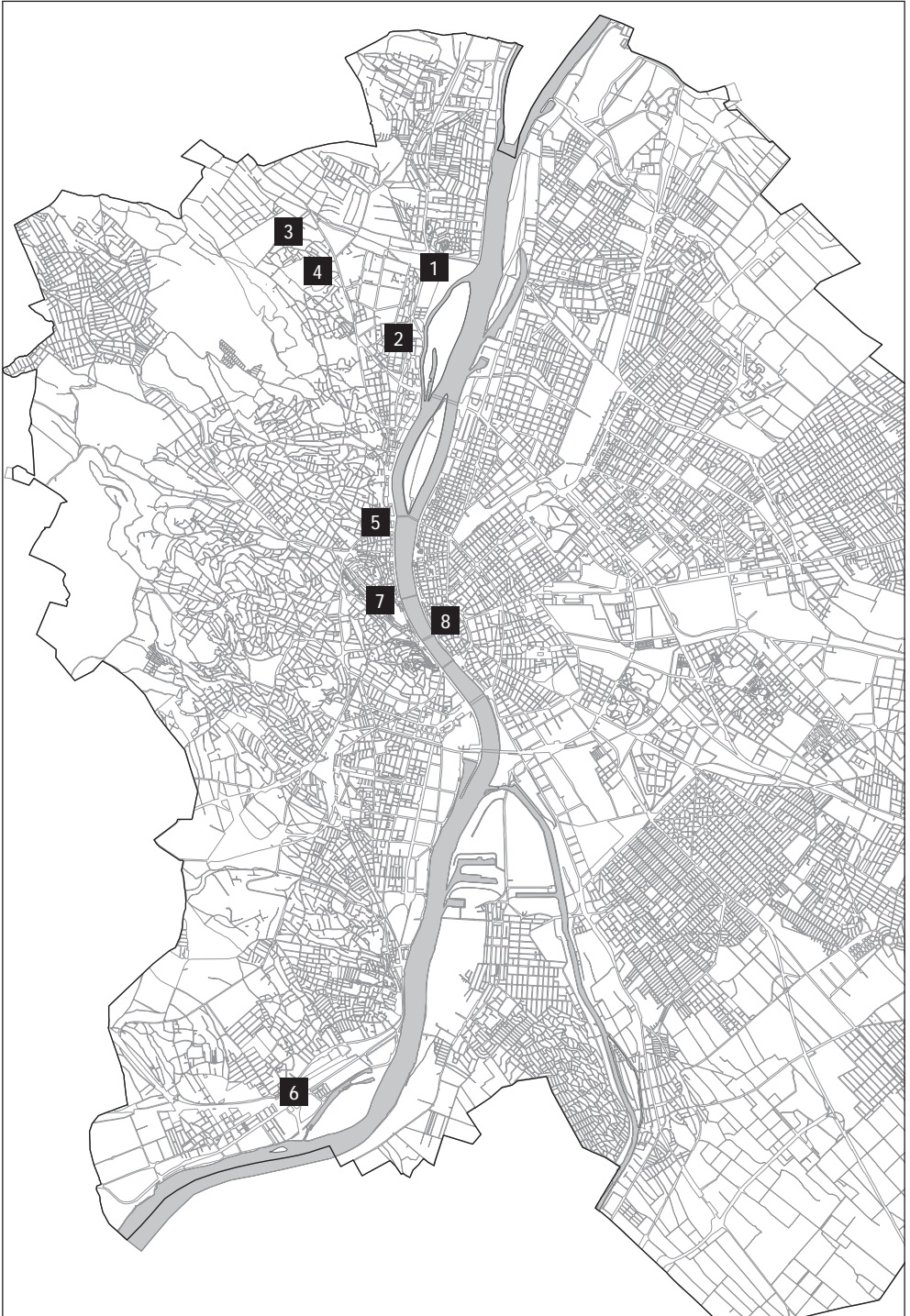

AQUINCUMI FÜZETEK

18

BTM Aquincumi Múzeum 2012

A Budapesti Történeti Múzeum ásításai 2011-ben
Excavations at the Budapest History Museum in 2011

AQUINCUMI FÜZETEK 18

A Budapesti Történeti Múzeum ásatai 2011-ben

Excavations at the Budapest History Museum in 2011

Budapest, 2012

Szerkesztő:
Zsidi Paula, Vámos Péter

Edited by:
Paula Zsidi, Péter Vámos

Fordítás:
Mérai Dóra, Alice M. Choyke

Translation by:
Dóra Mérai, Alice M. Choyke

Tárgyfotók:
Komjáthy Péter, Gálné Tóth Csilla

Object photos by:
Péter Komjáthy, Csilla Gálné Tóth

Technikai szerkesztő:
Kolozsvári Krisztián

Technical assistance by:
Krisztián Kolozsvári

A külső borítón elől:
Kerámiatöredékek az ún. Festőház
feltárásából az Aquincumi Múzeum
romterületéről

Front cover:
Ceramic fragments from the excavation
of the so-called Painter's house in the
area of the Aquincum Museum

A külső borítón hátul:
Római kori szarkofág kiemelése a
Budapest, III. ker., Raktár utca 54. szám
feltárása során

Back cover:
Lifting out of a Roman period
sarcophagus during the excavation at 54
Raktár utca, Budapest III

A belső borítón:
A 2011-ben végzett megelőző
feltárások helyszínei

Inside cover:
Locations of preventive
excavations in 2011

ISSN 1219-9427 (Nyomtatott)
ISSN 2061-2389 (Online)

Budapesti Történeti Múzeum, 2012
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor főigazgató

Budapest Historical Museum, 2012
Editor-in-chief: Dr. Sándor Bodó, Director

Tartalom

Régészeti feltárások Budapest területén
2011-ben (*Zsidi Paula*) 7

A Budapesti Történeti Múzeum
által végzett kronológiai–topográfiai
kutatásokhoz kapcsolódó új adatok . . . 13

A 2011-ben végzett nagyobb megelőző
feltárások helyszínei 16

Új eredmények az aquincumi
polgárváros délkeleti régiójának
kutatásában – az úgynevezett
Festőház és közvetlen környezete
(*Láng Orsolya*) 17

Római kori épület és
szarkofág a Raktár utcából
(*Anderkó Krisztián*) 37

Feltárások és régészeti megfigyelések
a Csúcshegy-Harsánylejtőn 2011-ben
(*Havas Zoltán*) 45

Római kori kőépület feltárása a
Testvérhegy oldalában
(*Lassányi Gábor*) 56

Újabb régészeti kutatások a
Margit körút 19–21. szám alatti
egykori iskola területén
(*Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor*) 63

Újabb kutatások az M0 autópályán Növény
utcai csomópontjában – További
adatokat a középső neolitikus település
megismeréséhez
(*M. Virág Zsuzsanna*) 74

Contents

Archaeological excavations in the territory
of Budapest in 2011 (*Paula Zsidi*) 7

Recent data to the chronological–
topographic investigations conducted by
the Budapest History Museum 13

Sites of the larger preventive excavations
conducted in 2011 16

New results in research on the
southeastern part of the Civil Town in
Aquincum – the so-called “Painter’s
House” and its surroundings
(*Orsolya Láng*) 17

A Roman Period building and
sarcophagus from Raktár Street
(*Krisztián Anderkó*) 37

Excavations and Archaeological
Supervisions at Csúcshegy-Harsánylejtő
in 2011 (*Zoltán Havas*) 45

Research on a Roman stone building
on the slopes of Testvérhegy
(*Gábor Lassányi*) 56

New archaeological excavations
in the area of a former school building
at 19–21, Margit Boulevard
(*Zoltán Bencze–Gábor Szilágyi*) 63

New research at the intersection of
Növény Street with the M0 Motorway –
Further data on the Middle
Neolithic settlement
(*Zsuzsanna M. Virág*) 74

Régészeti feltárás a Dísz tértől a Donáti utcáig tartó távhővezeték nyomvonalán (<i>Benda Judit – B. Nyékhelyi Dorottya – Tóth Anikó</i>)	99	Archaeological excavation along the path of the remote heating pipe between Dísz Square and Donáti Street (<i>Judit Benda – Dorottya B. Nyékhelyi – Anikó Tóth</i>)	99
Régészeti adatok a Belvárosi Főplébániatemplom újkori építéstörténetéhez – előzetes közlés (<i>Kovács Eszter</i>)	107	Archaeological data on the Early Modern Age building history of the Inner City parish church of Pest – preliminary report (<i>Kovács Eszter</i>)	107
A Budapesti Történeti Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2011. évben	114	Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Budapest History Museum in 2011	125
A Budapesti Történeti Múzeum további feltárást nem igénylő próbaásatásai és régészeti célú megfigyelései 2011-ben	126	Archaeological observation work and test excavations carried out by the Budapest History Museum in 2011	126
Rövidítésjegyzék	128	Abbreviations	128
A 2011. évi feltárások közreműködői	129	Participants in the excavations in 2011	129
A 2011. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói	130	Employers and patrons of the most important excavations in 2011	130
A Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályainak 2011-ben megjelent publikációi	131	Publications by the Archaeology Departments of the Budapest History Museum in 2011	131

Régészeti feltárások Budapest területén 2011-ben

Archaeological excavations in the territory of Budapest in 2011

A fővárosi várostörténeti kutatások alapját szolgáló régészeti feltárások 2011-ben is a már korábban kialakult intézményi régészeti örökségvédelmi rendszerben történtek: a hagyományosan régészeti korszakonként szervezett szakmai osztályok feltáró munkáját az Ásatási Iroda koordinálta és segítette azok lebonyolításában. Az év folyamán, novemberben ismételtelen módosult a régészeti feladatellátásra vonatkozó Kulturális Örökségvédelmi Törvény (2001/LXIV tv.). Új fogalmak jelentek meg a törvény-módosításban. Így pl. az állami nagyberuházás fogalma, amely esetében mind idő-, mind pedig költséghatárt szab a jogszabály a feltáró intézménynek, függetlenül a feladat nagyságától. Ez alól felmentés csak kormánydöntés alapján lehetséges. Megjelent továbbá a lelőhely elfedésének fogalma, amelynek tartalma egyelőre még nem meghatározott, bár városi környezetben, elsősorban a sűrűn rétegzett, vastag történeti rétegekkel rendelkező történeti városmagok esetében az eljárás alkalmazása nem ritka. A régészeti feladatellátásban további változást jelentett, hogy ez év februárjában első ízben jelentek meg a Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központja koordinálásával kidolgozott szakmai és pénzügyi irányelvek.

A megváltozott jogi és szakmai környezetben azonban a 2011. évben is tovább

Archaeological excavations that serve as the basis of research into the local history of the capital city were conducted within the already established institutional system of archaeological heritage protection in 2011 as well. The work of the specialized departments, traditionally organized by archaeological periods, was coordinated by the Excavation Office that provided assistance in practical management as well. Over the year, in November, the law on protection of cultural heritage (2001/LXIV) was again modified. In the modification, new concepts were formulated, including the law surrounding large-scale state investment projects where the limits are dictated by law to the institution responsible for the excavation both concerning the duration and amount expended on the work irrespective of the actual scale of the task. Exemption from these limits can be made but is based exclusively on a governmental decision. Another new concept that appeared concerns covering of archaeological sites, the practical meaning of which has not yet been precisely clarified. In an urban environment though, the application of this method was not at all exceptional, primarily in historical town centers with a series of densely located, thick historical layers. A further change in the field of archaeological service was

folytatódott az elmúlt időszak tendenciája: a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások számának folyamatos csökkenése. A rendszerváltás időszakától tekintve, minden korábbinál kevesebb ilyen típusú régészeti beavatkozás volt a fővárosban. Régészeink mindössze 12 megelőző és 4 próbafeltáráson vettek részt. Csökkent a régészeti megfigyelések száma is, 91 helyszínen adtunk szakfelügyeletet kivitelezési munkákhoz. A régészeti feltárások során az intézmény 20 régésze összesen 829 napot töltött terepen, ezen idő alatt 11420 m² területet kutattak át. A kevesebb terepnap alatt végzett, kisebb területű feltárások azonban intenzív lelőhelyeket érintettek, így a múzeumba bekerült leletanyag mennyisége az elmúlt évhez képest csak alig valamivel csökkent. A régészeti gyűjtemények 243 láda leletanyaggal (zömében kerámia), s csaknem félezer egyedi tárggyal gyarapodtak, amelyek konzerválása, feldolgozása a következő évek feladata lesz.

Bár a feltárások száma csökkent, a kutatások több helyen is értékes eredménnyel szolgáltak. Az őskori kutatások középpontját ez évben is az M0 déli szakaszának építéséhez kapcsolódó régészeti feladatok jelentették. A kivitelezéshez kapcsolódó megfigyelések nyomán előkerültek a Növény utcai őskori telep újabb részletei. A római kori kutatások két fontos helyszíne volt egyrészt a katonaváros északnyugati negyede (Raktár utca), ahonnan az épületmaradványok mellett feltárt késői temetkezés szarkofágját szállítottuk a múzeumba. A másik helyszínen (Kékfestő utca) az aquincumi polgárváros agglomerációs területéhez tartozó, eddig ismeretlen római kori épület részletére bukkantunk egy családi ház építésének megfigyelése során. A legnagyobb kiter-

brought about by the publication of professional and economic standards by the National Heritage Protection Centre of the Hungarian National Museum, first in February 2011.

Within the changing legal and professional environment, however, the decreasing trend in the number of archaeological excavations related to investment projects that characterized the preceding period, remained unchanged in 2011. Since the end of the Socialist system, the number of such archaeological works conducted in the capital has never been this low. The archaeologists of our museum took part only in 12 preventive and 4 trial excavations. The number of archaeological observations has decreased as well. We carried out observations linked to construction works at 91 sites. During the archaeological excavations, 20 archaeologists from the institution spent 829 days on field work and investigated a surface of 11,420 m². The excavations conducted over fewer field work days, however, impacted densely occupied archaeological sites. Thus, the number of finds transported into the museum only slightly decreased compared to the previous year. The archaeological collections enlarged by 243 boxes of finds (mostly pottery) and almost five hundred individual objects, the conservation and analysis of which will be the task of the following years.

Though the number of archaeological excavations decreased, interesting results were produced by the research in several sites. Prehistoric research focused on the archaeological tasks related to the construction of the southern sector of the M0 Motorway this year as well. New details of the prehistoric settlement situated at Növény Street were uncovered during observations

jedésű feltárás az aquincumi polgárváros területén a „Pannonia Provincia Program” beruházásához kapcsolódott. A 2011-ben módosított tervek alapján került sor az előző évi kutatások kiterjesztésére. A régészeti feltárások nagyobb felületen hozták felszínre a déli városfal közelében egykor állt „Festőház” újabb épületrészeit. A 2. és 3. században lakott épület falmaradványain több helyen még eredeti helyén találtuk a festett faldekorációt. Nemzetközi együttműködésben, az Osztrák Régészeti Intézet munkatársai roncsolásmentes kutatást folytattak az aquincumi polgárváros nyugati részének beépítetlen területein. Az eredmények közös értékelése és bemutatása 2012-től várható. Intézményünk középkoros régészeti folyamatosan jelen voltak a Budai Várban zajló közmű munkáknál, valamint közreműködtek a várfal rehabilitációját célzó munkák előkészítésénél. A BTM legfontosabb ásatásairól és a legjelentősebb leletekről továbbra is tájékoztat a múzeum régészeti honlapja.

A csökkenő terepi munka lehetőséget adott arra, hogy a korábbi évek intenzív feltárásai eredményeinek muzeológiai és tudományos feldolgozására nagyobb hangsúlyt fektessenek régészeink. A korábbi évekhez képest tovább növekedett a leadott ásatási dokumentációk száma. A nyilvántartás területén az elmúlt év magas szintjét tartani tudtuk. A hagyományos nyilvántartással leltározott dokumentumok (fotó, rajz), tárgyak száma a tavalyi 4000-ról csaknem 15000-re emelkedett, míg a digitális adathordozón nyilvántartásba vett dokumentumok, tárgyak száma ez évben csaknem 110 000 volt, ami az elmúlt évi szintnél csak kissé alacsonyabb. Az elmúlt három év nyilvántartási munkái azt mutatják, hogy a leltározás viszszavonhatatlanul átbillent a számítógépes

related to construction work. Concerning research into the Roman Period, one of the two most significant sites was in the northwestern quarter of the Military Town (Raktár Street). A sarcophagus that belonged to a late burial unearthed near the architectural remains was transported to the museum. At another site (Kékfestő Street), a detail of a previously unknown Roman building was found during the construction of a detached house. The building was associated with the environs of the Civil Town of Aquincum. The most extensive excavations in the territory of the Civil Town were related to the “Pannonia Provincia Program”. Based on the plans modified in 2011, research as carried out in the previous year, was extended. New details of the “Painter’s House”, once standing near to the southern town wall, were brought to light by excavations over a large surface. In a number of places, painted decoration, still in its original position on the wall remains of the building, occupied in the 2nd and 3rd centuries AD were found. Within the framework of an international cooperation, members of the Austrian Archaeological Institute carried out non-destructive research in the unoccupied territories of the western part of the Aquincum Civil Town. The joint analysis and presentation of the results is expected to be carried out in 2012. Medieval archaeologists from our institution were a constant presence at works related to public utility developments in the Buda Castle area and contributed to preparations for the works aimed at restoration of the fortifications. The archaeological website of the museum continues providing information on the most important excavations and the most significant finds of the Budapest History Museum.

Részlet az Aquincumi Múzeum „Van új a föld alatt...” című kiállításából
Detail of the “There is something new under the ground...” exhibition in the Aquincum Museum

technika alkalmazásának irányába. A számítógépes nyilvántartásra való teljes áttérésnek azonban még meg kell teremteni a feltételeit.

A leltározott leletanyag befogadása az Ős- és Népvándorlás kori Osztályon, valamint az Őkörtörténeti Osztályon egyelőre nem jelent gondot, bár a tömörraktárban elhelyezett téglanyag és fallfestményanyag lassan kiszorítja a kisleleteket. Éppen ezért mihamarabb megoldást kell találni a téglraktár elhelyezésére. Ugyancsak egyre sürgetőbbé kezd válni a folyamatosan gyarapodó kőanyag elhelyezésére a keleti kőtár déli folytatásának megépítése. A Kö-

The decreasing amount of field work allowed our archaeologists to increase emphasis on the museological and scholarly analysis of the results of the intensive excavations carried out in preceding years. The number of submitted documentation on excavations increased further compared to previous years. The same high standards set over the last year in inventorying were maintained. The number of documents (photos, drawings) and objects inventoried using a traditional method increased from last year's 4,000 to about 15,000, while the number of digitally inventoried documents and objects was 110,000 this year, which is only slightly behind last year's results. Inventorying works conducted over the past three years show that the application of computerized inventory has irreversibly gained ground. Conditions for a complete shift to computerized inventorying, however, need to be established.

Housing of the inventoried finds does not yet mean any problem for the Department of Prehistoric and Migration Period Archaeology and Department for Ancient History, although brick and wall paintings placed in the compact storage are slowly squeezing out the small finds. Thus, the placement of the brick storage must urgently be resolved. Similarly, the construction of the southern enlargement of the eastern lapidary is becoming more and more pressing in order to house the continuously increasing number of stone finds. Storage possibilities for the Medieval Department have become critical, especially considering the upcoming large-scale urban excavations (reconstruction works on the Várbazár [Castle Bazaar] and the fortifications as well as complementary works related to the deep parking garage at Csikós Street). Finds stored in

zépkeri Osztály raktárhelyzete, figyelembe véve az előttük álló nagyobb városi feltárásokat (Várbazár és várfal rekonstrukciós munkák, a Csikós udvari mélygarázshoz kapcsolódó kiegészítő munkák), kritikussá vált. Jelentős gondot okoz mindhárom szakmai osztálynak az átmeneti raktárakban őrzött anyag, amelynek zöme a Gázgyári Óraházban, illetve a Gázgyári Művelődés házban található. A két bérlemény műszaki állapota és infrastrukturális ellátottsága, a folyamatosan csökkentett költségvetési lehetőségek miatt, egyre romlik, s a körülmények a minimális műtárgyvédelmi feltételeknek sem felelnek meg. Külön említendő, hogy az Óraházban az ország legnagyobb, mintegy 15000 darabból álló középkori kőgyűjteményének értékes része található, méltatlan körülmények között.

A BTM régészeti osztályainak publikációs tevékenysége a korábbi években megszokott keretek között mozgott 2011-ben is. A régészeti feltárások eredményeit az „Aquincumi füzetek” sorozat 17. kötete (szerk. Vámos P. – Zsidi P.) mutatta be. A provinciális régészet hazai művelőinek és munkatársaink közreműködésével (a Pytheas Kiadó gondozásában) megjelent a „Tituli Aquincenses” forrásközlő kiadvány III. kötete, amely az Aquincumi Múzeum gyűjteményének kurzív feliratos anyagát közli. A Középkori Osztály munkatársai az MTA Régészeti Intézetével közösen jelentették meg a „Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai” (szerk. Benda J. – Benkő E. – Magyar K.) kiállítási katalógust. E mellett a BTM régész munkatársai 21 előzetes ásatási közlésben, 44 tanulmányban tették közzé kutatási eredményeiket, s több kiállítási katalógus számára 182 szócikket készítettek.

the transitional find repository pose a serious problem for all three specialized departments. The majority of these finds has been placed in the Clock House and the Culture House of the former Gas Factory. Technical conditions and infrastructural supply of both rentals are gradually declining due to constantly decreasing financial possibilities, and the circumstances do not meet the minimum necessary conditions for protection of works of art. In this respect, we must emphasize that the medieval carved stone collection stored in the Clock House under unsatisfactory circumstances is one part of the largest such collection in Hungary, consisting of 15,000 items.

The publishing output of the archaeological departments of the Budapest History Museum in 2011 also remained within the range characterizing preceding years. Results of the archaeological excavations were presented in the 17th volume of the “Aquincumi füzetek” series (eds. P. Vámos and P. Zsidi). The 3rd volume of “Tituli Aquincenses” source publication was issued (by Pytheas Kiadó) with contributions by Hungarian archaeologists specialized in the Roman provinces and the employees of our museum. The volume contains a publication of the material with cursive inscriptions housed in the museum. Archaeologists from the Medieval Department published the exhibition catalogue “Palaces, Cloisters, Villages. Medieval research by László Gerevich (1911-1997)” (eds. J. Benda, E. Benkő and K. Magyar) jointly with the Institute of Archaeology of the Hungarian Academy of Sciences. In addition, archaeologists of the Budapest History Museum published their results in 21 preliminary archaeological reports and 44 studies. They also pre-

Az új régészeti leletek bemutatását az Aquincumi Múzeum „Van új a föld alatt...” című kiállításán tekinthette meg a nagyközönség. A kiállításban mindhárom régészeti osztály közreműködött. A Középkori Osztály két jelentős kiállításban vett részt. A „Paloták, kolostorok, falvak” címmel Gerevich László emlékére rendeztek kiállítást. A „Fény és árnyék. A főváros ezer éve” címmel nyílt meg az új állandó kiállítás első része, amelynek középkori és török korról foglalkozó részének szakmai gondozását ugyancsak a Középkori Osztály végezte. A BTM régészei 16 hazai és 9 külföldi konferencián vettek részt, ahol beszámoltak a szakmai közönségnek kutatásaikról és a feltárások eredményeiről.

Zsidi Paula

pared 182 catalogue items in a number of exhibition catalogues.

Recent archaeological finds were presented to the wider public within the framework of the exhibition “There is something new under the ground...”. All three archaeological departments contributed to the exhibition. The Medieval Department contributed to two significant exhibitions. One entitled “Palaces, Cloisters, Villages” commemorated László Gerevich. The first part of the new permanent exhibition was opened under the title “Light and Shadow. Budapest over 1000 Years”. The medieval and Ottoman period parts of that exhibition were also curated by the Medieval Department. Archaeologists of the Budapest History Museum participated in 16 conferences organized in Hungary and 9 international conferences where they presented their research and excavation results to professional audiences.

Paula Zsidi

A Budapesti Történeti Múzeum által végzett kronológiai-topográfiai kutatásokhoz kapcsolódó új adatok

Recent data to the chronological-topographic investigations conducted by the Budapest History Museum

(Az 1-8. helyszínek jelölése a belső borítón lévő térképen, a 9-15. helyszínek jelölése a 115. oldali térképen)

(Locations 1-8 are marked on the map on the inside cover, locations 9-15 are marked on the map on page 115)

Az alábbi összeállítás az őskortól a római és a népvándorlás koron keresztül a középkorral bezárólag tekinti át a főváros területén folytatott, eredménnyel záródó régészeti beavatkozásokat.

The following list is meant to provide an overview of the results from excavations of Prehistoric, Roman, Migration period and finally Medieval period sites that took place in the territory of the Capital City.

Őskori településszerkezet / Prehistoric settlement structures

Középső neolitikum / Middle Neolithic – Békásmegyér

- Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának Zseliz időszaka, településnyomok (III. ker., Barátpatak utca 6/a, *Lassányi Gábor*) [8]

Középső neolitikum / Middle Neolithic – Budatétény

- Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának Zseliz időszaka, településrészlet (XXII. ker., Növény utca, *M. Virág Zsuzsanna*) [7]

Középső rézkor / Middle Copper Age – Óbuda

- Protoboleráz időszak, településnyomok és temetkezés (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *M. Virág Zsuzsanna*) [3]

Középső rézkor / Middle Copper Age – Csepel-sziget

- Településnyomok (XXII. ker., Növény utca, *M. Virág Zsuzsanna*) [7]

Kora bronzkor / Early Bronze Age – Békásmegyér

- Településnyomok (III. ker., Barátpatak utca 6/a, *Lassányi Gábor*) [8]

Kora bronzkor / Early Bronze Age – Pesthidegkút

- Makó-kultúra, településnyomok (II. ker., Gerecse utca 13–15., *Kiss Virág*) [12]

Kora bronzkor / Early Bronze Age – Csepel-sziget

- Településnyomok (XXI. ker., Nagy-Duna sor – Vas Gereben utca, *Terei György*) [15]

Késő bronzkor / Late Bronze Age – Óbuda

- Uramezős kultúra, településnyomok (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *Szilas Gábor*) [3]

Bronzkor / Bronze Age – Budai vár

Településnyomok (I. ker., Színház utca – Donáti utca, *Benda Judit – B. Nyékhelyi Dorotytya – Tóth Anikó*) [6]

Kora és középső vaskor / Late and Middle Iron Age – Óbuda

- Hallstatt-kultúra, településnyomok (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *Szilas Gábor*) [3]

Késő vaskor / Late Iron Age – Békásmegyér

- Kelta településnyomok (III. ker., Barátpatak utca 6/a, *Lassányi Gábor*) [8]

Késő vaskor / Late Iron Age – Óbuda

- Kelta településnyomok (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *Havas Zoltán*) [3]

Római kori topográfiai kutatások / Roman Period topographic researches

Aquincumi polgárváros és körzetének településszerkezete / Settlement structure of the Aquincum Civil Town and its surroundings

- Településnyomok (III. ker., Barátpatak utca 6/a, *Lassányi Gábor*) [8]
- Városszerkezeti kutatások geofizikai módszerekkel (III. ker., Szentendrei út, a polgárváros nyugati oldala, *Osztrák Régészeti Intézettel* közösen) [9]
- Utcahálózat részlete és kőépület periodizációja (III. ker., Szentendrei út 135–139., *Láng Orsolya*) [1]

Aquincumi katonaváros településszerkezete / Settlement structure of the Aquincum Military Town

- Épületmaradványok, késő római temetkezések (III. ker., Raktár utca 54., *Anderkó Krisztián*) [2]

Aquincum agglomerációs körzete (villaövezet) / Vicinity of Aquincum (villa district)

- Kőépület maradványai (III. ker., Testvérhegy, Kékkézfő utca köz 7., *Lassányi Gábor*) [4]
- Falusias jellegű település maradványai (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *Havas Zoltán*) [3]
- Településnyomok (II. ker., Gerecse utca 13–15., *Kiss Virág*) [12]

Középkori topográfia / Mediaeval topography

Buda városa / Buda town

- Középkori (13-15. század) és török kori (16-17. század) településnyomok (I. ker., Színház utca – Donáti utca, *Benda Judit – B. Nyékhelyi Dorottya – Tóth Anikó*) [6]

Buda külvárosa / Suburbs of Buda

- Árpád-kori (13. század) településnyomok (I. ker., Szabó Ilonka utca 9., *Benda Judit*) [10]
- Árpád-kori (13. század) településnyomok (II. ker., Margit körút 19–21., *Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor*) [5]
- Késő középkori (16. század) településnyomok (I. ker., Fő utca 30–32., *Benda Judit*) [11]

Soroksár / Soroksár

- Árpád-kori (10-11. század) temetkezés (XXIII. ker., Péteri major, *Tóth Anikó*) [14]

Középkori falukutatás / Mediaeval village research

- Árpád-kori (13. század) településnyomok (III. ker., Barátpatak utca 6/a, *Lassányi Gábor*) [8]
- Árpád-kori településrészlet (III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, *Tóth Anikó*) [3]

Kora újkori topográfia / Early modern topography

Felhévíz nyugati határa / Western border of Felhévíz

- 16-17. századi és 18. századi temetőrészlet (II. ker., Margit körút 19–21., *Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor*) [5]

Újkori – Modernkori kutatások / Early modern – modern period researches

Pest / Pest

- A Belvárosi Főplébániatemplom 18-19. századi átépítéseinek kutatása (V. ker., Március 15. tér, *Kovács Eszter*) [13]

A 2011-ben végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei Sites of the larger preventive excavations conducted in 2011

(Jelölésük a belső borítón lévő térképen)
(Marked on the map on the inside cover)

1. Budapest, III. ker., Szentendrei út
133–135. (*Láng Orsolya*)
2. Budapest, III. ker., Raktár utca 54.
(*Anderkó Krisztián*)
3. Budapest, III. ker., Csúcshegy-
Harsánylejtőn (*Havas Zoltán*)
4. Budapest, III. ker., Képfestő köz 7.
(*Lassányi Gábor*)
5. Budapest, II. ker., Margit körút 19–21.
(*Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor*)
6. Budapest, XXII. ker., M0 autóút
Növény utcai csomópont (*M. Virág
Zsuzsanna*)
7. Budapest, I. ker., Színház utca
– Donáti utca (*Benda Judit – B.
Nyékhelyi Dorottya – Tóth Anikó*)
8. Budapest, V. ker., Március 15. tér
(*Kovács Eszter*)

Új eredmények az aquincumi polgárváros délkeleti régiójának kutatásában – az úgynevezett Festőház és közvetlen környezete

(Budapest, III. ker., Szentendrei út 133–135., Hrsz.: 19343/7-8)

Az aquincumi polgárváros délkeleti részén, az úgynevezett „G” utca és a déli városfal közötti területen, az utóbbi három évben több régészeti kutatás is folyt az ide tervezett új bejárati komplexum és római épültrekonstrukció építése kapcsán (LÁNG 2009a, 172–173; LÁNG 2010, 188–190; LÁNG 2011a, 18–35). A feltárások nyomán lassan körvonalazódik a korábban kevésbé kutatott terület városszerkezete és építési periodizációja. Míg 2009–2010-ben az úgynevezett Festőház, a déli városfal, és az úgynevezett *deversorium* hitelesítő feltárása és lokalizálása volt a feladat, 2011-ben a Festőház közvetlen nyugati és keleti szomszédságáról, illetve az épület északi, „G” utca felőli lezárásáról nyertünk új adatokat. A tavalyi évben kutatott terület-részek tehát a következők voltak (1. kép).

„G–F” utcák csatlakozása

Az aquincumi polgárváros eddig ismert harmadik legjelentősebb útja az úgynevezett „G” utca. A kelet-nyugati irányú, közel 5,5 m széles, eredetileg kőlapokkal burkolt, kissé ívelt felületű útvonal tisztázását már 2008-ban megkezdtük (LÁNG 2009a, 172–173), majd 2010-ben sor került az utat szegélyező csatornák és a déli oldalon pillérekkel tagolt fal (*porticus*) feltárására (LÁNG 2011a, 26–27). Az idei

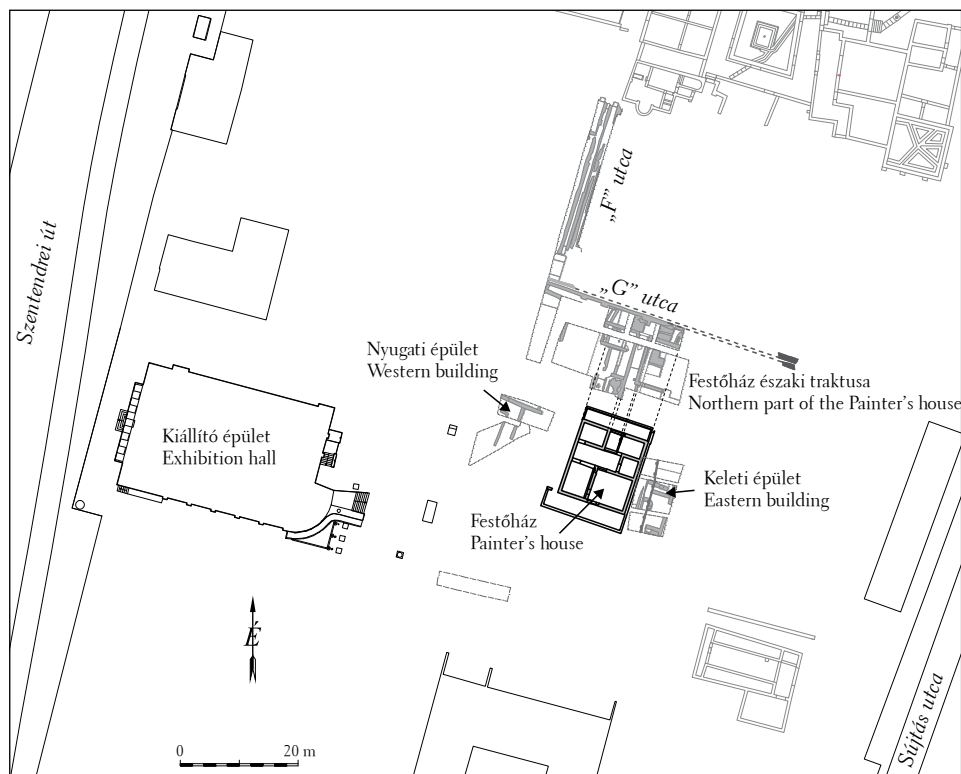
New results in research on the southeastern part of the Civil Town in Aquincum – the so-called “Painter’s House” and its surroundings

(Budapest III, 133–135 Szentendrei Road, Lrn.: 19343/7-8)

Over the past three years, a series of archaeological investigations have been conducted in the southeastern part of the Civil Town of Aquincum, in the area between the so-called Street “G” and the southern town wall. The work was related to the construction of a new entrance complex and the planned reconstruction of a Roman building to be located here (LÁNG 2009a, 172–173; LÁNG 2010, 188–190; LÁNG 2011a, 18–35). Owing to the excavations, the settlement structure and construction periods of this previously less investigated area are becoming clearer. While the task in 2009 and 2010 was to carry out an authentication excavation and to localize the so-called “Painter’s House”, the southern town wall and the so-called *deversorium*, in 2011 new data could be gathered on the immediate western and eastern neighborhood of the “Painter’s House” and also on the northern end of the building in the direction of Street “G”. Accordingly, last year, the following parts of the territory were excavated (Fig. 1):

The intersection of Streets “G” and “F”

The third most important road presently known in the Civil Town of Aquincum is the so-called Street “G”. Cleaning began on the almost 5.5 m wide road in

1. kép: A polgárváros déli részének alaprajza a 2011-ben kutatott területekkel
 Fig. 1: Ground plan of the southern part of the Civil Town with areas excavated in 2011

kutatás során elsősorban arra kerestük a választ, hogy vajon tovább halad-e az út nyugat felé, illetve hogyan csatlakozik az úgynevezett „F” utcához?

Az út tisztításakor egyértelműen kiderült, hogy mind a nyugat felé emelkedő szintű út, mind pedig az azt délről kísérő *porticus* fal megszakítás nélkül folytatódik nyugat felé, és feltehetően a két, 19. századi útkaparó ház között érhetett ki és torkollhatott a „C” utcába (LÁNG 2011a, 25). A feltárás során az is kiderült, hogy nincs csatlakozási pontja az „F” utcával, annál későbbi, mivel minden megfigyelt esetben elvágta annak kísérő konstrukcióit (ld. lejjebb).

2008. The road ran from the east to the west and was originally paved with stone slabs, with a slightly concave surface. In 2010, drainage ditches running on both sides of the road and a wall divided by pillars (*porticus*) were excavated (LÁNG 2011a, 26–27). During this year’s research, we primarily sought to answer the question of whether the road continued to the west and to discover whether it was connect to the so-called Street “F”.

While cleaning the surface of the road, it became clear that both the road heading towards the west and the *porticus* wall along it continued westwards without any break where it presumably reached and

A „G” utca felületének átvágásakor az is kiderült, hogy a jelenleg is felszínen lévő lapköves szint alatt mindössze két sósderes és egy törmelékes útréteggel lehet számolni, közöttük kevés földfelhordással (2. kép). A legalsó réteg kavicsozását apróra tört, azonos anyagú és – valószínűleg – formájú kerámiaedények darabjaival egészítették ki, amelyet talán egy közeli fazekasműhely (keleti fazekas telep?) hulladékaként használtak itt fel. Az útrétegek alatt a sötétebb barna kompakt szűztalaj mutatkozott, majd a sárga altalaj. Az igen ritkán megújított (legutolsó, lapköves megújítása kelet felé jelenleg is a felszínen van!), relatíve kevés útrétegződésű szerkezet arra utalhat, hogy az út viszonylag későn készülhetett el. Ez a feltételezés illeszkedne a polgárváros déli részéről már korábban körvonalazódott képhez, a korábbi kutatások adatai alapján ugyanis a település déli részén hiányoznak az északi részre jellemző korai jelenségek, illetve sokkal kevesebb építési periódus különíthető el. Ez arra is utal, hogy a település dél felé fokozatosan épülhetett ki, a város

joined Street “C” between two 19th-century road-cleaning houses (LÁNG 2011a, 25). During the excavation, we also discovered that it had no junction with Street “F”, and that it dated to a later period than the latter road as it cut constructions related to Street “F” in all observable cases (see below).

When we cut across the surface of Street “G”, it turned out that below the present surface level covered with stone slabs, there were only two road layers with gravel and one further layer covered with debris, with a little ground leveling in between (Fig. 2). They added pottery that had been smashed into small bits – shards of vessels of the same fabric and probably also with the same form – to the pebbled surface of the lowest layer; they might have used waste from a nearby potter’s workshop (the eastern potters’ workshop?). A darker brown, compact virgin soil was found below the road layers with yellow subsoil underneath. The few layers comprising the road structure with few traces of renewal (the last phase covered with stone slabs is

2. kép: A „G” utca rétegsora
Fig. 2: Sequence of layers of ‘G’ street

korai időszakában (Kr. u. 1. század vége) itt a megtelepedés valószínűleg még nem, vagy csak nagyon szórványos volt (NAGY 1971, 65). A fentiek miatt – noha a csatornahálózat, illetve a főbb útvonalak kitűzése nyilván egyszerre, még a 2. század első évtizedében megtörtént (ZSIDI 2002, 35–36) – a további utak, utcák (pl. „G” út) és telkek továbbtűzésére és módosítására (ld. „F” utca lezárása, ld. lejjebb) is csak később kerülhetett sor. Így magyarázható a „G” utca rövid idejű használata is. Megfigyeléseink szerint a legkésőbbi útréteg a 3. század közepén még biztosan használatban volt, keltező leletanyag hiányában azonban a korábbi útréteg datálása egyelőre bizonytalan.

Az út – és a környező területek – utóéletére jellemző, hogy a déli oldalán futó csatorna betöltése és a legkésőbbi, még vizsgálható útréteg felett egy kutya komplett csontváza került elő, amely a terület használaton kívüli, elhanyagolt jellegére utalhat. Kora bizonytalan, feltehetően már a 3. század közepe utáni időszakra tehető.

A „G” utcát észak felől elérő „F” utca helyreállított, romkerti részétől délre fekvő szakaszát is a 2011-es ásatási szezonban tudtuk megtisztítani. Az utat burkoló egykori kőlapok szinte nyom nélkül eltűntek, a legkésőbbi útfelület felett, illetve az út tengelyében futó csatorna betöltéséből kibontott újkori, modern tárgyakkal teli salakos rétegek arra utaltak, hogy ez az útszakasz – amely egykor a romkert határain kívül esett – esetleg még az 1970-es években is a felszínen volt. A korábbi kutatások alapján tudjuk, hogy az út ezen szakaszát kelet felől egyrészt a Birkózó mozaikos fürdő apszisa mögötti kisebb helyiségek, illetve dél felé egy bizonytalan hovatartozású és rendeltetésű, téglalap alakú, kétpilléres

still on the present surface!) might suggest that the road was constructed in a relatively late period. This hypothesis would fit into the existing image concerning the southern part of the Civil Town. Based on results from previous research, no equivalents to those early phenomena were found in the southern area that characterized the northern part of the settlement, and here much less construction phases could be distinguished. This indicates as well that the settlement developed gradually towards the south. This part of the town was only sparsely settled during its early period (end of the 1st century AD), (NAGY 1971, 65). Consequently, the drainage system and the main roads must have been marked out together, as early as in the first decade of the 2nd century AD (ZSIDI 2002, 35–36). The additional roads, streets (among those Street “G”) and plots (also the closing of Street “F”, see below) may have been designated and modified later. This is how we can explain the brief period of use that characterized Street “G”. Based on our observations, the last road layer was still in use by the mid-3rd century AD. The dating of the earlier road layer, however, is still uncertain due to the lack of datable finds.

The afterlife of the road – and the nearby area – is clearly characterized by the occurrence of the complete skeleton of a dog found above the latest observable road layer and the fill of the drainage ditch that ran along the south side of the road. This suggests that the territory was no longer in use and abandoned. Its dating is uncertain, probably as late as the period following the mid 3rd century AD.

The reconstructed segment of Street “F” intersected Street “G” from the north. That was situated south of the archaeo-

3. kép: Kétpilléres helyiség nyugati falának részlete a metszetfalban
Fig. 3: Detail of the western wall of a room with two pillars in the section wall

helyiség határolta. Ennek nyugati zárófala elő is került az út tisztítása során (3. kép). Ugyanitt egy további, még a római korban az út szintje alá visszabontott észak-déli irányú fal is mutatkozott. Ez egy korábbi épület zárófala lehetett, amelyet a polgárvárosban több ponton megfigyelt 2. század végi – 3. század eleji, keleti irányú „út-eltolásnak” vagy újratűzésnek (ZSIDI 2002, 49; LÁNG 2009b, 277) eshetett áldozatul. Az utca nyugati oldalán észak felé figyeltünk meg kisebb kelet-nyugati irányú falcsonkokat (csatorna?), illetve padlósíntérszletet, ezek hovatartozása azonban kérdéses, dél felé kevert, bolygatott képet mutatott az útszéli terület. Az út alatt, annak tengelyében a fent említett, kőfalas, kövezett aljú csatorna futott, fedlapjai egyúttal burkolókővekként is funkcionáltak. A csatorna (amely eredetileg a déli városfalat követő főgyűjtőbe szállíthatta a szennyvizet) betöltése a „G” utcáig tartó szakaszán végig salakos volt, eredeti réteget nem tudtunk vizsgálni. Ezt az utcát is átvágtuk és úgy találtuk, hogy a felső – tradicionálisan a 3. századra keltezett – útfelület alatt, egy bi-

logical park and was also cleaned during the 2011 excavation campaign. The stone slabs once covering the road have disappeared with hardly any trace. The fill of the drainage ditch running above the latest road surface and along the axis of the road contained cindery layers full of early modern objects. This suggests that this section of the road – formerly situated outside the borders of the ruin area – might have been exposed on the surface as late as in the 1970s. Based on the result of previous research, it is known that this section of the road had been bordered on the east by the smaller rooms behind the “bath with the wrestler mosaic”, and on the south by an oblong room with two pillars. The spatial context and function of the latter is uncertain. When cleaning the road, its western end wall was also found (Fig. 3). Here, another wall was uncovered that ran north to south and was pulled down in the Roman Period, to a level below the road surface. This might have been the end wall of an earlier building that probably fell victim to the relocation or rerouting of the road

4. kép: Az „F” és „G” utca csatlakozási pontja
 Fig. 4: Junction of 'F' and 'G' streets

zonytalan kavicsozástól eltekintve, további útrétegek nem voltak, csupán agyagfoltos, barna, planírozás jellegű rétegeket és egy beásást regisztrálhattunk, azaz a területet ugyan a római kor korábbi időszakaiban is használták, de nem út céljára. A „G” úthoz hasonlóan ritkán megújított utca ismét a terület rész relativ késői használatbavételére utalhat. Az „F” utca a „G” utcával történő csatlakozási pontjánál hirtelen megszakad, zsákutcává válik, csatornáját egyértelműen elvágta a magasabb rendű – és később létesített (?) – „G” utca (4. kép). Az utat dél felé már nem tudtuk követni, valószínűleg még a rómaiak szüntették meg, a korábbi rajzokon kivehető épületek is csak eddig a pontig szegélyezték az utcát. Sajnos azonban mind a „G”,

towards the east which took place at the end of the 2nd – beginning of the 3rd century AD as observed at several points in the Civil Town (ZSIDI 2002, 49; LÁNG 2009b, 277). On the western side of the street, to the north, small wall remains oriented east-west (a drain?) and details of a floor level could be observed. Their context is, however, uncertain; the roadside area in the south displayed a mixed, disturbed character. The above-mentioned, stone-lined drain ran underneath the axis of the road, and the stone slabs covering it served as part of the paving of the road as well. The fill of that section of the drain (originally probably conveying sewage to the main sewage collector following the southern city wall) which ran up to Street

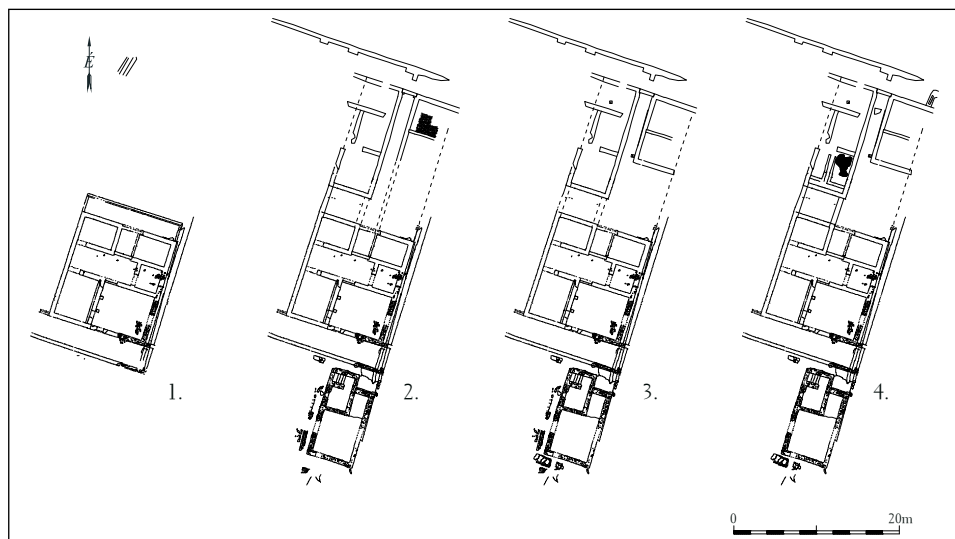
mind pedig az „F” utca csatormarészletei oly mértékben sérültek ezen a ponton, hogy egyéb következtetés levonására már nem alkalmasak.

Valószínűnek látszik, hogy az északabbról induló „F” utca már korábban létezett, talán a városfallal és az azt követő déli főgyűjtővel egy időben hozták létre, hiszen csatornája csak ide szállíthatta a szennyvizet, majd később a dél felé kitéződött „G” út és az ehhez kiharcellázott terület miatt lezárták. Az utcából zsákutca lett, csatornája pedig talán a „G” utca – igaz kisebb kapacitású – északi csatornájába ömölhetett.

A Festőház északi része

2010-ben sikerült lokalizálnunk a Festőház délkeleti sarkának maradványait, illetve kiderült, hogy dél felől összekötetésben állt a kéthelyiséges pincével (LÁNG 2011b, 34). A 2011-es szezonban feladatunk volt az épületegyüttes feltételezett északi folytatásának feltárása és viszonya a „G” utcához. Már a feltáró

„G”, was cindery all along its length so we were not able to study any original layers. We made a cross-section profile of Street “G” as well, and found that below the uppermost road surface – traditionally dated to the 3rd century AD – there were no more layers but rather an indistinct pebbled surface. Apart from that, only brown, clay-spotted layers characteristic of leveling work and a depression were visible. This indicates that though the area was also in use during the earlier phases of the Roman Period, just not as a road. The fact that the street, similarly to Street “G”, was renewed only a few times at most, might also indicate that the area was put to use relatively late. The junction of Street “F” and Street “G” represents the dead end of the former, its drain was clearly cut by the later established(?) road “G”. The road could not be followed to the south, it was probably demolished still during the Roman period (Fig. 4.). Unfortunately, the drain of both streets “F” and “G” were so

5. kép: A Festőház feltételezett építési periódusai
Fig. 5: Supposed building phases of the Painter's house

6. kép: A Festőház északi traktusának bejárata
Fig. 6: Entrance of the northern part of the Painter's house

munka első üteme során, az úgynevezett "északi lődomb" elhordásakor nyilvánvalóvá vált, hogy az a Festőház építőköveit és freskóanyagát tartalmazta, azaz a lőtér építéskor a ház maradványait elpusztították.

A domb helyén nyitott kelet-nyugati irányú felületen – a várakozásoknak megfelelően – az épületegyüttes északi folytatását találtuk, egészen a „G” utcáig (LÁNG 2011b, 34–35). A feltárás során egyértelművé vált, hogy a Festőház – fennállásának nagyobb részében – nem egy önálló épület, hanem egy hosszúház egy traktusa volt, amely észak felé egy hosszú közép folyosóval nyílt az utca felé (5. kép). A folyosó falai egybeesnek a 2. számú helyiségének falaival (*faucēs*), azokkal tehát egy egységet alkothatott. A folyosó két oldalán további szobák voltak, a kő alapfalakon magasan, *in situ* sikerült a festett vakolatot dokumentálni és a falakról leválasztva konzerválni. A folyosó északi végén, az épület főbejáratánál, valamint déli részén is egy-egy habarcsos alapú, eredetileg deszkával burkolt (?) küszöböt találtuk (6. kép). Az utóbbi talán egy korábbi periódushoz tar-

damaged along this stretch that no further conclusions could be drawn.

It seems probable that Street "F", the beginning of which started north of Street "G" was earlier. It might have been established at the same time as the city wall and the southern main sewage collector that ran along it since this is the point where the drain of Street "F" could have conveyed the sewage. Later, it was closed down because of the re-designation of Street "G" and the area parceled-out for its establishment. Street "F" became a dead-end street and its drain may have emptied into the northern drain of Street "G" (though volume capacity of the latter was lower).

The northern part of the "Painter's House"

In 2010, we were able to localize the remains of the southeastern corner of the "Painter's House". In the south, it turned out to be attached to a cellar with two rooms (LÁNG 2011b, 34). The task of the 2011 campaign was defined as unearthing the supposed northern continuation of the building complex and to clarify

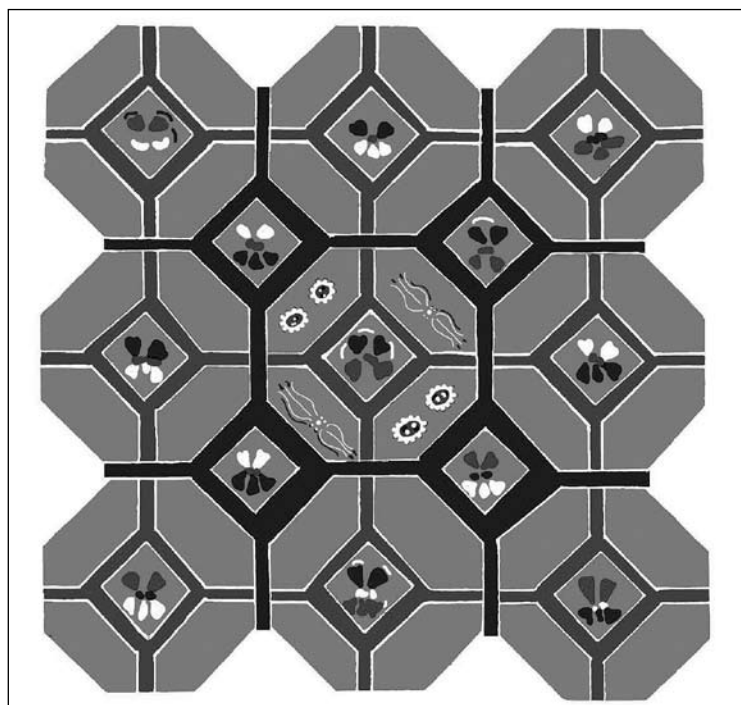
tozhatott. Az északi traktus agyagpadlós *porticusszal* nyílt a „G” utcára.

Az északi részt legalább háromszor átépítették (a feldolgozás során a periodizáció még finomodhat), erre előzetesen a rétegtani megfigyelések, freskóanyag, néhány érem és terra sigillata töredék alapján következtethetünk. A legkorábbi időszakot (2. század első fele?) már egy *terrazzopadlós*, kő alapon vályog felmenőfalú, gazdagon díszített belső terű szoba és a fehérre (?) festett vakolatú folyosó képviselte, illetve az épület nyugati szélén egy északkelet-délnyugati irányú, kőfalas csatorna, amelynek (mivel csak kis szakaszt sikerült megfogni) kiindulási és végpontja, illetve pontos funkciója egyelőre ismeretlen (7. kép).

Egy későbbi periódusban az épületrészt átalakították, a keleti szobasor beosztásán változtattak, a vályogfalakról leverték a dí-

its relation to Street “G”. The first phase of the excavation, the removal of the so-called “northern shooting-range hill” has already revealed that the hill contained building stones and fresco fragments from the “Painter’s House”. The remains of the house were destroyed when the shooting range was established.

In accordance with our expectations, in the square opened in the place of the former hill we found the northern continuation of the building complex that extended as far as Street “G” (LÁNG 2011b, 34–35). The excavation clarified that the “Painter’s House” was – in most construction phases – not an independent building, but a part of a strip house that, in the north, opened with a long central corridor onto the street (Fig. 5). The walls of the corridor corresponded to those of room No. 2 (fauces). Thus, they must have

7. kép: Mennyezeti freskó rekonstrukciós rajza (Kirchhof A.)
Fig. 7: Reconstruction drawing of the ceiling fresco (A. Kirchhof)

8. kép: Salonina verete
Fig. 8: Coin of Salonina

szített vakolatot, azokat visszabontották, illetve ezen a szakaszon megszüntették a középfolysót, nagyobb előtérre szélesítve azt (2-3. század fordulója?). A nagy tér áthidalására faoszlopokat használtak, ezek perselyköveit sikerült feltárnunk. Az újonnan kialakított helyiség falai szintén kőalapozásúak voltak, vályogtéglás felmenő résszel.

Az épület legkésőbbi periódusában (3. század közepe – második fele) a nyugati helységi sor egyik szobáját padlófűtéssel és terrazzopadlóval látták el (a helyiség déli részét részben már Nagy Tibor is feltárta), a padló alapozásából *Salonina* (Kr. u. 253–268) verete került elő (8. kép). A bejárat előteret nagyobb kőlapokkal burkolták. Ugyanebben az időszakban kerülhetett sor az épület keleti szélén egy észak-déli irányú, a „C” utca csatornájába torkolló, kerámiacsövekből összeállított kis csatorna elkészítésére. A csatornát átvezették az épület homlokzati falán.

Az épületrész funkciójáról egyelőre annyi tudható, hogy a folyosó (vagy előtér) két oldalán nyíló, gazdagon díszített

formed a single unit context. There were more rooms situated on both sides along the corridor. We were able to document, remove and conserve the painted plaster found in situ, on the upper part of the stone building walls. We found the mortar bed of a threshold originally covered with plank (?) at the northern end of the corridor, by the main entrance of the building, and another threshold in the southern part (Fig. 6). The latter might have been used in a preceding period. The northern part opened onto Street “G” through a porticus with a clay floor.

This part was reconstructed at least three times as we can preliminarily conclude based on stratigraphic observations, fresco finds, some coins and Samian ware shards (the periodization will be further differentiated during the analysis). Even the earliest period (first half of the 2nd century? AD) was represented by a room with adobe walls on a stone foundation, with a terrazzo pavement and a richly decorated interior as well as a corridor with white plastered walls (?). There was also a channel with a stone bed running from northeast to southwest on the western side of the building. The starting and end point and the function of the latter is still unknown (as only a small segment could be identified) (Fig. 7).

This part of the building was reconstructed in a later period with the arrangement of the rooms in the eastern suite was transformed, the decorated plaster was removed from the adobe walls that were pulled down and the central corridor was eliminated by broadening to form a larger vestibule (at the turn of the 2nd and 3rd century? AD). Wooden pillars were put up to span the large room. The sockets for the pillars were uncovered. The adobe brick

szobák lakóhelyiségek lehettek. Ezek a szobák közvetlenül a *porticus* mögött helyezkedtek el, sőt, maga a főbejárat is rögtön a folyosóról nyílt. *Tabernák*, műhelyhelyiségek nyomait itt nem dokumentáltuk. A leletanyagból előkerült szakállas férfifejet ábrázoló architektonikus töredék is az épület gazdag díszítésére utal. A leletanyag nagy részét a szokásos római kori házikéria adja, ezen felül egy *stylus* (*porticus*ból), számos csont varrótű, illetve egy *Venus* ábrázoló kisméretű terrakotta körplasztika említhető még (nyugati helyiség, *praeefurnium*). Ez utóbbi talán egy *lararium*hoz tartozott (9. kép).

Az épületrészt – a Festőház középső traktusához hasonlóan – többször már nem újítták meg, az épületet feltehetően a 3. század második felében – végén felhagyták.

Az idei ásatási eredmények alátámasztották tehát azt a korábbi elképzelést, miszerint a Festőház – fennállásának legnagyobb részében – nem egy önálló épület volt, hanem egy, a „G” utcától a városfalat belülről kísérő főgyűjtőcsatornáig tartó telken megépült hosszúház része. A házon – legalábbis annak 2. periódusában – a *porticusos* főbejárattól a Festőházig középfolysó vonult végig, két oldalán gazdag freskódíszítéssel ellátott szobákkal. A ház hátsó traktusa már gazdasági jellegű – és részben talán nyitott – lehetett, erre utal a pince, a csatornák és az itt feltárt kemence maradványa is. A hosszúház lakóépület lehetett, egyéb funkcióra egyelőre nincs adatunk (10. kép).

A Festőház önálló épületként esetleg a 2. század első felében (?) létezhetett, majd – különböző időpontokban – hozzáillesztették észak és dél felől a *porticus*okat, később azonban, amikor ezen városfalhoz közeli terület sűrűbb beépítésére

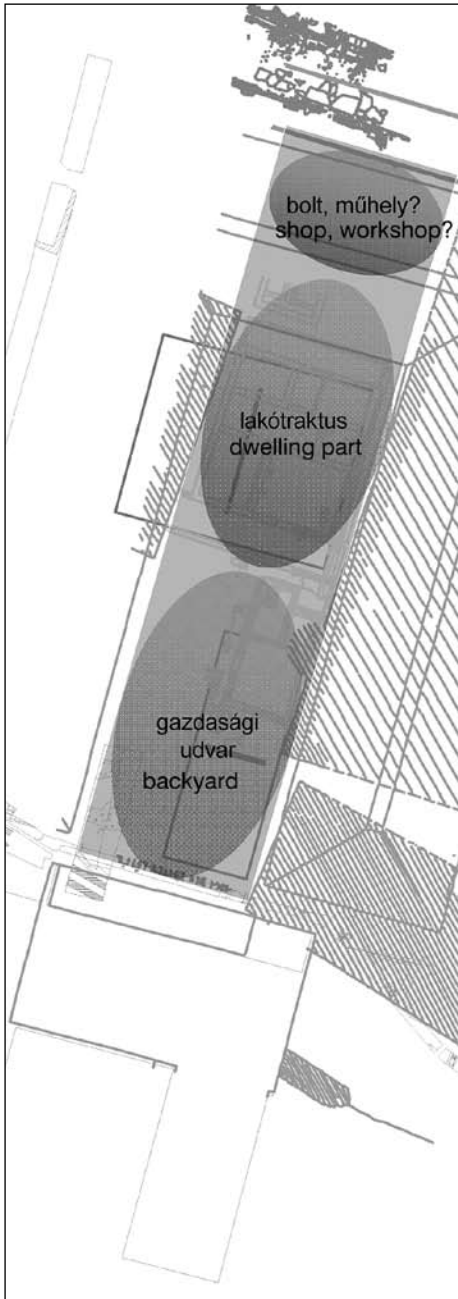

9. kép: Terrakotta *Venus* szobrocska
Fig. 9: Terracotta statuette of *Venus*

walls of the newly constructed room had stone foundations as well.

In the last construction phase (middle or second half of the 3rd century AD) one of the rooms in the western suite had floor heating and a terrazzo pavement (the southern part of the room has already been excavated by Tibor Nagy to some extent). A *Salonina* coin was found in the basis of the pavement (AD 253–268) (Fig. 8). The entrance vestibule was paved with relatively large stone slabs. A narrow drain constructed of clay pipes that ran from north to south in the eastern side of the building and emptied into the drain of Street “C” might have been created in the same period. The drain passed through the front wall of the building.

Concerning the function of this part of the building, all that is known at present is that the richly decorated rooms opening on the two sides of the corridor or vestibule might have had a dwelling function.

10. kép: A Festőház telkének feltételezett, funkciók szerinti beosztása (2-4. periódusok)
 Fig. 10: Supposed division of the Painter's houses plot (periods 2-4)

These rooms were situated right behind the porticus and the main entrance as well opened directly from the corridor. We could not observe any traces of tabernae or workshops. The architectural fragment among the finds representing a bearded male head also testifies to the abundant decoration on the building. The bulk of the finds comprised the usual Roman domestic ware. In addition to a stylus (from the porticus) there were a number of bone pins, and a small terracotta statue representing Venus (from the praefunium in the western suite). The latter might have come from a lararium (Fig. 9).

This part of the building showed no signs of further reconstruction – similarly to the central part of the “Painter’s House” –, the building was probably abandoned in the second half or end of the 3rd century AD.

The results of this year’s excavation supported the previous supposition that the “Painter’s House” was not – in most of its phases – an independent building but part of a strip house raised on the plot. It extended from Street “G” to the main sewage collector running along the inner side of the city wall. The house – or at least in its 2nd construction phase – had a central corridor leading from the main entrance with a porticus to the “Painter’s House”, adjoined on both sides by rooms richly decorated with frescoes. The backyard area of the building might have had an economic character – and were perhaps partly open –, as is also suggested by the cellar, the drains and the remains of a baking oven that were unearthed here. The strip house might have been a dwelling house and certainly no data exist to suggest the contrary. (Fig. 10).

is sor került (2-3. század fordulója?), az egész konstrukciót integrálták egy hosszúházba. Hasonló megoldást láthatunk a carnuntumi polgárváros úgynevezett *Haus I.* épületének többszöri átépítésénél (HUMER 2008, 149–160).

Számos kérdés azonban egyelőre még megválaszolásra vár, illetve néhány esetben már nem várható megoldás. Sajnos az 1941-es lőtéri építkezések és pusztítások miatt a „Festőház” középső traktusa és az északi rész közötti kapcsolódási pontok többé már nem kutathatók. Ugyanezért nem deríthető ki az sem, hogy hogyan oldották meg az épületen belül a különböző szintű épületrészek, illetve helyiségek összekapcsolását, hiszen a terület mind dél, mind pedig kelet felé erősen lejt (szinteltolások épület? [LÁNG 2011b, 35, analógiákkal]). További feltárásokkal azonban tisztázható lenne az épület pontos keleti és nyugati határa, amelyeket ugyan egyelőre nem sikerült lokalizálni, de a két – különböző korú – csatornarészlet mindenképpen jelzésértékű lehet erre nézve. Ez alapján a hosszúház szélessége kb. 12 m lehet (40 római láb, azaz $1/3$ *actus*), amely egyrészt illeszkedik a polgárvárosban rekonstruált kitéréshez (MÁRITY 1993, 138. és 3. kép), másrészt megfelel a település más részén (pl. északkeleti rész) feltárt hosszúházak méreteinek. Valószínű, hogy a „G” utca déli oldalán – az északkeleti részhez hasonlóan – további hosszúházak is sorakoztak a Festőház keleti és nyugati szomszédságában (LÁNG 2011b, 34).

A leletanyag feldolgozásával fény derülhet arra is, hogy hogyan illeszkedik a most feltárt épületrész a korábbi kutatási eredményekhez, Nagy Tibor ugyanis 1941-ben arra a következtetésre jutott, hogy az általa részben feltárt fűtőcsatornás helyiség „késői” lehet (NAGY 1943, 383). A 2011-es

The “Painter’s House” might have existed as an independent building in the first half of the 2nd century AD (?) if ever; then – at different points in time – the northern and southern porticus were attached. Later, however, when the territory lying close to the town walls came to be more densely built-up (turn of the 2nd and 3rd centuries AD?), the whole construction was incorporated into a strip house. A similar solution can be observed concerning the reconstruction phases of the so-called Haus I building in the Civil Town of Carnuntum (HUMER 2008, 149–160).

A number of questions, however, still remain to be answered. Furthermore, in certain cases there will be no resolution because of the constructions and destructions that took place at the shooting range in 1941. Thus, it is unfortunately no longer possible to study the intersection of the central part of the “Painter’s House” and the northern part. For the same reason, it can no longer be revealed how the bridging of building parts and rooms situated on different levels was resolved, as the area strongly slopes both to the south and the east (split-level constructions?) (LÁNG 2011b, 35 with reference to analogies). Further excavations could, however, clarify the exact eastern and western borders of the building. These have not been successfully localized yet although the two drain sections – dating from different periods – can definitely be relevant in this regard. Based on this data, the width of the strip house may be determined as 12 m (40 Roman feet that is, $1/3$ *actus*), which, on one hand, fits the designation system as reconstructed in the Civil Town (MÁRITY 1993, 138. and Fig. 3) and on the other, corresponds to the size of the

11. kép: A Festőházzal kelet felől szomszédos épület legkésőbbi periódusának részlete

Fig. 11: Detail of the latest phase of the building next to the Painter's house

kutatás során azonban kiderült, hogy ez a helyiség mind a stratigráfiai megfigyelések, mind pedig a leletanyag alapján (*Salonina* érem, ld. feljebb) egykorú az épület többi részének (Festőház, északi rész) 3. század közepére keltezett utolsó periódusával (NAGY 1958, 153, 158). További kérdés az is, hogy a most előkerült, jelentős mennyiségű freskóanyag hogyan illeszkedik a Festőház Nagy Tibor által rekonstruált átfestési periódusaihoz (NAGY 1958, 164–182).

A Festőház keleti és nyugati szomszédsága

A 2010-ben újrakutatott Festőház közvetlen keleti és nyugati szomszédságában 2011-ben nyitottunk szelvényeket a telek lehatárolása céljából. Kelet felé a házzal közvetlenül szomszédos (korábban apszisosnak tartott) „késői” épület (NAGY 1943,

strip houses excavated elsewhere in the settlement (e.g. in the northeastern part of town). It is probable that on the southern side of Street “G” – similarly to houses in the northeastern part of town – there would have been more strip houses standing in the eastern and western neighborhood of the “Painter’s House” (LÁNG 2011b, 34).

In the future, the analysis of finds may possibly shed light on how the building part uncovered now was related to the results of previous research. Namely, in 1941, Tibor Nagy came to the conclusion that the room partly unearthed by him with a heating channel might have dated to a “late period” (NAGY 1943, 383). During the 2011 research work, however, this room turned out to be contemporary with the last construction phase of the rest of the building (the northern part of the “Painter’s House”) dated to the mid-3rd century AD, based on both stratigraphic observations and the finds (a coin of *Salonina*, see above) (NAGY 1958, 153, 158). It is a further question how the significant amount of fresco remains now uncovered might be connected to the decoration phases of the “Painter’s House” as reconstructed by Tibor Nagy (NAGY 1958, 164–182).

The eastern and western neighborhood of the “Painter’s House”

Trenches in the eastern and western immediate neighborhood of the “Painter’s House” – re-investigated in 2010 –, were opened in 2011 in order to identify the borders of the plot. In the east, the walls and a few rooms from a “late” building (previously thought to have been closed with an apse) situated right next to the house (NAGY 1943, 383) were found. One of the rooms was heated and had a

383) falai, néhány helyisége, köztük egy fűtött, *terrazzopadlós szoba*, *praefurnium* nyílással, illetve faküszöb lenyomata is előkerült (11. kép). Az épület ezen részletei a legkésőbbi építési periódust tükrözik, azok a mai felszín alatt 10-15 cm-rel jelentkeztek. A ház tetőomladékát is dokumentáltuk, amely viszont gyakorlatilag a jelenlegi felszínen mutatkozik. A *tegulák* közül 3. század közepi bronz érem került elő, amely egyben a legkésőbbi építési periódusról, illetve az épület pusztulásáról is információval szolgált. Ez alátámasztani látszik azt a korábban a polgárvárosban több ponton is megfigyelt jelenséget, miszerint az épületek legkésőbbi vizsgálható fázisa a 3. század közepére – utolsó harmadára tehető, ennél későbbi leletanyag, jelenség csak szórványosan jelentkezik (T. LÁNG 2005, 78, korábbi irodalommal). A most előkerült

terrazzo pavement. The opening of the *praefurnium* was also found as well as the imprint of a wooden threshold (Fig. 11). These building details reflect the last construction phase and lay 10-15 cm below the present surface. We documented debris from the roof of the house as well. It was virtually visible on the present surface. A mid-3rd-century AD bronze coin was found amongst the *tegulae* reflecting the time of the latest construction period and the destruction of the building as well. This seems to support previous observations at various parts of the Civil Town, of the phenomenon that the latest identifiable period for the buildings could be dated to the middle and last third of the 3rd century AD. Finds and features later than this occur only sporadically (T. LÁNG 2005, 78, with previous literature).

12. kép: Sütőkemence a Festőháztól keletre
Fig. 12: Baking oven east of the Painter's house

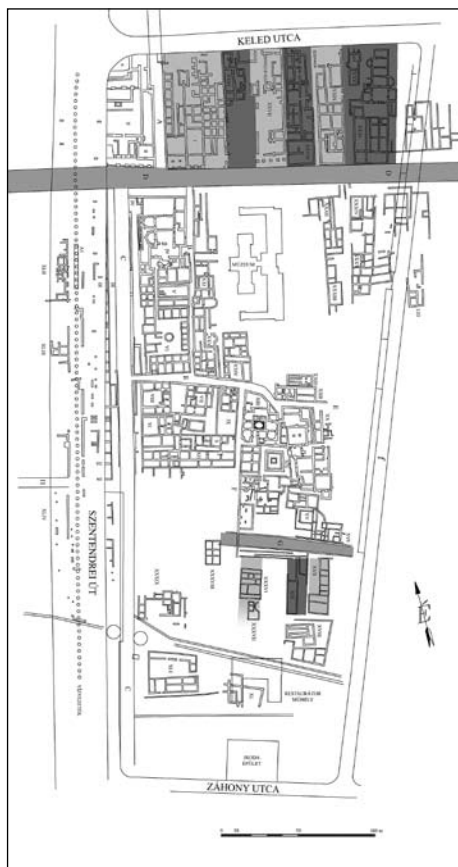
13. kép: Kőfalas csatorna a Festőház és az „apsziszos” épület között
 Fig. 13: Channel built of stone between the Painter’s house and the “Apsidial” building

épület keleti fele kívül esett a rendezendő területen, így ott kutatni nem tudtunk, nyugati záródását pedig – és egyben viszonyát a Festőházhoz – a lőtér 60 évvel ezelőtti kialakítása során teljesen elpusztították. Építési periódusairól azonban így is több információt nyertünk: legkésőbbi járőrszintje alatt észak felé kisebb, keveset használt sütőkemence maradványa és szétterített hamuzögödre mutatkozott (12. kép). Ezen horizont alatt masszív, változó vastagságú, agyagtégladarabos, faszenes, hamus planírozási rétegek következtek, amelyekből nagy mennyiségű kerámiatöredék, állatcsont, illetve fémtöredék került napvilágra. A rétegek közt egy – talán áradás nyomán itt maradt – homoksávot is megfigyeltünk. Ebből egy valószínűleg Hadrianus császár által veretett érem is előkerült. Az egymás alatt és felett mutatózó planírozási rétegekből összetartozó kerámiatöredékek kerültek elő, ami egyidejű szétterítésre enged következtetni. A munka során nyilvánvalóvá vált, hogy a tereprendezés részeként idekerült rétegek egy kelet (a Duna)

The eastern half of the building now unearthed was situated outside the construction area, so it could not be investigated. Its western closure – together with any traces of its relation to the “Painter’s House” – was completely destroyed when the shooting range was constructed 60 years ago. We were, however, still able to extract information on the construction phases. In the north, beneath the latest floor level, a barely used baking oven was brought to light with the contents of its working pit having been spread over the ground (Fig. 12). Below this horizon, massive leveling layers of varying thickness were situated containing fragments of clay bricks, charcoal, ash, and a large number of potsherds, animal bones and metal fragments. In between the layers there was a stripe of – perhaps alluvial – sand from which a coin minted by Hadrian was uncovered. In the superimposed leveling layers, matching shards from the same vessel were found, suggesting that the layers were spread out at the same time. During the

felé húzódó nagyobb mélyedést, vagy lejtőt töltöttek fel, amely talán természetes eredetű lehetett. A mélyedést feltöltő legelső rétegből előkerült margumi terra sigillata töredék alapján a tereprendezés legkésőbb a 2. század közepén indulhatott (Gabler D. szíves szóbeli közlése), amely szintén a terület relatív késői használatbavételére utalhat (ld. fent). A mélyedés (vagy lejtő) nyugati, szélvédett oldalába a fel- vagy betöltés kezdeti szakaszában rövid ideig használt kis sütőkemencét is vágtak, majd ezt is felszámolva továbbtöltötték a mélyedést. Ugyanitt, talán a kemencénél még korábbi, egyelőre bizonytalan rendeltetésű, íves, széles falalap szakasz és észak felé egy északnyugat-délkeleti irányú falrészlet is mutatkozott, az utóbbi esetleg egy csatornához (?) tartozott. Az „apsziszos” épületet nyugat felől egy közel észak-déli irányú, a sárga altalajt is vágó, kőfalas csatorna kísérte. Ennek időbeli viszonya az épülethez, illetve bármelyik periódushoz nagyon bizonytalan, mivel ezt is erősen roncsolta a lőtér építése (13. kép). Pontos korabeli felmérések hiányában az sem világos továbbá, hogy ez lenne-e a Nagy Tibor által jelzett, a Festőházat kelet felől határoló csatorna, vagy – ahogy a jelenlegi felmérések alapján kikövetkeztethető – egy másik, attól keletebbre található konstrukció. Ez annál is sajnálatosabb, mivel a most részben feltárt „apsziszos” épület a 3. század közepére keltezhető, s legkésőbbi szintjei (padló, küszöb) is 2 méterrel magasabban fekszenek, mint a Festőház ezekkel egykorú utolsó periódusának részei (LÁNG 2011b, 21. lj). A kérdés tehát itt is az, hogy hogyan oldották meg a szintkülönbségek áthidalását? Erre a kérdésre jelenleg nem tudjuk a választ.

A Festőház telkétől nyugatra fekvő területén – az egykori nyugati lődomb alatt – 3 további szondát nyitottunk, ame-

14. kép: Feltételezett telekosztás a G utcától délre
Fig. 14: Supposed plot division south of 'G' street

work, it became clear that the layers resulting from leveling filled a large depression or slope extending toward the east – the Danube – that might have developed from natural processes. Based on a Samian ware fragment from Margum that was found in the lowermost fill layer in the depression, the leveling might have been started at the latest in the mid-2nd century AD (per. com. by D. Gabler), which also suggests a relatively late occupation for the area (see above). At an early stage in the filling process, a small baking oven was cut into the western side of the depression or slope

lyek közül a déliben régészeti rétegek, objektumok nem mutatkoztak. Magából a dombból nagy mennyiségű freskótöredék került elő, ami igazolta azon feltevésünket, amely szerint a Festőház pusztulását a lőtér és a dombok építése okozta, azaz a ház anyagát beletölték a dombba.

Észak felé, körülbelül a Festőház északi *porticusa*val egy vonalban épületfalak, talán egy padlószint és egy sütőkemence részlete mutatkozott. A maradványok a Festőházzal nyugat felé szomszédos épülethez tartozhattak, nyugati záródásuk azonban ismét kívül esett az átrendezendő területen, kelet felé pedig a lőtér tette tönkre a falakat. Az épület periodizációja nem ismert, mélyebb kutatásokra itt nem volt mód.

A szomszédos területeken egykor állt épületek összefüggő alaprajzait és viszonyukat a Festőházhoz sajnos nem tudtuk tisztázni, de a különböző periódusokhoz köthető sütőkemencék jelenléte arra utal, hogy az épületek hátsó, gazdasági traktusainak részeit sikerült feltárni.

A 2011. évi kutatások tehát igen sok új információval szolgáltak a „G” utcától délre eső terület beépítéséről. Mind az utak átvágásai, mind pedig az épület-részletek kutatásai nyomán egy viszonylag későn (2. század közepe?) használatba vett terület rész bontakozik ki, amelyre az északkeleti részhez hasonlóan a hosszúházas beépítés jellemző (14. kép). Az épületek *porticusszal* nyíltak a „G” utcára, északi traktusuk lakó- (freskók, fűtött helyiségek), míg déli részük inkább gazdasági jellegű (kemencék) lehetett. A fentiek miatt az épületeknek (és az utcáknak) lényegesen kevesebb (átlagosan 3) periódusát figyelhettük meg, felhagyásuk azonban megegyezik a polgár város más részein

where it was protected from wind. Later, following the elimination of the oven, the filling of the depression was continued. Here, a segment of a thick, curved wall foundation was uncovered that may have predated the oven. Its function is still uncertain. A segment of a wall in the north, running from northwest to southeast, was also unearthed. It may have belonged to a drain (?). The building with the “apse” was accompanied in the west by a drain with a stone bed, running approximately from north to south and cutting into the yellow subsoil as well. Its chronological relation to the building and any of the construction phases is very uncertain as it was heavily damaged by the construction of the shooting range (Fig. 13). Due to the absence of contemporary plans, it is not clear whether this was the drain bordering the “Painter’s House” on the east, indicated by Tibor Nagy, or – as can be concluded from the present measurements – part of another construction situated to its east. This is even more regrettable as the now partly unearthed building with an “apse” can be dated to the mid-3rd century AD, and its latest levels (pavement, door step), are still located 2 m higher than those parts of the “Painter’s House” that belong to the last construction phase contemporary with them (LÁNG 2011b, 21. lj). Thus, the question remains the same here as well: how did the residents of these buildings resolve the problem of bridging the level differences? The answer is not yet known.

Three further test trenches were opened in the territory west of the “Painter’s House” plot beneath the former western shooting range hill. No archaeological layers or features were found in the southern trench. A significant amount of fresco

megfigyelt 3. század közepére – végére tehető utolsó időszakkal. A területen több ponton megfigyelt természetes eredetű lejtők és emelkedők áthidalását az épületeken belül és között, feltehetően valamilyen szinteltolások megoldással oldották meg, ezek azonban a második világháborús építkezések miatt sajnos ma már nem vizsgálhatók.

Láng Orsolya

Irodalom/References:

HUMER 2008 – Humer, F: Neue Grabungsergebnisse in einem Wohnviertel der Zivilstadt von Carnuntum. In: P. Scherrer (Hrsg.), DOMUS. Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen. Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien. Wien 2008, 143–172.

T. LÁNG 2005 – T. Láng O.: „A „Peristylház”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén (The “Peristyle House”: authenticating excavation in the Northeast part of the Aquincum Civil Town). Aqfüz 11 (2005) 68–80.

LÁNG 2009a – Láng O.: 17. Budapest, III. ker., Szentendrei út 135–139., Hrsz.: 19343/8. Aqfüz 15 (2009) 172–173.

LÁNG 2009b – Láng, O.: „Unpleasant to live in, yet it make the city rich”. Functions of Strip-buildings in the Aquincum Civil Town in the Light of New Discoveries. In: Bíró Sz. (ed.), *Ex officina... Studia in honorem Dénes Gabler*. Győr 2009, 271–286.

LÁNG 2010 – Láng O., 16. Budapest, III. ker., Szentendrei út 133, volt MHSZ Lótér, Aquincum – polgárváros, Hrsz.:19348/8. Aqfüz 16 (2010) 188–190.

fragments were found within the interior of the hill itself. Their presence supported our supposition that the “Painter’s House” was destroyed due to the construction of the shooting range and the hills and the material of the house was dumped into the hill.

In the north, walls, probably the detail of a floor level and of a baking oven were found, approximately in line with the northern porticus of the “Painter’s House”. The remains might have belonged to the building neighboring the “Painter’s House” to the west, their western closures, however, were also situated outside the area being reorganized. In the east, the walls were destroyed when the shooting range was constructed. The periodization of the building is not known and there was no opportunity to conduct more intensive research here.

Unfortunately it did not prove possible to clarify the complete ground plan of the buildings that were formerly situated in the neighboring areas nor their relation to the “Painter’s House”. The presence of baking ovens belonging to various construction phases suggests, however, that here the backyard wing of the building that fulfilled economic functions was uncovered during excavation work.

In summary, research in 2011 provided a significant amount of new information about the settlement structure in the area south of Street “G”. Both the trench sections cut across the roads. Research on the building parts suggest that the territory was used during a relatively late period (mid-2nd century? AD) and was characterized by a system of strip houses similarly to the northeastern area (*Fig. 14*). The buildings opened to Street “G” with a porticus. Their

LÁNG 2011a – Láng O.: Hitelesítő ásátás az ún. Festőház és környezetének területén, az aquincumi polgárváros déli városfalánál (Control excavation on the territory of the so-called Painter's House and its surroundings by the southern town wall of Aquincum Civil Town). *Aqfűz* 17 (2011) 18–35.

LÁNG 2011b – Láng O.: Az aquincumi Festőház: régi adatok és új eredmények (The "Painter's house" in Aquincum: old data and new results). *BudRég* 44 (2011) 32–44.

MÁRITY 1993 – Máriy E.: Kronológiai problémák és városszerkezeti sajátosságok Aquincumpolgárvárosában (Chronological problems and characteristics of settlement structure in the Aquincum Civil Town). *BudRég* 30 (1993) 137–148.

NAGY 1943 – Nagy T.: A Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet jelentése az 1938–1942. évek között végzett kutatásairól. *BudRég* 13 (1943) 359–400.

NAGY 1958 – Nagy T.: Az aquincumi ún. Festőlakás. *BudRég* 18 (1958) 149–189.

NAGY 1971 – Nagy, T.: Der Vicus und das Municipium von Aquincum. *ActaArchHung* 23 (1971) 59–81.

ZSIDI 2002 – Zsidi P.: Aquincum polgárvárosa. Budapest 2002.

northern suite might have had dwelling functions (with heated rooms decorated by frescoes), while the southern part might have had an economic character (with ovens). Based on the archaeological work, we could identify significantly fewer construction phases of the buildings (and streets; 3 on average). The time of their abandonment, however, corresponded to the last phase in other parts of the Civil Town as identified elsewhere: the middle and end of the 3rd century AD. Bridging the natural slopes within and between the buildings observed in several parts of the territory was supposedly resolved by applying some sort of split-level construction. It is no longer possible to resolve these questions due to construction work made during the Second World War.

Orsolya Láng

Római kori épület és szarkofág a Raktár utcából

(Budapest, III. ker., Raktár utca 54., Hrsz.: 18726/11)

A Raktár utca 54. számú telken (1. kép, 1; 2. kép), pontosabban annak északi felében társasház építését tervezte a Davida Invest Kft. Mivel a kérdéses terület régészeti védett helyen fekszik, az építkezéssel járó földmunkák a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) határozata alapján csak megelőző feltárás elvégzése után kezdődhetnek meg. Az építési telek az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában található, amely a régészeti kutatások alapján a Kr. u. 3. század végéig a lakóövezet része volt. A késő római korban, a 4. század folyamán a városi élettér egyre jobban zsugorodott és a katonaváros nyugati, Árpád-híd környéki területére tevődött át. A megmaradt lakosság ezt követően, az eredetileg a városból kivezető utak mentén húzódó temetők helyett, egyre gyakrabban a hajdani lakóövezet részben összedőlt és elbontott épületeinek romjai közé temetkezett.

A feltárandó terület közvetlen környékén a korábbi feltárások során mindkét emlékcsoport – telep és temető – képviseltette magát. 1930-ban, a Raktár és a Hunor utca találkozásánál (1. kép, 2) egy, a legkorábban a Kr. u. 2. században épült, többszörösen megújított lakóépület részlete került napvilágra. Ennek a Kr. u. 4. század első felében elpusztult épületnek a maradványain épült fel valamikor a szá-

A Roman Period building and sarcophagus from Raktár Street

(Budapest III, 54 Raktár Street, Lrn.: 18726/11)

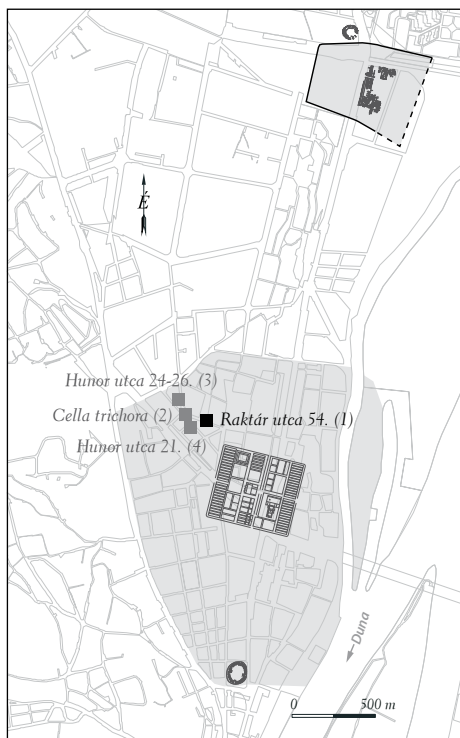
Construction of a condominium was planned by the Davida Invest Kft. on plot No. 54 in Raktár Street (Fig. 1, 1; Fig. 2), more precisely in its northern part. As the parcel in question is situated in an archaeologically protected area, based on the decision of the National Office of Cultural Heritage, earth-moving related to the construction works had to be preceded by archaeological excavations. The building plot is situated in the area that comprised the northwestern part of the Military Town of Aquincum. Based on previous archaeological research, this part of town constituted part of a habitation area up to the end of the 3rd century AD. In the Late Roman Period, during the 4th century AD, the inhabited area of the town gradually shrank, relocating to the western part of the Military Town, today the area around Árpád Bridge. Following this process, the remaining population in the settlement increasingly often buried their dead among the ruins of the partly collapsed and later demolished buildings of the sometime habitation area instead of in their old cemetery sites situated along the roads leading out from town.

Remains from both periods – settlement and cemetery – were identified during former excavations close to the

zad közepén az aquincumi ókereszténység egyik ma is látható emléke, egy háromkaréjos sírkápolna, az úgynevezett *cella trichora* (NAGY 1931, 1–99; ZSIDI 2000, 30–31). Nagy Lajos szűkreszabott tudósítása szerint a környékbeli kutatások során a kápolna közelében, a Vihar utcában még több, feltehetőleg szintén az ókeresztény temetőhöz tartozó kisebb sírkápolna és sír is előkerült (NAGY 1942, 776). 2008-ban a Hunor u. 24–26. szám alatt (1. kép, 3) egy, a Kr. u. 3-4. század közé keltezhető, többször átépített római épület és út részlete, valamint a Kr. u. 4. század második felére datálható temető öt sírja került elő (KIRCHHOF 2009/1, 44–62). Még szintén ebben az évben, a Hunor utca 21. szám (1.

area to be investigated. In 1930, at the intersection of Raktár and Hunor streets (Fig. 1, 2), a detail of a dwelling was unearthed that was built at the earliest in the 2nd century AD and rebuilt at least once later. The so-called *cella trichora* was elevated on the remains of this building that was destroyed in the first half of the 4th century. The funeral chapel had a trefoil ground plan and represents one of the visible traces of Early Christian activity in Aquincum (NAGY 1931, 1–99; ZSIDI 2000, 30–31). According to a short report by Lajos Nagy, some more smaller funeral chapels and graves were found during the archaeological investigations in the vicinity of the chapel on Vihar Street that supposedly also belonged to the Early Christian cemetery (NAGY 1942, 776). In 2008, at 24–26 Hunor Street (Fig. 1, 3), a Roman-period building and a segment of a road were uncovered, both dating to the 3rd-4th centuries AD as well as five graves from the cemetery datong to the second half of the 4th century AD (KIRCHHOF 2009/1, 44–62). Still in the same year, at 21 Hunor Street (Fig. 1, 4), Anita Kirchof unearthed parts of a Roman building with more than one construction period (KIRCHHOF 2009/2, 173–174). This latter site is significant because its south-southwestern side is directly linked to plot No. 54 on Raktár Street.

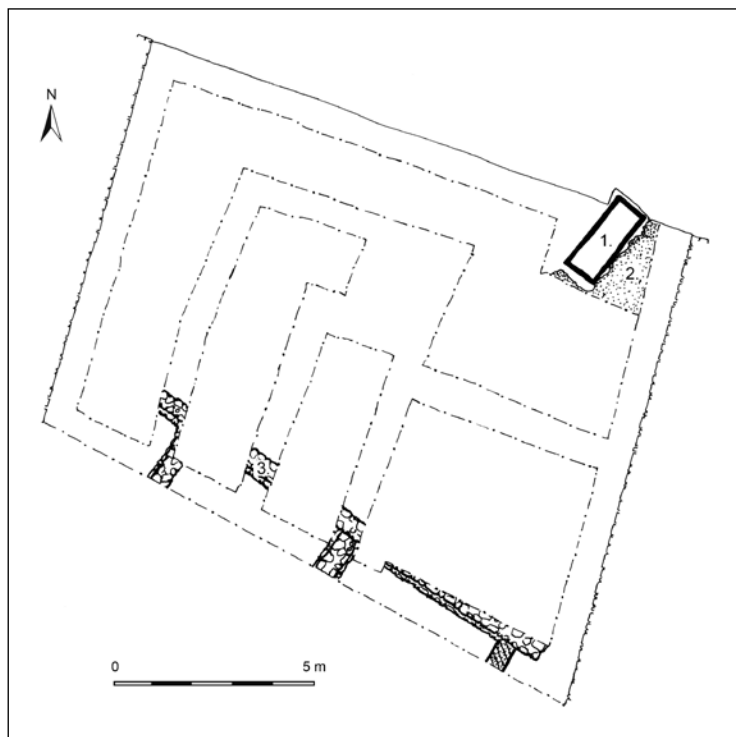
The excavation took place between June 7 and July 5, 2011. During the 16 working days, the excavations did not take place over the total 160 m² surface of the construction site, but only along the lines of strip foundations (Fig. 2) as indicated in the construction plan which impacted 60 m². As on the neighbouring plot of 21 Hunor Street, archaeological features could already be observed at a depth of 50

1. kép: A lelőhely környéke az eddigi feltárásokkal
Fig. 1: Area of the site with the previous archaeological excavations

2. kép: Az ásatás alaprajza: 1. szarkofág, 2. terrazzo, 3. falak
 Fig. 2: Ground plan of the excavations: 1. sarcophagus, terrazzo, 3. walls

kép, 4) alatt Kirchhof Anita egy többperiódusú római kori épület részleteit tárta fel (KIRCHHOF 2009/2, 173–174). Ez utóbbi helyszín azért fontos, mert a kutatott telek déli-délnyugati irányból közvetlenül kapcsolódik a Raktár u. 54. számhoz.

Az ásatás 2011. június 7-től július 5-ig tartott. A 16 munkanap alatt a beépítendő mintegy 160 m²-t nem teljes területben, hanem csak a kiviteli tervben szereplő sáv-alapozások vonalában kutattuk (2. kép), amely mintegy 60 m²-t tett ki. Mivel a Hunor utca 21. alatti telken a régészeti korú jelenségek már 50 centiméteres mélységben jelentkeztek, a 60-80 cm széles alapárkokat a felszíntől kezdődően kézi erővel mélyítettük le.

A terület felső 60-80 centiméterén helyenként erősen törmelékes újkori réteg húzódott. Az ez alatt előkerült jelenségek

cm. We excavated in 60-80 cm wide foundation trenches employing hand excavation from the present modern surface.

The uppermost 60-80 cm of the fill comprised a modern layer, in certain places mixed with a considerable amount of debris. Archaeological features and layers under this upper layer divided the excavated area vertically into two clearly distinguishable parts. In the trench opened on the southern side, a Roman wall ran from east-southeast to west-southwest. An 11 meter long section of the wall was unearthed and documented (Fig. 3). It was not possible to observe further details of this wall in the foundation trenches running along the houses that enclose the plot from east and west; these parts were probably demolished when the neighbouring buildings were founded. The stratigraphic

és rétegek vertikálisan két, régészetileg jól elkülöníthető részre osztották a feltárt területet. A déli oldalon nyitott árkokban egy kelet-délkeleti – nyugat-délnyugati irányú római kori fal húzódott, amelyet mintegy 11 méter hosszan sikerült feltárni és dokumentálni (3. kép). A telket keletről és nyugatról határoló lakóházak melletti alapárkokban már nem került elő részlete, feltehetően a szomszédos épületek alapozásakor megsemmisítették. A 60-70 centiméter széles, sárgásfehér mészkövekből készült fal északi és déli oldalán egymástól teljesen eltérő rétegsor húzódott. A fenti falhoz dél-délnyugati irányból három észak-északkeleti irányú fal csatlakozott, míg attól északra újabb falmaradvány vagy arra utaló nyom már nem került elő. A 11 méter hosszú, kelet-délkeleti – nyugat-délnyugati irányú falat ezért olyan zárófalként, a hozzá csatlakozó falakat pedig olyan osztófalként lehet értelmezni, amelyek a Hunor utca 21. szám alatt 2008-ban előkerült épületrészlethez tartoznak, illetve határolják azt észak felől. A zárófal és az osztófalak építéstechnikája között – valószínűleg azok eltérő funkciója miatt – szerkezeti különbség is megfigyelhető volt: a szélesebb zárófal alján egy 40 centiméter magas, a falsíkból mintegy 10 centiméterrel kiugró falalapozás húzódott (csak a déli oldalán). Ez a fal mintegy 110 centiméteres magasságig őrződött meg, köveit az utolsó két sorának kivételével szárazon, kötőanyag nélkül rakták. Az egymástól egyenlő távolságra lévő (4,2 méter), párhuzamos, 50 centiméter széles osztófalak valamivel sekélyebb szintről indultak, mint a zárófal, amellyel a nyugati osztófal egybeépült, míg a keleti és a középső nem. Ez utóbbi két fal szerkezete egy kis eltérést is mutatott a nyugatihoz képest. Míg az előbbieknél sárga agyag-

3. kép: Római épület zárófalja
Fig. 3: Wall of a Roman building

sequence on the northern and southern side of the 60-70 cm wide, yellowish-white limestone wall displayed fundamental differences. On the south-southwestern side of the above-mentioned wall intersected three further walls running in a north-northeast direction. North from there, however, no wall remains or traces indicating their previous existence were observed. Thus, the 11-meter-long wall running from the east-southeast to the west-southwest can be interpreted as a building wall enclosing the same construction that was partially excavated in 2008 at 21 Hunor Street from the north and the adjoining walls represent its partition walls. The building technology of the building wall and the partition walls have structural differences, probably due to differences in their function. The wider building wall was constructed with a 40-cm-high foun-

4. kép: Római kori szarkofág feltárás közben
Fig. 4. Roman sarcophagus during excavation

ba rakott kisméretű kődarabokra került a felmenő alapozás, addig az utóbbinál ez a megoldás hiányzott. A fenti eltérések talán időbeli és nem kivitelezési különbséget jelentettek. A kőfalakhoz tartozó egykori járószint már nem került elő, mert az valószínűleg a falak felső, habarcsba rakott szakaszától indulhatott, amelyet viszont már az újkori bolygatás elpusztított.

Ugyanakkor nem ez a kőperiódus lehetett a legkorábbi épület a területen, hiszen a falalapozások római kori leletanyagot tartalmazó rétegeket vágtak. Mivel a fal két oldalán különböző jellegű rétegsor helyezkedett el, az építkezést megelőző tereprendezés mint a különbség oka, nem jöhet szóba. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a rétegek egy olyan, korábban itt állott – talán faszervezetű – épülethez tartoztak, amelynek záródása pontosan megegyezett a kőperiódus északi irányú kiterjedésével. Bár az esetleges faperiódus szerkezeti elemeinek nyomát nem észleltük, a hozzátartozó rétegek – a belőlük származó terra sigillaták alapján – az elsődleges vizsgálatok szerint a Kr. u. 2. század harmadik és a Kr. u. 3. század első harmadára datálhatók (Vámos Péter meghatározása szerint).

dation (only on the southern side) that protuded about 10 cm from the wall. This wall was preserved up to a height of 110 cm. It was made of dry-laid stones, except for the upper two courses. The 50 cm wide partition walls that run parallel, at equal distances (4.2 m) from each other, had shallower foundations than that of the building wall. This wall was connected to the western partition wall, but not to the eastern and middle ones. Also, the structure of these latter two walls displayed some differences from the western one: as in the case of the eastern and middle wall, the vertical section of the foundation was supported on small pieces of stone laid in a yellow clay bed except in the case of the western wall where this solution was not applied. These differences may reflect a chronological difference, and not simply a variation in construction technology. The ground surface associated with the walls can no longer be found as it probably connected at the upper part of the walls, embedded in mortar, now destroyed by a modern disturbance.

At the same time, this stone construction phase was probably not the first build-

Ez az adat közvetett módon alkalmas arra is, hogy a kőperiódus létrejöttének korát – legalább részlegesen – meghatározza és megközelítőleg a 2-3. század fordulójára keltezze.

A zárófaltól északra, az újkori rétegek alatt egy kelet-nyugati irányú, erősen köves réteg húzódott, körülbelül 6-7 méter szélességben. Ez nem lehetett a fa- és a kőperiódusokat északról határoló római út maradványa, mivel keresztmetszete inkább homorú volt, illetve a római mellett újkori leletek is előkerültek belőle. A jelenség elhelyezkedése, formája és az újkorral kevert leletanyag alapján leginkább modern kori betöltésként értelmezhető. Ez a köves sáv egy olyan szürke színű, már kizárólag római kori leletanyagot tartalmazó rétegben helyezkedett el, amely alatt az a sárga színű altalajon húzódó, sötétbarna, leleteket nem tartalmazó agyagréteg volt, amely az ásási terület egészén végighúzódott.

A telek északi felének közepén, a tervezett liftakna helyén kialakított szelvény északkeleti sarkában, egy római kori, melléklet nélküli gyermekcsontváz került elő, a Raktár utcával párhuzamosan húzott kelet-nyugat irányú alapárok keleti végében pedig egy mészkőből készült római kori szarkofág került napvilágra (4. kép). Az északkelet-délnyugati tájolású sírláda előkerülésére – egy korábbi lakossági bejelentés miatt – számítani lehetett. A sarkain *akrotéion*okkal díszített, háztetőt formázó fedlap egy korábbi, újkori alapozás miatt kettétört és kisebb darabja hiányzott. A 2,2 méter hosszú és 1 méter széles alsó rész körülbelül a harmadáig egy olyan *terrazzopadló*ba volt süllyesztve, amely a keleti és a déli oldalán vette körül a sírt. Az északi oldalt sajnos nem tudtuk vizsgálni, mert kifutott az építési területről, a nyugati oldalon pedig, közvet-

ing at the site. The foundations of the walls cut through layers that contained Roman finds. As the stratigraphic sequence was different on either side of the wall, the differences cannot be explained by leveling that just preceeding constructions. It is much more probable that the layers belonged to an earlier building – perhaps a wooden structure – the end of which corresponding exactly to the northern extension of the later stone building. Though no archaeological traces of the structural elements of this hypothetical wooden construction phase were visible, the layers belonging to this period can be dated to the last third of the 2nd and first third of the 3rd century AD, based on the preliminary analysis of the Samian ware (identification by Péter Vámos). These finds also serve as an indirect argument to – at least partially – identify the period for the stone structure, and dating it approximately to the turn of the 2nd and 3rd centuries AD.

North of the end wall, underneath the modern layers, a 6-7 meter wide stoney layer stretched from east to west. This feature cannot be the remains of the road that formed a northern border during the wooden and stone construction phases, as its cross-section had a rather concave upper surface. Beside Roman finds, it also contained modern objects. Based on the spatial position and form of the feature, and the presence of modern finds, this is most likely a modern fill. This stoney band was situated in a gray layer containing exclusively Roman material. Below this, there was the layer of dark brown clay that stretched all over the excavated area, right above the yellow subsoil, and contained no finds at all.

A skeleton of a Roman child without accompanying grave goods was unearthed

lenül a szarkofág mellett egy újkori beásás jelentkezett. A *terrazzo* és a sírláda nem érintkezett szorosan, ugyanis a két jelenség között körülbelül 10-20 centiméteres rés volt. Részben a rendkívül jó minőségű *terrazzón*, részben a *terrazzo* és a szarkofág között, annak északnyugati sarkánál, legkevesebb három csontváz hevert teljesen összekeveredve. Maga a szarkofág üres volt, a csontokat feltehetőleg abból szórták ki. Mivel az ásatási terület déli felén feltárt zárófal és a szarkofág közötti árkokban nem került elő olyan régészeti jelenség, amely arra utalna, hogy a fenti két objektum (a *terrazzopadló* és a kőfalak) valaha is összetartozott, ezért lehetséges, hogy itt egy más jellegű építmény maradványairól van szó. Nem elképzelhetetlen, hogy a Nagy Lajos által megfigyelt kisméretű temetőkápolnák egyike került itt elő. Erre utalna az, hogy a csontok a szarkofág mellé kerültek, tehát a sírláda – annak kifosztásakor legalábbis – körüljárható volt, tehát járószint vette körbe, ami, mivel *terrazzóból* készült, feltehetőleg fedett helyen állt. A padló áttörésének célja pedig az lehetett, hogy a nyilvánvalóan másodlagosan felhasznált szarkofágot biztosan rögzítse, mivel az teljes hosszában ketté volt törve. A törés nagy valószínűséggel annak szállításakor keletkezett, amit aztán a rövidebb oldalakon kialakított nyomok tanúsága szerint még csapolással is megpróbáltak orvosolni. A sírláda egyik oldalára egy pannon-noricumi keretelésű mezőt faragtak ki két, síkból előreugró panel közé, ezen azonban nem észleltünk sem vésett, sem festett feliratot. A szarkofágot egy daru segítségével emeltük ki és szállítottuk be a múzeumba.

Összefoglalóan elmondható, hogy a telken előkerült emlékek egyik markáns csoportja az egykori lakóövezethez tartozik. A

in the central part of the northern half of the plot, in the northeastern corner of the trench that occupied the place of the planned elevator shaft. A Roman limestone sarcophagus was uncovered (Fig. 4) in the eastern end of the foundation trench running east-west, parallel to Raktár Street. The occurrence of the northeast-southwest oriented sarcophagus was not unexpected, based on previous information. The roof-shaped lid, decorated with acroteria on the corners, was broken into two by earlier modern foundation works while a smaller fragment was missing. Up to one third of the 2.2 m long and 1 m wide lower part was set into a terrazzo pavement that surrounded the grave on its eastern and southern sides. It was unfortunately not possible to investigate it entirely because it extended beyond the area of the construction site. A modern pit could be observed on the western side, immediately next to the sarcophagus. The terrazzo pavement and the sarcophagus were not closely associated with each other as there was a gap of 10-20 cm between the two. Partly on the surface of the exceptionally good-quality terrazzo and partly between the sarcophagus and the terrazzo, in the northwestern corner of the former, lay the mixed remains of at least three human skeletons. The sarcophagus itself was empty so the bones must have scattered from there. Because the area of the trench between the sarcophagus and the end wall on the southern side of the excavated area contained no archaeological features suggesting that the two features – the terrazzo pavement and the sarcophagus – were ever part of a single ensemble, it is possible that these are the remains of constructions with different characters. It cannot be excluded that human the remains

feltárt (faszerkezetes?) épületrészlet körülbelül a Kr. u. 2. század második felében jöhetett létre, amelyet aztán a század vége felé kőbe építettek át. A környékbeli épületekhez hasonlóan, valamikor a 4. század folyamán ezt az épületet is elhagyták, a területen pedig megjelentek a – valószínűleg ókeresztény körhöz kapcsolódó – temető sírjai.

Anderkó Krisztián

Irodalom/References:

- KIRCHHOF 2009/1 – Kirchhof A.: Topográfiai kutatások az Aquincumi katonaváros északnyugati régiójában a cella trichora szomszédságában. (Topographic investigations next to cella trichora in the northwestern part of the Aquincum Military Town). *Aqfüz* 15 (2009) 44–62.
- KIRCHHOF 2009/2 – Kirchhof A.: Budapest III. ker., Hunor utca 21. *Aqfüz* 15 (2009) 173–174.
- NAGY 1931 – Nagy L.: Az óbudai keresztény cella trichora a Raktár utcában. Budapest 1931.
- NAGY 1942 – Nagy L.: Aquincum topográfiája. Temető. Gazdasági élet. Művészetek. Aquincum és a későrómai védőrendszer. Kereszténység és kontinuitás Aquincumban. In: Szendy K. (szerk.), Budapest Története I-II. Budapest 1942, 353–385, 464–485, 579–650, 747–764, 765–778.
- ZSIDI 2000 – Zsidi P.: Ókeresztény sírkápolna a katonaváros nyugati részén. In: Zsidi P. (szerk.), Ókeresztény emlékek Aquincumban. Budapest 2000, 31.

came from one of the small burial chapels previously identified by Lajos Nagy. This interpretation is reinforced by the fact that the bones were distributed next to the sarcophagus. Thus, it may have been possible to walk around the sarcophagus – at least at the time it was robbed – meaning that it was surrounded by a ground surface that, as it was made of terrazzo, was supposedly situated in a covered interior. The pavement must have been broken up with the intention of firmly fixing the obviously re-used sarcophagus, as it was broken in two lengthwise. The rupture was probably ocured when the sarcophagus was transported to the spot, and later, as shown by traces on the short sides, they tried to restore it with joints. A panel with a Norico-Pannonian frame was carved on one side of the sarcophagus between two protruding panels, but without any visible remains of engraved or painted inscription. The sarcophagus was elevated and transported to the museum with the help of a crane.

In summary, we can say that one characteristic group of the remains excavated on the plot were associated with the previous dwelling area. An unearthed detail of a building (with a wooden structure?) was probably built in the second half of the 2nd century AD. It was later reconstructed in stone around the end of the century. Similarly to nearby buildings, this second construction was also abandoned sometime in the course of the 4th century AD. Graves from a cemetery – probably Early Christian – appeared in the area.

Krisztián Anderkó

Feltárások és régészeti megfigyelések a Csúcshegy–Harsánylejtőn 2011-ben

(Budapest, III. ker., Hrsz.: 20646/28, 20646/30, 20646/36, 20646/47, 20646/57, 20655/104, 20655/108; 20646/33)

2011. szeptember 6. és november 8. között végeztünk próba- és megelőző feltárásokat a Budapest III. kerület, Csúcshegy–Harsánylejtő néven ismert lelőhelyen, a Katlan Befektetési Zrt. megbízásából. Az idei munkák hét telek (Hrsz.: 20646/28, 20646/30, 20646/36, 20646/47, 20646/57, 20655/104, 20655/108) építési helyére terjedtek ki, összesen 1494,1 m² került feltárássra. Külön megbízás szerint végeztünk szakfelügyeletet a 20646/33 helyrajzi számú telken (1. kép).

A középkori leletekre, jelenségekre vonatkozóan Tóth Anikó, az őskori eredmények vonatkozásában Virág Zsuzsanna és Szilas Gábor működött közre a feltárások során. A 2010-11 folyamán elvégzett közműfejlesztések és útépítési munkák után immár megkezdődött a kialakított építési telkek forgalmazása, feltárásokra, szakfelügyeletre a már eladott telkek építési helyein került sor.

Az elmúlt évekhez hasonlóan (a legutóbbi feltárásokról: TÓTH 2011) most is több régészeti korszak jelenségeit figyelhettük meg, eltérő intenzitású lelőhelyrészeket érintett a feltárás. Az ásás körülményei, technikai paraméterei az egyes munkaterületek viszonylatában az alábbiak voltak:

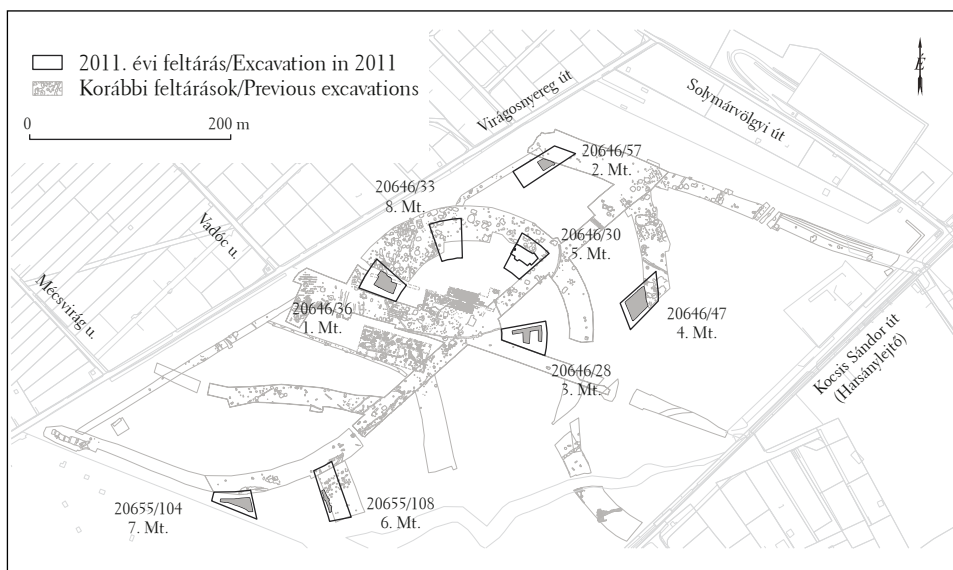
Excavations and Archaeological Supervisions at Csúcshegy–Harsánylejtő in 2011

(Budapest III, Lrn.: 20646/28, 20646/30, 20646/36, 20646/47, 20646/57, 20655/104, 20655/108; 20646/33)

Between 6 September and 8 November 2011, we performed test and preventive excavations at the archaeological site known as Budapest III, Csúcshegy–Harsánylejtő, commissioned by the Katlan Investment Co. This year's work covered the construction site of seven plots (Lrn.: 20646/28, 20646/30, 20646/36, 20646/47, 20646/57, 20655/104, 20655/108), the overall extension of the excavated area was 1494.1 m². Archaeological supervision on the plot of Lrn. 20646/33 was carried out within the framework of a separate commission (Fig. 1).

Anikó Tóth was in charge of medieval finds and features, Zsuzsanna Virág and Gábor Szilas were responsible for the prehistoric results and contributed to the excavations. Following public utility and road constructions in 2010 and 2011, the building plots were placed on the market, and the excavations and observation work were carried out at the construction sites on plots that had already been sold.

Similarly to the results of previous years' excavations (for the most recent ones, see TÓTH 2011), phenomena could be observed from various archaeological periods, and the excavation affected site details in varying intensities. The conditions and

1. kép: A Csúcshegy–Harsánylejtőn 2011-ben végzett feltárások összesítő helyszínrajza
 Fig. 1: Complex plan of the excavations at Csúcshegy–Harsánylejtőn in 2011

1. munkaterület (Hrsz.: 20646/36, 2. kép, 1. Mt.): 248,3 m² került feltárássra megelőző feltárás keretében, a megbízó által kitűzött három építési hely összevonásával. Az előzetes várakozásoknak megfelelően itt mutatkozott a legnagyobb intenzitású lelőhelyrész.

2. munkaterület (Hrsz.: 20646/57): Az itt javasolt próbafeltárást az építési hely eddig feltáratlan 97,7 m²-es részének teljes lehumuszosításával és áttisztításával végeztük el. Régészeti jelenség a területen nem mutatkozott, a délkeleti metszetben az egyik szántásnyomból kevés patics kíséretében egy nagyobb, jellegtelen fazéktöredéket bonthattunk ki. Ez egy, a közelben korábban megsemmisült régészeti objektum anyagaként értékelhető.

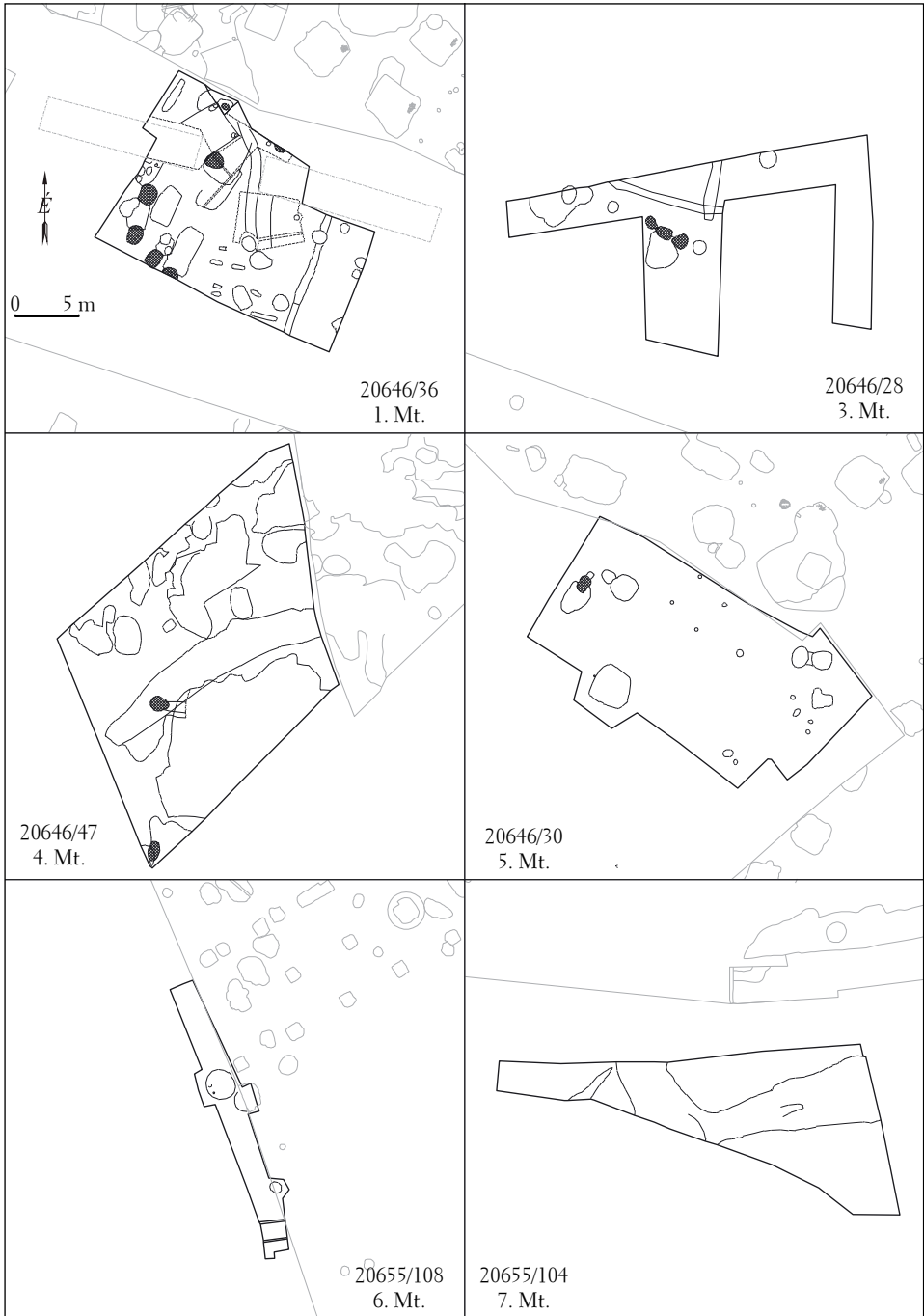
3. munkaterület (Hrsz.: 20646/28, 2. kép, 3. Mt.): 192,3 m² feltárássá történt meg próbafeltárással, ez a beruházó által kitűzött építési hely 47,6%-át

technical parameters of the excavation with regard to each construction site were as follows:

Work site No. 1 (Lm.: 20646/36, Fig. 2, 1 Mt.): the preventive excavation covered an area of 248.3 m², by combining three building plots designated by the commissioner. In accordance with expectations, this was the most densely occupied part of the archaeological site.

Work site No. 2 (Lm.: 20646/57): The test excavation suggested here was conducted by removing the topsoil and cleaning the entire previously unexcavated surface of the building site, covering 97.7 m². No archaeological features were observed here; in the southeastern section a relatively large potsherd was unearthed in a plough trace, accompanied by a few pieces of daub. These can be interpreted as finds originating from a nearby archae-

2. kép: Az egyes munkaterületek összesítő alaprajza
 Fig. 2: Complex plan of the work sites

teszi ki. A próbafeltárás szokottnál jelentékenyebb mértékét a régészeti érin-tettséggel vártnál nagyobb intenzitása in-dokolta. A tervezett építési hely északi, keleti oldala mentén, valamint észak-déli középtengelyében nyitottunk egymással összefüggő kutatási felületeket. A terü-let keleti és déli részén nem kerültek elő régészeti jelenségek, északon, és főként nyugaton azonban nagyobb objektumsűrűség mutatkozott.

4. munkaterület (Hrsz.: 20646/47, 2. kép, 4. Mt.): 396,8 m² feltárását végeztük el megelőző feltárás keretében, ami a teljes, építési helyként igénybe vehető terület eddig feltáratlan részét jelenti. A régészeti jelenségek jellege a korábbi feltárási ered-ményeknek megfelelően alakult, inten-zitása és mélysége viszont némileg eltért azoktól.

5. munkaterület (Hrsz.: 20646/30, 2. kép, 5. Mt.): 301,4 m² feltárását végeztük el megelőző feltárás keretében. A kitűzött építési hely északnyugati és délnyugati ol-dalán vált szükségessé kisebb területbőví-tés a belőle régészeti objektumok teljes feltárása céljából. A telek északnyugati ha-tárán ezzel egyben egy recens (2011. évi) bolygatásra is fény derült, amely régészeti objektumot is érintett. Az építési hely idén feltárt részén a lelőhely intenzitása valamivel alatta maradt a korábbi várako-zásoknak. Az objektumok 144,21–143,60 mBf közötti szinten jelentkeztek, ami a jelenlegi terepfelszíntől 30 és 60 centimé-ter közötti mélységnek felel meg.

6. munkaterület (Hrsz.: 20655/108, 2. kép, 6. Mt.): A telken kijelölt építési hely-ből korábbról mindössze 48 m² maradt fel-táratlan, az ebbe a keskeny sávba áthúzódó objektumok teljes feltárása – a megnyitott rábontásokkal együtt – összesen 53,5 m² területen történt, megelőző feltárás kere-

ological feature that had previously been destroyed.

Work site No. 3 (Lrn.: 20646/28, Fig. 2, 3. Mt.): 192.3 m² was covered by test ex-cavation, which was 47.6% of the build-ing site designated by the developer. The unusually broad extent of the test excava-tion was justified by the unexpected den-sity of the archaeological phenomena. We opened adjoining excavation surfaces along the northern and eastern side of the planned building site, and also along its north-south central axis. No archaeologi-cal phenomena were observed in the east-ern and southern parts of the area; how-ever, in the northern and western parts the archaeological features were more densely situated.

Work site No. 4 (Lrn.: 20646/47, Fig. 2, 4. Mt.): Preventive excavation was conducted on 396.8 m², which covered the previously unexcavated part of the entire building site. The characteristics of the archaeo-logical features corresponded to the results of previous excavations, their density and depth however, displayed some differenc-es.

Work site No. 5 (Lrn.: 20646/30, Fig. 2, 5. Mt.): Preventive excavations were conduct-ed on 301.4 m². A small-scale extension on the northwestern and southwestern side of the designated building site was necessary so that the archaeological fea-tures extending beyond the area could be completely excavated. At the same time, a recent disturbance at the site came to light (from the year 2011) that impacted an archaeological feature as well. The den-sity of the archaeological phenomena in that part of the archaeological site which was excavated this year, fell below expec-tations. The archaeological features could be observed at the level of 144.21–143.60

tében. A lelőhely intenzitásának jellege a korábbi megfigyeléseknek megfelelően alakult, állapota viszont az elmúlt évben jelentős romlást mutatott. A régészeti jelenségeket egy nagyobb területű tereprendezés után részben megbolygatták, felső 30 centiméteres részük a fedőréteggel együtt elbontásra került, így a régészeti objektumok már a jelenlegi felszín megtisztításával észlelhetővé váltak 162,20–162,34 mBf szinten. Ez a korábbi, szomszédos feltárás 162,45–162,65 mBf közötti jelentkezési szintjével vetendő össze. A bolygatás a szomszédos (Hrsz.: 20655/107) telek jelentékeny részét is érintette. Összesen két régészeti objektum feltárását végeztük itt el.

7. munkaterület (Hrsz.: 20655/104, 2. kép, 7. Mt.): 204,1 m² feltárását végeztük el megelőző feltárás keretében, ez a kitűzött építési hely területével azonos nagyságú volt. A régészeti érintettség megfelelt az előzetes várakozásoknak mind az objektumok jellegét, mind a lelőhely intenzitását tekintve.

8. munkaterület (Hrsz.: 20646/33): Az építési hely korábban feltárással nem érintett 8 m²-es részén végzett földmunka szakfelügyeletét végeztük el. A munka során régészeti jelenség nem mutatkozott, lelet nem került elő.

Általánosságban elmondható, hogy az idei feltárások során tapasztaltak felhívták a figyelmet az építési hellyel nem érintett lelőhelyrészek veszélyeztetett voltára is. Ez különösen igaz a 20655/108 számú telek környékére, de a 20646/30 és a 20646/28 számú telek zónájára is. Itt a kertrezek rendezése, illetve bármilyen célú tereprendezés, gyakorlatilag bármilyen földmunka a lelőhely állapotromlásához vezethet.

m a.B.S., that is 30-60 cm below the present ground surface.

Work site No. 6 (Lrn: 20655/108, Fig. 2, 6. Mt.): only 48 m² remained to be excavated from the building site as designated on the plot. The complete preventive excavation of the features stretching into this narrow stripe – together with the necessary extensions of the territory – covered a total of 53.3 m². The feature density of the site corresponded to what was found during previous observation work. Its state of preservation, however, had considerably deteriorated since the past year. Archaeological features were disturbed following large-surface levelling, and the uppermost 30 cm was destroyed together with the topsoil. Thus, archaeological features appeared after cleaning the present surface, at 162.20-162.34 m a.B.s. compared to 162.45-162.65 m at previous excavations in the neighbouring area. The disturbance impacted a considerable part of the neighbouring plot as well (Lrn.: 20655/107). Here, overall, two archaeological features were excavated.

Work site No. 7 (Lrn: 20655/104, Fig. 2, 7. Mt.): 204.1 m² was covered by preventive excavation, which corresponded to the extension of the designated building site. The archaeological potential corresponded to expectations concerning both the characteristics of the features and the density of the occupation at the site.

Work site No. 8 (Lrn: 20646/33): Archaeological observation linked to earth-moving was carried out in the previously unexcavated part of the building site, which covered 8 m². During earth-moving, no archaeological features were observed, and no archaeological finds were found.

In general, we can conclude that this year's excavations also call attention to the

Az egyes régészeti korszakokra vonatkozóan az ásatás eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

Őskor

Rézkori emlékek idén két munkaterületen kerültek elő. A 3. munkaterületen egy, a már korábban megismert (HAVAS-SZILAS-VIRÁG 2007, 158–161), szórványos objektumokból álló települési horizontba illeszthető középső rézkori (Protoboleráz időszak) gödör került feltárássra viszonylag gazdag és változatos kerámiaanyaggal. A 6. munkaterületen egy 2,5 méter átmérőjű kerek gödörben rézkori kettős temetkezést találtunk. A két váz közül az egyik bolygatatlan, oldalán, zsugorított pózban fekvő, a másik eltérő tájolású váz kissé bolygatott, a koponya nem anatómiai helyén került elő. Az edénymelékletek (3 db) egy csoportban, a zsugorított pozíciójú halott fejének közelében kerültek elhelyezésre (3. kép).

A késő bronzkori Uramezős-kultúra leletanyagát adó két gödör szintén a 3. munkaterületen mutatkozott, az egyike a

danger to which those sites are exposed that are not affected directly by building sites. This is especially relevant to the area around plot of Lrn. 20655/108, but also to the zone of plots of Lrn. 20646/30 and 20646/28. Here, gardening or levelling for any other purpose, can result in a decline in the condition of the archaeological site.

The results of the excavation with regard to various archaeological periods can be summarized as follows:

Prehistoric Periods

Copper-age remains were found at two work sites this year. At work site No. 3, a middle copper age (Protoboleraz) pit was excavated. It contained relatively rich and diverse pottery, fitting into a previously known settlement horizon constituted by a number of sparse archaeological features (HAVAS-SZILAS-VIRÁG 2007, 158–161). At work site No. 6, a copper-age double burial was found in a circular pit with a diameter of 2.5 m. One of the skel-

3. kép: Rézkori kettős temetkezés a 6. munkaterületen
Fig. 3: Copper Age double burial in work site No. 6

középkorban egy kemencebokorhoz tartozó munkagödrtől ástak rá, amelynek betöltéséből így szintén jelentékeny mennyiségű bronzkori lelet került elő.

Kora vaskorra (Hallstatt-kultúra) volt keltezhető az 5. munkaterület szinte minden településobjektuma, tárolóvermek, lakó- és munkagödörök, cölöplyukak, de még az itt feltárt középkori kemence munkagödrekből is jelentős mennyiségű vaskori kerámia került elő. Ugyancsak erre az időszakra keltezhető az 1. munkaterületen keresztül húzódó széles árok, amelynek kapcsolódó szakaszát már 2006-ban feltártuk az idei munkaterülettől északra. Az objektum betöltéséből a kerámiákon és jól kiegészített paticson túl igen nagyszámú, gúla alakú agyagnehezék került elő.

Végezetül egy késő vaskori komplexumról kell megemlékeznünk, amely a 3. munkaterületen került feltárássra, ez egy kiterjedt munkagödörből, és a belőle induló, 2 métert meghaladó mélységű veremből állt. A leletek a korai kelta időszakra keltezhetőek előzetesen.

Római kor

A római kori falusias település öt újabb, részben egymást vágó, téglalap alakú lakóobjektuma vált feltárhatóvá az 1. munkaterületen. Tájolásuk többnyire észak-déli, de nem teljesen egyező, és igen szorosan helyezkedtek el egymás közelében. A leltéren korábban tett megfigyelésekkel egyezően, a házakhoz tartozó cölöplyukakat és tűzhelyeket nem találtunk, az objektumok rendeltetése ennek ellenére kevésbé kétséges. Az 1-2. századi leletanyagban zömében a kelta hagyományú kerámia uralkodik, kevés az import vagy helyi római áru. A településobjektumokkal területi fedésben, de tőlük függetlenül itt is azonosíthatunk néhány, a korábban fel-

tons was undisturbed, lying on its side, in a crouched position, the other burial was oriented and slightly disturbed. The skull had moved from its anatomical location. The gravegoods, three vessels, were placed in one cluster, near the head of the crouched deceased (*Fig. 3*).

The two pits containing finds from the Late Bronze Age Urnfield Culture were also found at work site No. 3. One was superposed by a work pit associated with a medieval kiln group. The pit fill thus also contained a significant amount of bronze age finds.

Almost each of the settlement features at work site No. 5 could be dated to the Early Iron Age (Hallstatt Culture): storage pits, dwelling- and working pits, post-holes, and also a medieval oven that was unearthed here, contained considerable amounts of iron age pottery.

A wide ditch running across work site No. 1, an adjoining part of which was excavated in 2006 north of this year's work site, can also be dated to the same period. The fill of the feature contained a large number of pyramidal clay weights in addition to pottery and heavily burned pieces of wood.

Finally, a late iron age complex excavated at work site No. 3 should be mentioned. It contained a large working pit and two adjacent pits, both more than 2 m deep. The finds can preliminarily be dated to the Early Celtic Period.

Roman Age

At work site No. 1, a further five, partially superposed, oblong dwelling features were excavated at the Roman period village. They were oriented approximately north-south, but not exactly in the same way, and they were situated very close to

4. kép: Római kori gödörkomplexum a 4. munkaterületen
Fig. 4: Roman period pit complex in work site No. 4

tárt rendszerbe (HAVAS 2011) illeszkedő római szőlőültető gödröt.

A 2007. évi feltárás (SZILAS–VIRÁG 2008, 129) után idén ismét lehetőségünk nyílt egy nehezen értelmezhető jelenségcsoport tanulmányozására a 4. munkaterületen. A feltárt objektumok zöme összefüggően értelmezhető és közel egykorúnak tekinthető. A feltárt terület délkeleti részét egyetlen hatalmas (8×16 m) gödörkomplexum foglalta el, amely olykor a 2 métert is megközelítő mélységű, szabálytalan oldalú, tagolt, változatos aljú volt (4. kép). Ezt észak-északnyugatról egy ívelődő, sekély árok övezte, majd ettől északra további, szabálytalan, egymást vágó, de már jóval sekélyebb gödrök laza halmaza foglalta el. Az árok betöltésébe, illetve az egyik gödörobjektum betöltésének a tetején utólag 1-1 kisebb kemencét alakítottak

each other. In accordance with previous observations at the archaeological site, we did not find any postholes or ovens belonging to the houses. Still, the function of the features is not in question. The finds dated to the 1st and 2nd centuries AD are dominated by pottery reflecting Celtic traditions with only low amounts of imported or local Roman ware. In the same area where the dwellings were situated, but independent from them, a few holes from grape vine planting were identified, fitting into the system observed during previous excavations (HAVAS 2011).

As a continuation of the excavation in 2007 (SZILAS–VIRÁG 2008, 129), we had an opportunity to study a group of features at work site No. 4 that proved to be problematic for interpretation. Most of the excavated features appear to have be-

ki. A két kemence mérete és jellege eltérő volt, egyértelmű keltezését adó lelet viszont egyikből sem került elő. Maguk a beásások, gödörkomplexumok az igen szórványos leletanyag alapján római koriak, ezt az őskori és római kerámiatöredékek mellett a néhány téglá és egy terra sigillata töredéke is megerősítette. Az objektumok betöltése igen kevert és változatos, huzamosabb használatra, de természetes betöltődésre sem utal. A mélyebb gödrök mindegyikével egy világosbarna, homokos-iszapos, hordalékszerű talajt értek el, amelynek agyagtartalma a környéken tapasztalt más talajokhoz képest csekélynek tűnik. Ez a réteg minden változás nélkül a gödrök alja alatt egy métert is meghaladó vastagságig folytatódik, minden bizonnyal egy, a jelenlegi domborzatban is érzékelhető jelentősebb mélyedést töltött ki erózió folytán. A talaj római kori kitermelésének, bányászásának célja jelenleg még kevésbé érthető, további eredményeket a felvett földminták elemzésétől remélünk.

Csak feltételesen köthetjük a római időszakhoz a 7. munkaterületen feltárt árokokat, amelyek szerves folytatását képezik a 2006-ban a szomszédos területrészen feltárt (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 178) és késő római érmekkel, valamint kerámiákkal keltezett árok szakasznak. A korábban végzett feltáráshoz hasonlóan itt is nagyobb, enyhén szabálytalan, részben természetes erők által is formált árok szakaszokat találtunk. Két nagyobb, egymáshoz kapcsolódó szakasz csomópontja csak félig esett a feltárási területre, azonban így is megállapítható volt, hogy egy korábbi, mélyebb, észak-északnyugat – dél-délkeleti irányú árokhoz kapcsolódik egy sekélyebb, nyugat-délnyugat – kelet-északkeleti irányú árok. Egy harmadik, kisebb, V profilú árkocská is megfogható volt. Leletanyag a

longed to the same context and to, more or less, the same period. The southeastern part of the researched area was occupied by one huge (8×16 m) pit complex with irregularly shaped walls and a diverse, composite bottom, certain parts of which were almost 2 m deep (Fig. 4). On its northern-northwestern side the pit was surrounded by a curved, shallow ditch. The area to the north was occupied by a group of sparsely situated, irregular, much shallower pits, a number of which were cut by another pit. Later, two small ovens were constructed, one cut into the fill of the ditch and the other on the fill of a pit. The two ovens had different sizes and shapes although neither contained any finds that would allow definite dating. The pits and pit complexes dating from the Roman Period based on rather sparse finds. Their date was also confirmed by the few bricks and one shard of Samian ware in addition to the prehistoric and Roman age pottery. The fill of the features was mixed and varied, reflecting neither long-term use nor a natural deposition process. Those pits that were deeper, extended into a light brown, sandy and muddy, alluvium-like soil that seemed to contain less clay as compared to other types of soil in the area. This layer continues unchanged a further one meter from the level of the bottom of the pits. Erosion processes must have filled a large depression that can still be observed on the present geographical surface. Exactly why the soil was extracted or mined in the Roman Age is still unclear and we hope to learn more from the analysis of the soil samples that were collected.

Ditches excavated at work site No. 7 can only conditionally be connected to the Roman Age. These ditches continue the ditch segment unearthed in 2006 in the

5. kép: Középkori kemence az 5. munkaterületen
 Fig. 5: Mediaeval oven in work site No. 5

feltárás során alig került elő, néhány szórányos állatsont volt az árkok betöltésében.

Középkor

Az Árpád-kori falunak szintén intenzív részletét tárhattuk fel az 1. munkaterületen. Két egymásra ázott gödörházon kívül öt önálló külső kemence került napvilágra. Korszakon belüli szuperpozíciók, valamint többszörös kemence-megújítások itt is megfigyelhetők voltak. Egy részlegesen feltárt hatodik kemence datálása bizonytalan maradt. Kemencéken és házakon kívül egy kisebb határoló-árok szakaszát, valamint tárlóvermeket érintett a feltárás a középkori településből.

A 3. munkaterületen ugyancsak kisebb középkori árkok és egy középkori kemencebokr került feltárásra. A régégtani megfigyelések szerint a kemencebokr három kemencéjének használata mutat bizonyos időbeli eltolódást. Egy további kisebb gödör kora nem volt pontosan meghatározható, talán szintén a középkori jelenségekkel függ össze.

neighboring territory, dated by late Roman coins and pottery (HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007, 178). Similarly to results from previous excavation, more extensive, slightly irregular segments of ditches were found here too, formed by natural forces as well. Only half of the juncture of two larger segments was situated in the excavated area, but we could still identify an earlier, deeper ditch running from north-northwest to south-southeast, adjoined by another shallower one running from west-southwest to east-northeast. A third, smaller ditch with a V-shaped section could also be observed. The excavation yielded hardly any finds including a few animal bone fragments from the fill of the ditches.

Middle Ages

A detail of the Árpád period village with densely packed features was excavated at work site No. 1. Besides two superposed semi-subterranean houses, five separate outdoor ovens were found. We could observe superpositions within the same

Az 5. munkaterületen a kora vaskori objektumok mellett egy középkori kemence és munkagödre került feltárássra (5. kép). A munkagödör betöltéséből jelentős mennyiségű vaskori kerámia, a kemence száját alkotó kövek közül pedig római kőfaragvány (sírsztélé) töredéke került elő.

A 6. munkaterületen feltárt kisebb, méhkas alakú verem már a középkori település ritkásabb, periférikusabb részét jelezte.

Havas Zoltán

Irodalom/References:

HAVAS 2011 – Havas Z.: Új adalékok a római kori szőlőműveléshez Aquincum környékén (New data on viticulture around Aquincum in the Roman era). *BudRég* 44 (2011) 183–197.

HAVAS–SZILAS–VIRÁG 2007 – Havas Z. – Szilas G. – Virág Zs.: Próbafejtés a csúcshegyi római villa környezetében II. (Test excavation in the region of the Roman villa on Csúcshegy II). *Aqfüz* 13 (2007) 154–179.

SZILAS–VIRÁG 2008 – Szilas G. – Virág Zs.: Próbafejtés a csúcshegyi római villa környezetében III. (Test excavations in the region of the Roman villa on Csúcshegy III). *Aqfüz* 14 (2008) 119–132.

TÓTH 2011 – Tóth A.: Budapest III. ker., Csúcshegy–Harsánylejtő, Hrsz.: 20655/10-11, 67–69, 72, 74, 91–92, 94–96. *Aqfüz* 17 (2011) 153–155.

archaeological period, and also multiple reconstructions of the ovens. The dating of a sixth, only partially excavated oven, remains uncertain. Besides the ovens and houses, the excavation impacted a segment of a smaller edge ditch and storage pits from the medieval settlement.

Small medieval ditches and a group of medieval ovens were unearthed as well at work site No. 3. Based on stratigraphic observations, there was some difference between the time of use of the three ovens in the group. One other, smaller pit could not be dated precisely, although it may have been associated with the medieval features.

At work site No. 5, in addition to the early iron age features, a medieval oven and its working pit was unearthed (Fig. 5). The fill of the working pit contained a significant amount of iron-age pottery while a Roman carving (a funerary stele) was found among the stones that comprised the opening of the kiln.

A smaller, beehive-shaped pit excavated at work site No. 6 indicated that this area was a more sparsely occupied, peripheral part of the medieval settlement.

Zoltán Havas

Római kori kőépület feltárása a Testvérhegy oldalában

(Budapest, III. ker., Kékfestő köz 7., Hrsz.: 20246/7)

2011. október 21-én régészeti szakfelügyelet során családi ház sávalapjainak kiásása kezdődött a Testvérhegyen. A telek a Testvérhegy keleti lejtőjén, a Bécsi úthoz közeli részen fekszik (1. kép). A terep az ingatlanon délkeleti irányba lejt, ettől délre egy északnyugat–délkeleti irányú, ma már kibetonozott kis patak folyik. A telket hosszú idő óta gyümölcsösként használták, mindössze egy kisebb fészert áll rajta.

A beépítendő terület északnyugati részén már a gépi földmunkák első perceiben római kori téglás omladékréteg bukkant elő. A munkálatokat leállítottuk, majd a Budapest Főváros Kormányhivatala Kulturális Örökségvédelmi Irodájával (továbbiakban BFKH-KÖI) történt egyeztetéseket követően, gépi és kézi erővel, nagy óvatossággal folytattuk a sávalapok vonalán a felső humuszos réteg kiásását. A kitűzött árkokban további római kori omladékrétegek és több kőfal, valamint visszabontott falak maradványai kerültek elő (2-4. kép). Az ezt követő napokban 2011. október 21. és november 4. között régészeti kutatásokat végeztünk a sávalapok mélységéig.

A rétegtani viszonyokat illetően megállapíthattuk, hogy a területen a legfelső réteget egy mindenhol jelentkező sötétbarna, laza humuszos réteg (SE-1) képviseli.

Research on a Roman stone building on the slopes of Testvérhegy

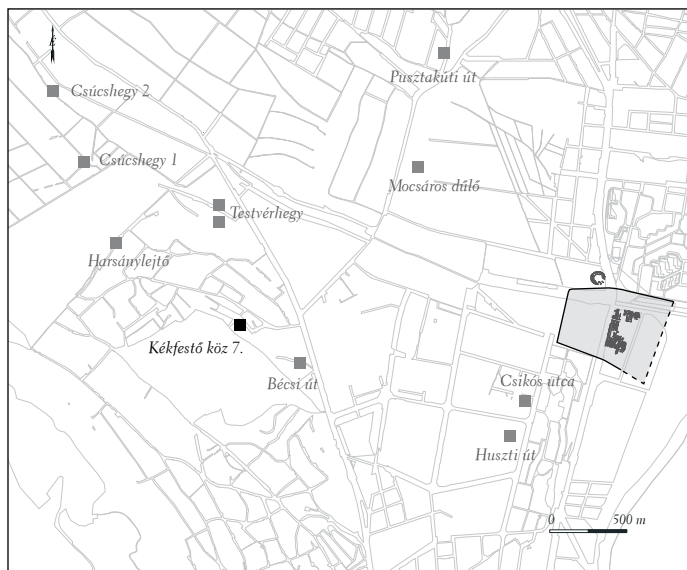
(Budapest III, 7 Kékfestő köz, Lrn.: 20246/7)

Archaeologically supervised excavations on the strip foundation of a detached house on Testvérhegy began on October 21, 2011. The plot is situated on the eastern slope of Testvérhegy, close to Bécsi Road (Fig. 1). The surface inclines towards the southeast. South of this area ran a narrow stream, now embedded in concrete, from the northwest to the southeast. The plot has long been used as an orchard, furnished with no more than a small hut standing on it.

In the first few moments of earthmoving on the northwestern part of the construction site, a layer of Roman debris with bricks was uncovered. We interrupted the work, and after consulting the Cultural Heritage Office of the Government Office of the Capital City Budapest (hereafter: BFKH-KÖI), we continued carefully removing the uppermost layer of topsoil along the strip foundation using manual and mechanical power. Further layers of Roman debris, walls, and remains of demolished walls were unearthed (Figs. 2-4) within the designated trenches. During the following days, from 21 October to 4 November, we conducted archaeological research down to the depth of the strip footing.

Concerning stratigraphic relationships, it could be observed that the uppermost

1. kép: Ismert villa-
gazdaságok az aquincumi
polgárváros közelében
Fig. 1: Known villas nearby
the Aquincum Civil Town

selte. Ez alatt egy szintén még mindenhol észlelhető, kissé tömöttebb, az előzőnél világosabb barna és helyenként már apró habarcsszemcsékkel tarkított réteg (SE-2) húzódott. Ezek (SE-1 és SE-2) elválását bizonyos helyeken nem tudtuk egyértelműen értelmezni. Ugyancsak mindenütt jelen volt az ez alatti habarcszörmelék réteg (SE-3), amely különböző vastagságban, közvetlenül az omladékok és megmaradt falak felett terült szét (néhány helyen ezekkel egy szinten is jelentkezett). Az utóbbi alatt homogén világosbarna humuszréteg húzódott (SE-28, SE-31).

A terület északkeleti részén négy párhuzamos, észak-déli irányú kőfal alapozásának egyes szakaszait, ezekre merőlegesen pedig két kelet-nyugati irányú kőfalozást figyeltük meg.

A kőfalak az alapozási szintig visszabontva maradtak meg, s átlagban 0,5-0,6 méter vastagságúak voltak. A csak az árkokban megfigyelt falmaradványok alapján egy épület legalább öt helyiségét tudtuk elkülöníteni. A keskeny árkok miatt meg-

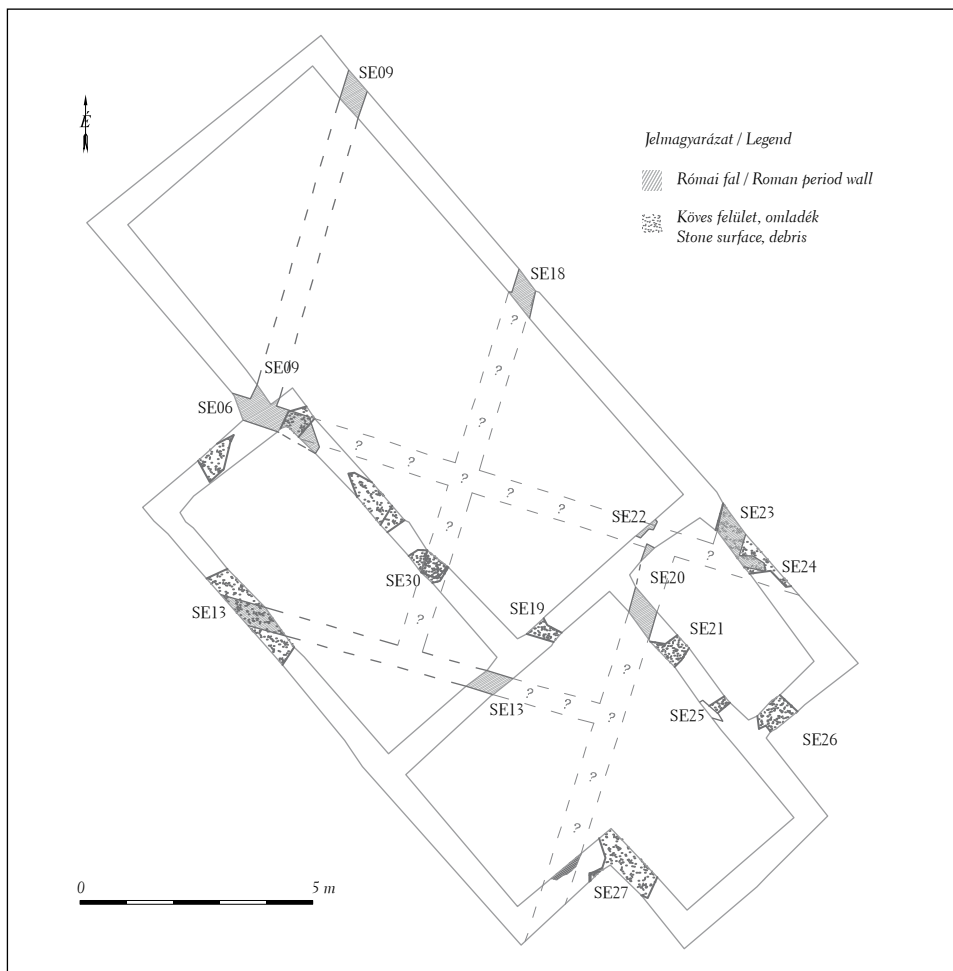
layer comprised dark brown, loose soil mixed with humus (SE-1) all over the area. Below this was situated, a somewhat thicker and lighter brown soil layer, here and there, mixed with speckles of mortar (SE-2). This layer could also be observed everywhere. In certain places, these two (SE-1 and SE-2) layers could not be clearly distinguished. The layer below containing mortar debris (SE-3), was also present all over the investigated area, extending right over the stone debris and the surviving walls (in certain places it was also observed at the same level as those features). Underneath, was situated a homogenous layer of light brown humus (SE-28, SE-31).

In the northeastern part of the area were segments of the foundation of four walls running parallel from the north to the south. They formed a right angle, with two other stone foundations oriented east-west.

The stone walls survived but were pulled down to the level of the foundations. On

lehetősen korlátozott rétegtani megfigyelések alapján, pusztán az alapvető építési, használati és pusztulási periódusokat tudtunk regisztrálni. Ezek pontosabb tagolására, esetleges relatív időrend megállapítását segítő régészeti jelenségeket azonban már nem észleltünk. Az árkokban csekély számú, 2-3. századi kerámiatöredéket találtunk, köztük egy kétágú, levél alakú fogóval ellátott mécses (IVÁNYI 1935, III. típus – ld. 5. kép), továbbá egy zöldmázos,

average they were about 0.5-0.6 m thick. Based on the wall remains found exclusively within the territory of the trenches, at least five rooms from a building could be distinguished. The limited possibility to carry out stratigraphic observations in the narrow trenches allowed us to record only the basic construction phases, the use and destruction of the building. It was not possible to observe, however, any archaeological evidence enabling us to dis-

2. kép: Sávalapokban előkerült római kori épületmaradványok alaprajza
 Fig. 2: Plan of the Roman period building remains discovered in the modern foundation ditch

3. kép: Római kori tetőomladék a sávalapban
Fig. 3: Roman period roof debris in the foundation ditch

4. kép: Római kori kőfalak és falalapozások
Fig. 4: Roman period stone walls and wall foundations

a 4. századra datálható korsó oldaltöredéke is előkerült.

A feszített tempójú ásatással párhuzamosan a feltárt részeket fémkeresővel is átvizsgáltuk. Ennek során ólom olvadékok, egy hagymagombos fibula gombja, valamint 11 darab római érem került elő (6. kép). Ezek közül a legkorábbi Elagabalus 222-ben vert *denárja*, Philippus Arabs (244–249) *sestertiusa*, valamint egy 3. század második feléből származó *antoninianus*. A többi nyolc érme a Constantinus- és Valentinianus-dinasztia korából származó, 335 és 375 között vert kisbronz (*folles*) volt.

2011. november 4-én elértük a sávalapok mélységét. A BFKH-KÖI-vel egyeztetve az árkokba behúzódozó és azokat átszelő kőfal alapokat geotextilrel lefedtük, s ezután az építkezés folytatódott oly módon, hogy az

tinguish sub-phases or identify a relative chronology. A few 2nd- and 3rd-century AD potsherds were found in the trenches including a double-spouted Roman lamp with a leaf-shaped handle (Iványi 1935, type III – see Fig. 5), and a shard from a green-glazed jug dated to the 4th century AD.

In parallel with the accelerated archaeological research, the excavated area was examined with metal detectors as well. In this manner, pieces of melted lead, the button from a military brooch, and eleven Roman coins were found (Fig. 6). The earliest of the coins include a denarius of Elagabalus minted in AD 222, a sestertius of Philippus Arabs (AD 244–249), and an antoninianus from the second half of the 3rd century AD. The remaining eight coins were small bronze coins (*folles*) minted

épülendő ház alapjait a védett falak felett (azok roncsolása nélkül) vezették át.

November folyamán a szomszédos északkeleti telken a további régészeti érintettség megállapítása céljából geofizikai (földradaros) vizsgálatot végeztettünk (Bertók Gábor, Ecthelion Bt.). A vizsgált területnek csak egy része volt alkalmas mérésre a felszínen található tereptárgyak miatt. Itt további kelet-nyugati irányú falakként értelmezhető jelenségek és egyéb, valószínűleg köves, omladékos réteget jelző anomáliák voltak érzékelhetőek.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a területen egy korábban ismeretlen, kiterjedt római kori kőépület, valószínűleg villagazdaság húzódik, amelyet legkésőbb a 3. század elejétől a 4. század végéig használhattak.

Ha az épület elhelyezkedését vizsgáljuk (1. kép), akkor ahhoz legközelebb, mintegy 400 méterre délnyugatra, a Bécsi út mellett feltárt kőépület maradványai találhatóak (HAVAS 2005, 93–94; ANDERKÓ 2008). Ez az utóbbi közvetlenül a hegy lábánál, a Bécsi úttal nagyjából hasonló nyomvonalon futó út mellett helyezkedhetett el a két Csúcshegyi villához (NAGY

during the Constantinian and Valentinian dynasties between AD 335 and 375.

We reached the depth of the strip footing on November 4, 2011. After consulting with the BFKH-KÖI, we covered those parts of the wall foundations that extended into and ran across the trenches with geotextile. The construction works were then continued, establishing the foundations of the new edifice above the protected Roman walls (without damaging them).

In November, we conducted a geophysical survey (using ground-penetrating radar directed by Gábor Bertók, Ecthelion Bt.) on the north-eastern neighboring plot to define the level of archaeological potential in the surroundings. Only part of the investigated area was suitable for such examinations because there were features situated at the surface. Here, phenomena could be registered that could be interpreted as other walls running east–west as well as other anomalies that probably indicated the presence of a layer of stony debris.

Based on the above occurrences, it can be concluded that the remains of a previously unknown, extended, Roman stone building are located at this site. It is probably part of a villa-estate, in use at the latest from the early 3rd to the end of the 4th century AD.

Given the location of the construction (Fig. 1), the remains of a stone building unearthed 400 m away, near Bécsi Road, are closest (HAVAS 2005, 93–94; ANDERKÓ 2008). This building was situated just at the foot of the hill, along a road whose path approximately followed present-day Bécsi Road, similarly to the two villas at Csúcshegy (NAGY 1937; SZILÁGYI 1949, 67–73), and the complex

5. kép: Kétágú mécses töredéke
Fig. 5: Fragment of a double spout oil lamp

6. kép: Kt. u. 2-4. századi római érmek
Fig. 6: 2nd-4th century Roman coins

1937; SZILÁGYI 1949, 67–73) és a szakirodalomban Testvérhegyi villa nevet viselő épületegyütteshez hasonlóan (GARÁDI 1936; LÁNG 2004; HAVAS 2006; HAVAS 2007; HAVAS 2009).

A Kékfestő utcában talált épület ugyanakkor már egy, a hegyek oldalában húzódó, második villasorba illeszkedhet, amelybe a Harsánylejtőn talált késő római épületegyüttes is tartozhat (LÁNG 2008; LÁNG 2009). Ilyen további, már a magasabb hegyoldalban fekvő villára utalhat a Jablonka utca 15. szám alatt feltárt 4. századi múmiatemetkezés is (PÓCZY 1964) és távolabbi, a Kapucinus dombról ismert (WEKERLE 1885) épületmaradványok.

A Kékfestő utcai feszített ütemű munkákban munkatársként részt vett Anderkó Krisztián, Havas Zoltán, Nagy Alexandra, Szeredi Anna és Vámos Péter régész, továbbá Illés László rajzoló. A fémkeresős átvizsgálásban önkéntesként komoly segítséget nyújtott Andrusch István, Meleg József és Radovics Gergely.

called the Testvérhegy villa in the literature (GARÁDI 1936; LÁNG 2004; HAVAS 2006; HAVAS 2007; HAVAS 2009).

The construction unearthed in Kékfestő Street might, however, be part of a second row of villas extending up onto the hillslopes. The Roman building complex found on Harsánylejtő may also belong to this second tier of villas (LÁNG 2008; LÁNG 2009). The 4th-century AD mummy burial excavated at 15 Jablonka Street (PÓCZY 1964) may be another indication that such a villa was situated higher up on the hillside as is by some more distant architectural remains known on Kapucinus Hill (WEKERLE 1885).

Krisztián Anderkó, Zoltán Havas, Alexandra Nagy, Anna Szeredi and Péter Vámos archaeologists, and László Illés illustrator contributed to the accelerated work at Kékfestő Street. Significant voluntary assistance was provided by István Andrusch, József Meleg, and Gergely Radovics in the metal detecting work.

Irodalom/References:

ANDERKÓ 2008 – Anderkó K.: Kutatások a Testvérhegy keleti előterében (Investigations in the eastern foreground of Testvérhegy). *Aqfűz* 14 (2008) 105–118.

GARÁDY 1936 – Garády S.: Ásatások az óbudai Leopold-téglagyár mellett. *ArchÉrt* 49 (1936) 88–96

HAVAS 2005 – Havas Z.: Szondázó jellegű kutatás a Bécsi út 260. számú telken (Test excavations on lot 260 Bécsi Road). *Aqfűz* 11 (2005) 91–95.

HAVAS 2006 – Havas Z.: Szondázó jellegű és megelőző feltárások az úgynevezett Testvérhegyi villa területén és környezetében (Test excavations and investigations preceding investment work on the territory and in the region of the so-called Testvérhegyi villa). *Aqfűz* 12 (2006) 87–98.

HAVAS 2007 – Havas Z.: A Testvérhegyi villa területén végzett feltárások újabb eredményei (Recent results of excavations in the area of the Testvérhegy villa). *Aqfűz* 13 (2007) 137–153.

HAVAS 2009 – Havas Z.: Újabb feltárások a Testvérhegyi villa területén (Recent excavations on the territory of the Testvérhegy villa). *Aqfűz* 15 (2009) 86–91.

IVÁNYI 1935 – Iványi, D.: Die pannonischen Lampen (A pannóniai mécsesek). *DissPann Ser. II.2.* Budapest 1935.

LÁNG 2004 – T. Láng O.: Újabb adatok az ún. testvérhegyi villa topográfiai helyzetéhez (New data on the topographic position of the so-called Testvérhegy villa). *Aqfűz* 10 (2004) 90–105.

LÁNG 2008 – Láng O.: Középkori településnyomok és római kori épületmaradványok a Csúcshegy–Harsánylejtő területén (Medieval settlement traces and Roman period building remains in the area of Csúcshegy–Harsánylejtő). *Aqfűz* 14 (2008) 133–140.

LÁNG 2009 – Láng O.: Késő római épületegyüttes a Harsánylejtő területén (Late Roman building complex on the territory of Harsánylejtő). *Aqfűz* 15 (2009) 78–85.

NAGY 1937 – Nagy L.: A csúcshegyi római villa Óbudán. *BudRég* 12 (1937) 27–60.

PÓCZY 1964 – Póczy K.: Újabb aquincumi múmia-sír (Ein neues Mumiengrab in Aquincum) *ArchÉrt* 91 (1964) 176–191.

SZILÁGYI 1949 – Szilágyi J.: Kutatások Aquincumban. I. Úti őrállomás a Csúcshegy tövében. II. A Rákospatak-menti római kori erődítmény és fahíd. *ArchÉrt* 76 (1949) 67–79.

WEKERLE 1885 – Weckerle L.: Régészeti ásatásaim az ún. Kapuczinus dombon. *ArchÉrt* 5 (1885) 20–24.

Újabb régészeti kutatások a Margit körút 19–21. szám alatti egykori iskola területén

(Budapest, II. ker., Margit körút 19–21., Hrsz.: 13374, 13375)

New archaeological excavations in the area of a former school building at 19–21, Margit Boulevard

(Budapest II, 19–21 Margit Boulevard, Lrn.: 13374, 13375)

A területen a 2010-es próbafeltárás folytatásaként (BENCZE 2011) 2011-ben megelőző feltárást végeztünk az egykori iskolaépület (1. kép) belső udvarán és tornatermében. A 13. századból egy nagyobb és két kisebb kemence, továbbá egy kút került napvilágra. A hódoltság korából származik egy kelet-nyugati irányú csatorna (2. kép), amely a belső (1. sz.) udvaron 8,5 méter hosszan követhető volt és a tornateremben is megtaláltuk a folytatását. Ezt a csatornát a belső udvar délkeleti sarkában elvágta egy pince (3. kép), amelynek építésekor a csatorna keleti falát elbontották, nyugati falát pedig a pince zárófalaként használták fel. A pince hódoltság kori betöltést

As a continuation of the trial excavation conducted in 2010 (BENCZE 2011), preventive archaeological research was carried out in 2011 in the inner courtyard and gymnasium of a former school building (Fig. 1). One large and two small ovens as well as a well dating from the 13th century came to light there. An east-west running channel (Fig. 2) that could be followed along a 8.5 m stretch in the inner courtyard (No. 1). Its continuation was found under the gymnasium part of the school as well. The channel dated to the period of the Ottoman Conquest and was cut by a cellar (Fig. 3) in the southeastern corner of the inner courtyard. During the

1. kép: A ferences templom és az iskolaépület a Margit körúton
Fig. 1: Franciscan church and school in Margit Boulevard

2. kép: A csatorna és a pince
Fig. 2: The channel and cellar

tartalmazott, kerámiát, fémtöredékeket, továbbá állatsontot. Utóbbiak közül ki kell emelni egy teve jó állapotú koponyáját (meghatározását Daróczi Szabó Lászlónak köszönjük). A csatornánál későbbi lehet a hódoltság kori temető, mivel ennek két sírja is (78. és 91. sír) is áthúzódik felette.

A 2010-ben elvégzett próbafeltárás és a 2011-ben megkezdett megelőző feltárás során az egykori iskola két udvarán és tornatermében mintegy 140 m²-nyi felületen 91 sír került elő (4. kép). A temetkezések két különböző korú temetőhöz tartoztak. A sírok kisebbik része (14 sír) a török hódoltság korából, míg nagyobbik része (77 sír) a 18. századból származott. A temetőrészletek feltárását nehezítette a terület beépítettsége. Az iskola belső ud-

construction of the cellar, the eastern wall of the channel was demolished, and the western wall was used as the end wall of the cellar. The fill of the cellar could be dated to the Ottoman Period. It contained pottery, fragments of metal objects, and animal bones. The faunal assemblage contained a camel skull in a fairly good condition (thanks to László Daróczi Szabó for the identification). The Ottoman-period cemetery must have postdated the channel, as two of the graves (No. 78 and 91) were superposed on the latter.

A trial excavation was conducted in 2010 and preventive explorations started in 2011, over a surface of about 140 m² in the two courtyards and the gymnasium of the former school. Altogether 91 graves were unearthed (Fig. 4). The burials came from two cemeteries dating to two distinct periods. The lesser part of the graves (14) dated to the Ottoman Period, while the major part (77) dated to the 18th century. The excavation of the cemetery segment was complicated by the densely built-up character of the area. The inner courtyard of the school (Fig. 5) was bordered by a fence that had a relatively deep foundation, disturbing a number of graves. We found lime pits in both courtyards and in the gymnasium area as well as various, modern water drainage channels that also disturbed graves in a number of cases. Generally speaking, graves dating from either period came to light in the same, 100-110 cm thick layer. Each burial contained a body lying on its back in an extended position. Burials of adults and children were found in both periods.

Ottoman-period cemetery detail

We uncovered 14 graves from the Ottoman Period (one in 2010 and the re-

varát (5. kép) egy viszonylag mélyen alapozott kerítés határolta, amely több sírt megbolygatott. Mindkét udvaron és a tornateremben is találtunk meszesgödöröket, valamint különböző modern kori vízelvezető csatornákat, amelyek ugyancsak több esetben roncsolták a sírokat. Általánosságban elmondható, hogy mindkét kor-

mainder in 2011). Twelve of the burials were those of adults and 2 children. All the graves were disturbed and incomplete, primarily due to the later 18th-century burials. In two cases, we were able to document the grave pits as well: one was oblong with rounded corners while the other had an oval shape. The burials were situ-

3. kép: A pincefal elvágta a csatorna keleti falát
Fig. 3: The cellar wall cuts the eastern wall of the channel

4. kép: Feltárási alaprajz
Fig. 4: Ground plan of the excavation

5. kép: Temetkezések az iskola belső udvarán
Fig. 5: Burials in the courtyard of the school

szak sírjai ugyanabból a mintegy 100-110 centméter vastagságú rétegből kerültek elő. Valamennyi sír háton fekvő, nyújtott helyzetben került elő. Mindkét korszakból tártunk fel felnőtt, illetve gyereksírokat.

Hódoltság kori temetőrészlet

E korszakból 14 sírt tártunk fel (egy sír 2010-ben, míg a többi 2011-ben került elő), amelyek közül 12 felnőtt és 2 gyerek temetkezése volt. Mindegyik sír bolygatott és hiányos volt, elsősorban a 18. századi temetkezések által. Két esetben sikerült a sír beásását is dokumentálnunk: az egyik sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, a másik pedig ovális volt. A temetkezések egymástól viszonylag távol helyezkedtek el, így azt lehet mondani, hogy elég laza lehetett az egykori temető szerkezete. Az elhunytakat fejfel délnyugatnak tájolták, lábuk pedig északkelet felé nézett. Hasonló jelenséget figyeltek meg az Esztergom–Szentkirályon 1988-ban feltárt török kori temetőrészlet esetében, ahol a sírok egy részét ugyanígy tájolták, míg másik részük

ated relatively far from each other. Thus, the structure of the former cemetery can be judged as having been rather loose. The bodies were oriented towards the southwest with their feet directed to the northeast. A similar phenomenon was observed in an Ottoman-period cemetery part unearthed in Esztergom-Szentkirály in 1988 where some of the graves were oriented in a similar way, while others had an east-west orientation (LÁZÁR 2002, 220). The skeletons here were generally well-preserved. In five cases, the arms were extended along the body. In one case, the right arm was extended along the body while the left was flexed at the elbow at an acute angle on the chest. In six of the burials only one arm could be documented. In two graves the position of the arms could not be documented. None of the graves contained any grave goods.

In six cases traces of a characteristic burial rite could be observed: the deceased was covered with a mat (or bark?) (Fig. 6). In some graves, only small part of this cov-

nyugat-keleti tájolású volt (LÁZÁR 2002, 220). Összességében elmondható, hogy a vázak jó megtartásúak voltak. Őt esetben a karok a test mellett nyújtva helyezkedtek el, egy esetben pedig a jobb kar a test mellett nyújtva volt, míg a bal éles szögben a mellkasra volt hajlítva. Hat temetkezésnél csak az egyik kart tudtuk dokumentálni, két sírnál pedig nem sikerült a karok helyzetét megfigyelni. Melléklet egyikből sem került elő.

Hat esetben egy jellegzetes temetkezési rítust figyelhettünk meg: az elhunytakat gyékénnyel (vagy faháncsal?) takarták le (6. kép). Volt, ahol ennek csak kisebb darabjai maradtak meg, de olyan sír is akadt, ahol a váz nagy részét takarta ez a típusú fedés. A muszlim vallási előírás szerint (SIMON 2009, 389–390) a halál beállta után a halottat azonnal megmossák, majd lehetőleg 24 órán belül lepelbe burkolva eltemetik. Koporsót nem használnak, mivel az Arabiai-félsziget, ahol a muszlim vallás kialakult, fában igen szegény vidék. A Dombóvár-békatói 16-17. századi temető 260 sírja közül 19 sírnál a fanyomok arra utaltak, hogy a koporsó nélkül földbe helyezett halottat gyékénnyel letakarva védték meg a földtől. Ugyanebben a temetőben további négy esetben azt figyelték meg, hogy az elhunytat gyékénnyel vagy sásszerű anyaggal burkolták be. A temető sírjai itt nyugat-keleti tájolásúak voltak (GAÁL 1982, 164–165; WICKER 2002, 97–98, 108).

Az általunk feltárt hódoltság kori temetőrészlethez hasonló került napvilágra 2007-ben a Lovas utca 2. – Várfok utca 41. számú saroktelken, ahol a sírok között ugyancsak előfordult néhány gyékénnyel fedett is. Itt a 112 sír döntő többsége délnyugat-északkeleti tájolású volt, de akadt köztük néhány dél-északi irányú is (BENCZE 2007, 171).

6. kép: Gyékényfedéses hódoltság kori gyerek sír (29. sír)

Fig. 6: Ottoman-period infant burial covered in mat (grave No. 29)

ering has survived, while there were graves where a major part of the skeleton was covered this way. Based on Islamic regulations (SIMON 2009, 389–390), the corpse was immediately washed after death occurred and buried, preferably within 24 hours, wrapped in a shroud. Coffins were not used, as the Arabian Peninsula, where the Muslim religion came into being, is poor in forests. In the 16th-17th-century cemetery uncovered at Dombóvár-Békató, wood remains in 19 graves out of a total of 260 suggest that the deceased was placed into the earth without a coffin but was protected from the soil by a mat cover. In the same cemetery, in another four

7. kép: Szuperpozíció (35. és 63. sír)
 Fig. 7: Superposition (graves No. 35 and 63)

Újkori (18. század) temetőrészlet

A területen a temetkezés 1707 után kezdődhetett meg, ekkor épült föl itt ugyanis – az egykori Landstrasse (Országút) felső szakaszának (Obere Landstrasse) nyugati oldalán – az ágostonosok első temploma. Legkésőbb Mária Terézia 1775. október 12-én kiadott rendeletének (*Generale Normativum in re Sanitaris*) következtében be kellett szüntetni a temetéseket a temetőben (BENCZE 2011, 76–78). Az egykor temetőfállal körbekerített részen egy 18. századi temető 78 sírból álló részletét sikerült eddig feltárnunk. A tényleges sírok száma 77 volt, egy esetben ugyanis valószínűleg több megbolygatott felnőtt csontjárt szórták egy helyre (9. sír), az egyik sírban pedig egy felnőtt és egy gyerek váza feküdt (kettős sír – 48. sír). (Az elemzések a tény-

cases, the deceased was wrapped in a mat or sedge-like material. The graves in this cemetery were oriented west-east (GAÁL 1982, 164–165; WICKER 2002, 97–98, 108).

A cemetery detail that displayed similar characteristics with this Ottoman-period cemetery came to light in 2007 on the corner plot of 2 Lovas Street and 41 Várfofok Street. A few of the graves contained bodies covered by a mat as well. The great majority of the graves was oriented south-west-northeast although a few were oriented south-north (BENCZE 2007, 171).

Early Modern (18th century) cemetery detail

Burial in this area must have been begun after 1707, as this was the time when the first church of the Augustinian Order was constructed here, on the western side of the upper section of the former Landstrasse (State Road) called the Obere Landstrasse. Interrment must have been ceased in the cemetery as the result of an edict issued by Maria Theresa on 12 October 1775 (*Generale Normativum in re Sanitaris*) at the latest (BENCZE 2011, 76–78). To date, it has been possible to unearth a part of an 18th-century cemetery with 78 graves within the area surrounded by the former cemetery wall. There were actually only 77 graves as in one case, bones from more than one disturbed adult burial were clustered in a certain place and given a separate grave number (No. 9). In another grave, the skeletons of both an adult and a child were uncovered (double burial – grave No. 48). (During the analysis, only the actual graves were taken into consideration.) Each of the graves were oriented west-east, but often deviated toward the northwest-southeast.

leges sírok figyelembevételével történtek.) Valamennyi sír nyugat-keleti tájolású volt, de sokszor eltértek északnyugat-délkelet felé. A 77 sírban 60 felnőtt és 18 gyerek temetkezését tártuk fel. Ez utóbbiak közt csecsemők és valószínűleg egy újszülött váza is volt. A sírok 41 esetben bolygatott állapotban voltak, 36-ot azonban érintetlenül találtunk meg. Több temetkezésnél a sírgödöröt is dokumentálni tudtuk. A beásásuk téglalap alakú volt, három sírnál a sarkok lekerekítettek voltak, két esetben pedig a lábak felé kissé szűkült a gödör. Gyakori volt az egymásra temetkezés is, ilyenkor a későbbi sír nemcsak megbolygatta, de általában meg is semmisítette a korábbi váz egy részét (7-8. kép). A 18. századi sírok nemcsak a velük azonos korú temetkezéseket, de a hódoltság kori vázakat is több esetben megbolygatták. A halottak legtöbbször (73 esetben) szegelt koporsóban helyezték a sírba, amely – már ahol ez megfigyelhető volt – a lábak felé szűkült. Öt sírnál valószínűsíthető, hogy az elhunytat mielőtt a koporsóba tették, textilbe is csavarták, két esetben pedig csak a textilbe csavarás tényét feltételezzük. Két

The 77 graves contained the burials of 60 adults and 18 children. Among the latter were the skeletons of infants and probably that of a neonate as well. A total of 41 graves were disturbed and 36 were intact. Some of the grave pits could be documented as well. They were oblong in shape and in three cases had rounded corners. In two cases, the pit tapered to some extent toward the feet. Superposed burials were regularly encountered; in these cases the later one not just disturbed but usually also destroyed part of the earlier skeleton (Figs. 7 and 8). Eighteenth century graves not only disturbed burials dating from the same phase, but, in a number of cases, Ottoman-period skeletons as well. Most of the deceased were placed in the grave in a nailed coffin that – in those cases where it could be observed – tapered toward the feet. In five graves, the deceased was probably also wrapped in a textile sheet before being placed in the coffin. There were two cases where the deceased appeared to have been wrapped only in a shroud. In two of the graves, no rites of any sort were visible. In a few cases, a white pigmentation could

8. kép: Szuperpozíció
(47. és 54. sír)
Fig. 8: Superposition
(graves No. 47 and
54)

9. kép: Üvegezett medállok és gyűrű a 82. sírból
 Fig. 9: Pendants covered with glass and ring in grave No. 82

10. kép: Karikagyűrűk és ovális medál a 84. sírből
 Fig. 10: Rings and oval pendant in grave No. 84

sírnál semmilyen rítust nem sikerült megfigyelnünk. Néhány esetben a koporsón és olykor a vázon is fehér eszűszíneződést fedeztünk fel. Elképzelhető, hogy valamilyen fertőzés miatt meszet önthettek a sírba, de a jelenség pontos értelmezéséhez további vizsgálatokra lesz szükség. A karok elhelyezkedése változatos képet mutatott. A legtöbb temetkezésnél (40 sír) mindkét kar helyzetét sikerült dokumentálnunk: tizenhét esetben a derékon (ágyéki csigo-

be observed in the coffin and sometimes on the body too. The presence of lime may be related to some kind of diseased causing death but further analyses are needed to provide an accurate interpretation of the phenomenon. The position of the arms was variable. In most of the burials (40 graves), we were able to document the arrangement of both arms: in seventeen cases both arms were found by the waist (at the level of the lumbar vertebrae), in

11. kép: Fejdísz a 42. sírból
Fig. 11: Headpiece in grave No. 42.

lyákon), kilenc esetben a mellkason, három esetben a medencén találtuk mind a kettő kart. Tizenegy sírnál a két kar a víz különböző részén, változatos helyzetekben kerültek elő. Tizennyolc sírnál csak az egyik kar, huszonnégy temetkezésnél pedig egyik sem volt megfigyelhető.

A sírokból sokszínű és olykor unikális leletanyag látott napvilágot. Gyakori volt, hogy egy-egy temetkezés földjéből kerámia és koporsószőg került elő. Az egyik legsűrűbben előforduló melléklet a különböző alakú (ovális, kerek, négyzetes, sokszögű) és anyagú (bronz, ezüst, üvegezett bronz) medál volt (18 darab). Általában síronként egy került elő, de három sírban két darab volt (9-10. kép). Különleges a 46. sírből előkerült gyöngnyaklánc ovális, üvegezett, bronzkeretes medállal, amelynek mindkét oldalán egy-egy kis festmény látható. Fejdíszeket, illetve főleg azok töredékeit is többet találtunk, előfordult gyerek és felnőtt sírokban is (11-12. kép). Több esetben különböző formájú és anyagú (csont, üveg, bronz) gyöngyök kerültek elő, amelyekről némelykor egyértelműen bebizonyosodott, hogy rózsafüzérhez

nine cases they had been placed on the chest, and in three cases on the pelvis. In eleven graves, both arms were found on distinct parts of the body, in varied positions. Only one arm was found in 18 graves while in 24 graves there were no arms at all.

The finds recovered from the graves were varied and sometimes extraordinary and unique. Potsherds and coffin nails were often found in the fill of the individual graves. Altogether 18 objects, a regularly unearthed grave good, were pendants of diverse shape (oval, round, square and, polygonal) and material (bronze, silver, bronze covered with glass), a total of 18 pieces. In general, there was one pendant to a grave although in three graves two pendants were found in each grave (Figs. 9 and 10). A beaded necklace with a bronze-framed oval pendant represents an extraordinary find: the pendant was decorated with a miniature painting covered with glass on both sides. A number of headpieces or rather their fragments, were found in both children as well as adult burials (Figs. 11-12). In a number of

tartoztak. Változatos formájú és anyagú (bronz, ezüst, ólom) keresztek, feszületeket is találtunk, de olyan is előfordult, hogy csak egy Krisztus alak volt a sírban. Hat sírban csontkarikákat találtunk, amelyek általában a medence környékén helyezkedtek el. Három esetben egy darab, két esetben három darab, egy esetben pedig két darab került elő. Ezüst és valószínűleg bronz karika-, illetve egy esetben köves gyűrűt három sírban tártunk fel. A 71. sírban agyagnehezéket találtunk. A teljesség igénye nélkül feltárással kerültek még csont- és fémgombok, haj- illetve fátlyoltók, párizsi kapcsok és üvegtörödékek is.

Az 1785-ös alaprajzot a mai felmérésre vetítve azt látjuk, hogy a 18. századi temetőfal nagyjából megegyezik az iskola tornatermének déli falával (4. kép). Így a 2012-ben folytatódó feltárások során 18. századi sírok előkerülése már nem várható, viszont a hódoltság kori temetőből még újabb sírokra lehet számítani.

Bencze Zoltán – Szilágyi Gábor

Irodalom/References:

BENCZE 2007 – Bencze Z.: Budapest, I. Lovas út 41. – Várfoke utca 2. Régészeti Kutatások Magyarországon 2007 (2008) 171.

BENCZE 2011 – Bencze Z.: Régészeti feltárás Felhévíz nyugati határán (Archaeological excavations on the western border of Felhévíz). Aqfűz 17 (2011) 74–79.

GAÁL 1982 – Gaál A.: A Dombóvár–békatói XVI-XVII. századi temető. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 10-11 (1979-1980) 133–224.

12. kép: Csecsemősír a 18. századi temetőrészből (86. sír)

Fig. 12: Infant burial from the 18th century graveyard (grave No. 86)

cases, beads of various shape and material (bone, glass, bronze) were uncovered that could sometimes be unquestionably identified as being part of a rosary. We found crosses and crucifixes of various form and material (bronze, silver, lead) as well while a single Christ figure was also found I one of the graves as well. In six graves we found bone rings, usually in the area of the pelvis. In three cases one, in two cases three, and in one case two such rings were uncovered. Finger-rings were unearthed in three graves including one silver and probably one bronze band ring as well as one ring with a stone. A clay weight was found in grave No. 71. Although the list is still

LÁZÁR 2002 – Lázár S.: Török kori temető Esztergom-Szentkirályon. In: Geregyes I. – Kovács Gy. (szerk.), A hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica III. Budapest 2002, 219–224.

SIMON 2009 – Simon R.: Iszlám kulturális lexikon. Budapest 2009.

WICKER 2002 – Wicker E.: Muzulmán elemek a hódoltság kori rácok temetkezési szokásaiban. Cumania 18 (2002) 95–124.

incomplete, the rest of the finds included bone and metal buttons, hair and veil pins, hook-and-eye clasps, and glass shards as well.

When projecting the ground plan drawn up in 1785 onto the recent survey, the line of the 18th-century cemetery wall appears to correspond almost entirely to the southern wall of the gymnasium in the former school building (*Fig. 4*). Thus, we cannot expect more 18th-century graves to be uncovered during the continuation of the excavation in 2012. Further graves from the Ottoman-period cemetery can, however, be anticipated.

Zoltán Bencze – Gábor Szilágyi

Újabb kutatások az M0 autópályán Növény utcai csomópontjában – További adatok a középső neolitikus település megismeréséhez

(Budapest, XXII. ker., Növény utca – Nagytétényi út – Budafoki út)

Az M0 autópályán déli szektorának Növény utcai csomópontjában a Budapesti Történeti Múzeum a NIF Zrt. megbízásából 2010-ben megelőző feltárást végzett. A kutatás akkor a tervezett nyomvonalon, két nagyobb, a keresztirányban áthúzódó 6-os számú főúton, illetve az azzal párhuzamos Budapest–Tárnok–Székesfehérvár (30/a) vasútvonal által elválasztott területre terjedt ki. A Dunától távolabb, a 6-os úttól északnyugatra, a Nagytétényi úti összekötő és a Növény utca által alkotott L alakú nyomvonalszakaszon („A” terület) középső neolitikus, római kori és középkori lelőhelyek kerültek elő. A délkeletre elterülő, szabálytalan ötszög alaprajzú területen („B” terület) késő avar és középkori telepnyomok, egy késő bronzkori temető két sírja, valamint szórványosan középső neolitikus objektumok kerültek napvilágra (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011).

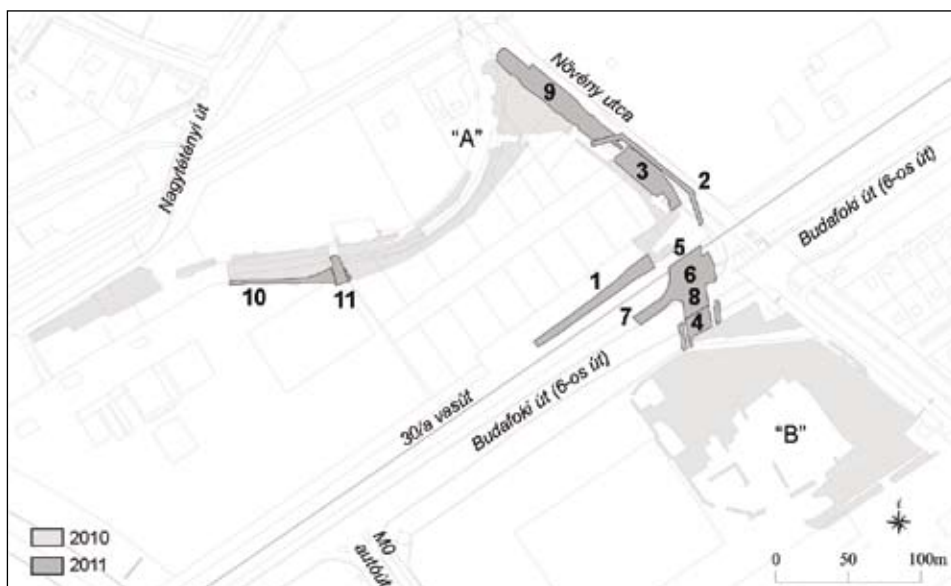
A kivitelezés megkezdéséig mindvégig forgalom alatt álló Növény utca nyomvonalán („A” területen), valamint a 6-os számú főúton, ill. a 30/a vasútvonal és a Növény utca csomópontjában tervezett aluljáró és annak lehajtói területén („A” és „B” területek közötti térség) 2010-ben nem volt lehetőség elvégezni a régészeti kutatást. Kisajátítási és közműkiváltási problémák miatt az „A” területen nem tudtunk kutatni a Nagyté-

New research at the intersection of Növény Street with the M0 Motorway – Further data on the Middle Neolithic settlement

(Budapest XXII, Növény Street–Nagytétényi Road – Budafoki Road)

In 2010, preventive archaeological excavation was conducted by the Budapest History Museum commissioned by NIF Zrt., at the road intersection of Növény Street with the southern sector of the M0 Motorway. Research along the planned path covered two relatively large areas divided by Route 6 running transversely, and the Budapest–Tárnok–Székesfehérvár (30/a) railroad running parallel with the path. Further from the Danube, northwest of Route 6, at the L-shaped section of the path formed by Növény Street and the connecting road section at Nagytétényi Road (Site “A”), middle neolithic, Roman and medieval archaeological sites were excavated. In the irregular pentagonal territory situated in the southeast (Site “B”) late Avar and medieval settlement traces, two graves from a late bronze age cemetery, and sparsely distributed middle neolithic features were uncovered (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011).

In 2010, there was no possibility to conduct archaeological research along the path of Növény Street (Site “A”) since it was continuously used by traffic up until the beginning of construction works. Nor was it possible to work in the territory of the tunnel planned at the junction of Route 6, railroad 30/a and Növény Street

1. kép: A Növény utcai csomópontban, 2011-ben végzett szakfelületek összesítő helyszínrajza
 Fig. 1: Complex plan of the archaeological observations at the Növény Street intersection in 2011

tényi úti összekötő középső szakaszának egyes pontjain sem. Ezeken a területeken a régészeti jelenségek feltárását 2011-ben a NIF Zrt. által megbízott M0 déli ág II. Konzorcium A-Híd Építő Zrt.-vel kötött együttműködés alapján, a közlekedést folyamatosan biztosító kivitelezés egyes fázisaihoz kapcsolódó földmunkákkal egyidejűleg, kézi munkaerő bevonásával több ütemben, régészeti szakfelület keretében végeztük el (1. kép). A földmunkával érintett területek közül kivételt jelentett az aluljáró oldalát képező résfalak, az azokat merevítő pillérek, valamint a talaj ideiglenes megtámasztását szolgáló ún. szádfalak keskeny sávja, ahol a sajátos technológia miatt régészeti megfigyelést és feltárást nem lehetett végezni. Ettől eltekintve a kivitelezéshez kapcsolódó munkák során a lelőhely még megmaradt jelenségeinek kutatására az adott körülményeknek megfelelően lehetőség nyílt. A

and the connected exit roads (the area between Site “A” and “B”). We were not able to excavate in Site “A” in certain parts of the middle section of the connecting road at Nagytétény Road either due to problems of expropriation and relocation of public utilities. We could unearth the archaeological features situated in these territories in 2011, within the framework of archaeological observation involving manual work, in parallel with the earth-moving work related to distinct phases of the construction that permitted uninterrupted traffic flow (Fig. 1). The excavation was carried out on the basis of a cooperative agreement with M0 déli ág II. Konzorcium A-Híd Építő Zrt. that was entrusted to the museum by NIF Zrt. Exceptionally, among the territories impacted by earth-moving, due to the specific technology being used we could not carry out archaeological observation and excavation in the narrow stripes de-

2. kép: A „vágányelhúzás” területe feltárás közben, nyugatról

Fig. 2: Area of the temporarily relocated railroad during excavation from the west

kutatás minden tekintetben kapcsolódott a 2010. évi feltáráshoz, így a régészeti jelenségek nyilvántartását az előzményekhez kapcsolódva folytattuk.

1. Szakfelügyelet a csomóponti műtárgy kivitelezését megelőző földmunkáknál („A” terület)

A Növény utca, a 6-os főút, és a 30/a jelzésű vasútvonal csomópontjába tervezett aluljáró, illetve a hidak kivitelezésének megkezdése előtt a vasúti pálya ideiglenes áthelyezésére, ún. „vágányelhúzásra” került sor. Az ideiglenes töltést a meglévő pálya északnyugati oldalán, azzal párhuzamosan, a Növény utcától nyugatra húzódó szakaszon alakították ki a felső humuszréteg teherbíró altalajig történő letermelését követően (1. kép 1). A délnyugati irányban fokozatosan elkeskenyedő, közel 100 m hosszú, 10 m széles, összességében 600 m² kiterjedésű területsáv humuszolására, ill. feltárára 2011. március 1. és 3. között került sor (2. kép). Az ideiglenes pálya nyomvonala északkeleti irányban kapcsolódott a

fined by the slurry walls constituting the side of the tunnel, the buttresses supporting them, and the curtains serving as temporary soil support. Apart from these cases, we were able to study the surviving phenomena on the site depending on the work conditions of the construction. The excavation was related in every respect to the research conducted in 2010, so documentation of the archaeological features was prepared as a continuation of the preceding documentation.

1. Archaeological observation during the earth-moving preceding the construction of the structure at the road junction (Site”A”)

Preceding the construction works of the tunnel and bridges at the junction of Növény Street, Route 6, and railroad 30/a, the railroad track had to be temporarily relocated. The temporary embankment was constructed on the northwestern side of the original track, parallel with it, after removing the humus layer down to the level of the high carrying capacity subsoil (Fig. 1.1). The researched territory comprised a nearly 100 m long and 10 m wide band tapering toward the southwest, with a total extent of 600 m² (Fig. 2). The subsoil was removed and the excavation was conducted from 1 to 3 March 2011. The path of the temporary track adjoined the northeastern side of the territory researched in the autumn of 2010 bordered by Növény Street and the embarkment of the railway that ran parallel with Route 6. This territory proved to be archaeologically empty.

In the northeastern part of the opened territory, below a 40-50 cm thick humus layer that gradually reduced to 20-30 cm at the foot of the slope, a loose, sandy, silty, clayey subsoil appeared. Similarly to

Növény utca és a 6-os úttal párhuzamos vasúti töltés által határolt, 2010. őszén már kutatott területhez, amely régészeti szempontból negatívnak bizonyult.

A megnyitott terület északkeleti részében 40-50 centiméter vastagságú, a rézsútalp felé fokozatosan 20-30 cm-re vékonyodó humuszréteg alatt lazább, homokos, kőzetlisztes, agyagos altalaj jelentkezett, amelyben a 2010. évi feltáráshoz hasonlóan mindössze két újkori beásást észleltünk. Tőlük kissé délebbre egy kisméretű újkőkori gödört (SE 396) találtunk, majd a terület délnyugati végében koncentrációval, kevésbé homokos, kötöttebb altalajba ásva, további hat, a középső neolitikum időszakába tartozó gödörre bukkantunk. A szabálytalan formájú sekélyebb beásások mellett (SE 937, 939, 942) két objektum kerek, lefelé enyhén szélesedő oldalú, egyenes aljú méhkas alakú gödör volt (SE 941, 943). Az egyik kissé ovális, egyenes aljú gödör (SE 938) középső részében, a betöltésének aljában, a bedobott kagylóhalom tetején nagyjából középtájon, egy lefelé fordított Zseliz díszítésű, gömbös testű

the 2010 excavation, only two modern pits were visible here. A bit south from of these pits, a small Neolithic pit (SE 396) was found. Six more pits were brought to light from the middle neolithic period, concentrating in the southwestern end of the territory. The pits were dug into a less sandy, more compact subsoil. Besides the more irregular, shallow pits (SE 937, 939, 942), two of the features (SE 941, 943) were round, beehive-shaped pits with somewhat downwardly widening sides and flat bottoms. In the middle of a slightly oval pit with a flat bottom, at the bottom of the fill, the lower part of a vessel with a globular body and Zseliz type decoration was found in approximately the center of top of a pile of shells that had been thrown into the pit (Fig. 3). The rim and neck of the originally spherical segment- or bottle-shape vessel was broken off, either accidentally or intentionally, and the broken surface was thoroughly polished (Fig. 4). The feature cannot be considered a simple refuse pit. The presence of the numerous refuse pit. The presence of the numerous shells, the shaping and careful placement

3. kép: Középső neolitikus gödör feltárás közben, betöltésének aljában kagylóréteggel, közepén szájjal lefelé fordított edénnyel

Fig 3: Middle Neolithic pit during excavation with layer of shells in its fill and vessel upside down

4. kép: A kagylóréteg tetején előkerült edény, jellegzetes bekarcolt Zseliz díszítéssel. Az edény sérült felső részét körben lecsiszolták
 Fig. 4: Zseliz phase incised vessel found on top of the shell layer. The broken bowl rim was chiselled

edény alsó részét találtuk meg (3. kép). Az eredetileg gömbszelet vagy palack alakú edény perem-, illetve nyakrésze letört vagy azt szándékosan letördelték, a törésfelületet pedig gondosan lecsiszolták (4. kép). Az objektum nem tekinthető egyszerű szemétködörnek, a kagylók nagyszámú jelenléte, az edény kialakítása és gondos elhelyezése alapján mindenképpen az eltemetés szándékosságát kell feltételeznünk.

A vágányelhúzáshoz kapcsolódó régészeti megfigyelés során első alkalommal szerezhettünk bizonyosságot arról, hogy az M0 autótűt Növény utcai csomópontjában 2010-ben kutatott középső neolitikus település egészen a 6-os út vonaláig kiterjedt, kivéve a Növény utca és a vasútvonal kereszteződésétől nyugatra eső háromszöget, ahol a korábbi kutatás során is csak újkori beásások maradványai kerültek elő.

Az aluljáró létesítéséhez szükséges utcaszint lemélyítését megelőzően szükség-szerűvé vált a Növény utca délkeleti szakasza alatt húzódó esőcsatorna áthelyezése is. Az új nyomvonalat a nyugati rézsűtől kiindulva, az utcát keresztezve, majd tompaszögben megtörve a Növény utca keleti oldalán, illetve délkeleti végén ismét

of the vessel all suggest that the objects were purposefully interred there.

The archaeological observation work related to the relocation of the railroad track offered the first possibility to check whether the Neolithic settlement researched in 2010 at the intersection of Növény Street with the M0 Motorway, extended as far as the path of Route 6, with the exception of the triangle situated west of the junction of Növény Street and the railroad where previously only modern pits were found during previous research.

Preceding the deepening of the road level necessary for the construction of the tunnel, the drain running beneath the southeastern section of Növény Street needed to be relocated as well. The new path was designated to begin at the western slope, running across the street, breaking at an obtuse angle on the eastern side of Növény Street, and turning again at an obtuse angle to the south at its southeastern end, on the outer side of the tunnel construction (Fig. 1.2). Several sections of the drain, with its total length of 160 m and a width of almost 3 m could be explored archaeologically in several sections

tompaszögben déli irányba elfordulva, az építendő aluljáró külső oldalán jelölték ki (1. kép 2). Az összességében 160 méter hosszán, közel 3 méter szélességben kiásott csatornaárok régészeti kutatását 2011. március 24-én és 31-én, április 1-én, illetve április 4. és 7. között, több szakaszban végezhetjük el. A munkát a tompaszögben déli irányba forduló 23 méteres déli szakaszon kezdték meg, amely régészeti szempontból negatívnak bizonyult. Itt korábbi földmunkákkal érintett, változó vastagságú humuszmaradvány alatt, lazább, homokos-közetlisztes-agyagos altalajú területet dokumentáltunk, amely ugyancsak a Növény utca és a 6-os úttal párhuzamos vasúti töltés által határolt, 2010. őszén már kutatott, mindössze újkori beásásokat tartalmazó felülethez kapcsolódott. Ezt követően a Növény utca keleti oldalát 120 méter hosszán követő, a jelenlegi útnyomvonalból kieső, érintetlenebb szakasz déli részében dolgoztunk, ahol előkerült a 2010-ben már megfigyelt, mintegy 12 méter széles természetes mélyedés újabb részlete (SE 944), amelyben a korábban megfigyeltékhez hasonlóan, másodlagos helyzetűnek tartható, erodált újkőkori kerámiatöredékek feküdtek. A mélyedés szélénél, illetve attól északra 98,90 és 100,07 mBf magasságnál megjelenő szürkésárga közetlisztes-agyagos altalajban már települési jelenségeket is találtunk – összesen öt, köztük szabálytalan és méhkas alakú középső neolitikus gödör részletét tártuk fel itt (SE 945-949) (5. kép). Tőlük északra, már az úttest alatt húzódó területen, a sárga altalaj fokozatos emelkedését tapasztaltuk, amelynek felső részét jól láthatóan korábbi földmunkák vélhetően az úttöltés alatti alapozás során, 100,20 mBf szinten lenyesték. Emellett ezen a területen jelentős bolyga-

on 24 and 31 March, 1 April, and from 4 to 7 April 2011. Work began at the 23 m long southern section where the trench turned south at an obtuse angle. This area proved to be archaeologically empty. Here, beneath a humus layer of varying thickness and impacted by earlier earth-moving was an area of loose, sandy, silty, clayey subsoil that had been documented as being connected to the surface researched in 2010 autumn, bordered by Növény Street and the embarkment of the railway that ran parallel to Route 6. This surface contained only modern pits.

Following this excavation, we worked in the southern part of the more intact section running 120 m along the eastern side of Növény Street, and situated beyond the present path of the road. Here, a further detail of an approximately 12 m wide natural depression was found that had already been observed in 2010 (SE 944). Here, similarly to previous observations, lay sherds of eroded Neolithic pottery in secondary positions. At the edge of the depression and north of it, settlement features were brought to light as well. These features lay in a greyish yellow, silty and clayey subsoil that appeared at the level of 98.90 and 100.07. a.B.s. Here, details of all together five Neolithic pits with both irregular and beehive-shape forms (SE 945-949) (Fig. 5) were unearthed. North from these pits, in the area under the road, the level of the yellow subsoil sloped gradually and it was clearly visible that the upper part had been cut away by earlier earth-moving work, probably during the foundation of the road embarkment, at the level of 100.20 a.B.s. In addition, this area of the archaeological site was heavily disturbed along an eastern band in the ditch for the channel when the slope of the ditch run-

tás érte a lelőhelyet a csatornaárok keleti sávjában, az utat kísérő árok rézsűjének kiásásakor is. A súlyosan sérült területen a középső neolitikus település jelenségeit a nyugati sávban mindössze egyetlen, mélyebbre leásott kerek, vélhetően méhkas alakú gödör alsó része képviselte (SE 1549). A jelenlegi úttestet keresztben átvágó, nyugat felé forduló csatornaszakasz keleti felében szintén követni lehetett az útalapozáskor történt bolygatást. A nyugati szakaszon, a Növény utca rézsűje alatt egy valószínűleg mélyebbre leásott újkőkori gödör maradványait még dokumentálni tudtuk.

A csatornaárok területén végzett feltárás eredményei szerint a középső neolitikus település a Növény utca nyomvonalára, sőt attól északkeletre is kiterjedt, déli határát pedig itt is a korábban megfigyelt természetes lemélyedés képezte. A települési jelenségek jelentős részét itt a korábbi útépités során elpusztították, és az útrézsű alatt még megmaradt jelenségek is súlyos károsodást szenvedtek.

2. Szakfelügyelet a csomóponti műtárgy (aluljáró, vasúti és közúti híd) kivitelezéséhez kapcsolódóan („A”, ill. „A” és „B” terület közötti szakasz)

A Növény utca délkeleti szakaszának, a csomóponti aluljáró északi lehajtójának („E” rámpa) kialakításához szükséges lemélyítését, az esővíz elvezető csatorna kiváltását és az oldalfalakat képező résfalak megépítését követően, 2011. május 25. és június 7. között végezték (1. kép 3). Az ún. „E” rámpa északi részét korábban a Növény utca útfelületének kialakításakor, illetve közművek fektetésekor, a csatornaárok északi szakaszán megfigyelttel azonos jellegű bolygatás érte. A tervezett lehajtó déli részén a résfalak és a merevítésüket szolgáló respillérek keskeny sávjának

5. kép: Újkőkori objektumok részletének jelentkezése az esővíz elvezető csatorna Növény utcával párhuzamos részének középső szakaszán
Fig. 5: Appearance of the details of the Neolithic features in the middle section of the rain channel parallel to Növény Street

ning along the road was dug. In this seriously disturbed area, the features of the Middle Neolithic settlement were represented by the lower part of a single, deeper, round, and probably beehive-shaped pit (SE 1549). The disturbance could be followed in the road foundation that also lay in the eastern part of the channel section that ran across the present road and turned west. In the western section, under the slope of Növény Street, the remains of a Neolithic pit that had probably been dug deeper could also be seen.

Based on the results of the excavation conducted in the territory of the ditch for the drain channel, the Middle Neolithic settlement must have covered the path of Növény Street, and also extended northeast from there so that its southern border was constituted by a previously observed natural depression here as well. Most of the settlement features had already been

előzetes kiásásokor sértették meg a lelőhelyet. Mindezek ellenére az „E” rámpa területén összességében megnyitott 827 m² felületen 36 régészeti objektumot sikerült feltárnunk és dokumentálnunk (SE 1554-1590) a kivitelezéshez igazodva, több ütemben.

A középső neolitikus település intenzívebb részének jelentősen lepusztult maradványai az „E” rámpa északnyugati szakaszán, az egykori környezetből kissé kiemelkedő, kőzetlisztes-agyagos altalajú alacsony kiemelkedés maradványán, 100,30 mBf magasságnál kerültek elő. Az alacsony kiemelkedés felszínén, a Növény utca egykori alapozása alatt az eredeti terepszint elpusztult; a települési jelenségeknek csak kis számú töredékét tudtuk megtalálni. Ennek ellenére néhány cölöplyuk egyértelműen jelzi az oszlopos szerkezetű épületek egykori jelenlétét ezen a területen is. Az alakatlan gödrök (SE 1555, 1575) mellett szabályos, mélyebbre ásott vermek alsó részét (SE 1564, 1572 stb.) és egy magában álló, földbe vájt kemence alsó részének maradványát (SE 1573) is feltártuk (6. kép). A terület nyugati részén egy északnyugat-délkeleti irányú (újkori?) árok (SE 1572) részlete került elő, amely több, a középső neolitikus településhez tartozó jelenséget, gödöregyüttest (SE 1575), egy további kemencét (SE 1576), valamint egy emberi maradványokat is tartalmazó gödröt vágott át (SE 1586). Az árokkal jelentősen bolygatott gödör érintetlenül maradt alsó részében előzetesen két egyén rendszertelenül bedobált csontmaradványait tudtuk azonosítani. A szokványostól eltérően eltemetett csontok között a gödör nyugati szélénél kagylóhéjak kisebb csoportját bontottuk ki (7. kép).

Az „E” rámpa területén eredeti terepszintet csak a délkeleti szakaszon tudtunk

destroyed by earlier road construction works and those features that did survive under the road surface suffered serious damage under the slope of the road.

2. Archaeological observation related to the construction of the structures (tunnel, railway bridge and vehicular bridge) (site “A” and the section between sites “A” and “B”)

The deepening of the southeastern section of Növény Street necessary for the construction of the northern exit road of the junction tunnel (ramp “E”) took place after the replacement of the storm water drainage channel and the construction of the slurry walls constituting the side walls, between 25 May and 7 June 2011 (Fig. 1.3). The northern part of so-called ramp “E” had been disturbed previously, in the same way as observed in the northern part of the channel ditch, when the road surface of Növény Street was constructed and the public utilities were laid down. In the southern part of the planned exit road, the archaeological site was damaged when the narrow bands of the slurry walls and their supporting pillars were excavated in advance construction work. Even so, we were able to unearth and document 36 archaeological features (SE 1554-1590) on the surface opened in the 827 m² territory of ramp “E”, in several phases, following the progress of the construction work.

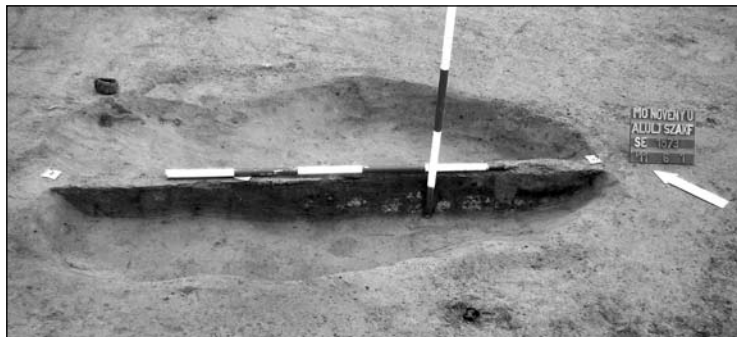
The heavily eroded remains of the more densely occupied part of the middle neolithic settlement were found at the northwestern section of ramp “E”, on what remained of what had been a low elevation comprised of silty, clayey subsoil in the former environment at a level of 100.30 a.B.s. On the surface of the low elevation, under the former foundation of Növény

megfogni, ahol a Növény utca területét az egykori felszint kevéssé érintve, a vasúti töltés irányában feltöltötték. Itt is megtaláltuk a 2010. évi kutatás, valamint az esővíz elvezető csatorna új nyomvonalán 2011. márciusában megfigyelt, itt 98,70 mBf szintig lemélyedő, nagyjából nyugat-keleti irányban húzódó, kb. 12-15 méter széles, agyagos altalajú, fekete mocsaras talajjal kitöltött természetes mélyedést (SE 944). Az egyre mélyülő térszínen kisebb intenzitással, de egészen a mélyedés északi pereméig követni lehetett a középső neolitikus megtelepedés jelenségeit (8. kép). Néhány gödör (SE 1670, 1588 stb.) mellett, a lemélyedés északi szélébe beásva egy kutat is feltártunk (SE 1568), amelynek északkeleti része a résfal kiásásakor megsemmisült (9. kép). A szürkésárga agyagos altalajban 99,68 mBf szinten, közel 4 méteres átmérővel jelentkező kút oldalfala lefelé meredeken, tölcésesen mélyülve 110 centiméterre szűkült össze. Legalját 96,50 mBf mélységben értük el, ahol a természetes kavicsréteg feltűnését követően megjelent a víz. A kútban beomlást nem észleltünk, az egységes betöltés viszonylag jelentős számú kerámiatöredéket, kevesebb állatcsontot és középtájon néhány nagyobb bedobált követ tartalmazott. A leletek helyzete alapján a vélhetően a Zseliz időszakhoz tartozó kutat még a középső neolitikum idején betemethették; felső része később, természetes módon töltődött fel. A természetes mélyedés alatt jelentkező szürke, kővér agyagba beásva egy további kútszerű gödröt is feltártunk (SE 1587). A 98,60-98,80 mBf-nél jelentkező objektumot 2 méter mélyen ásták le. Többszöri beomlást mutató alsó rétegeiből kevés középső neolitikus kerámia került elő, míg a betöltés felső szintjében látható teknős aljú beásásban a középső rézkor fiatalabb

Street, the original ground level was destroyed. Only a small part of the original number of settlement features could still be found. Even so, some postholes clearly indicate the presence of structures supported by posts in this area as well. Besides some shapeless pits (SE 1555, 1575) we unearthed the lower part of more regular and deeper pits (SE 1564, 1572 etc.) as well as remains of the lower part of a separate oven cut into the soil (SE 1573) (Fig. 6). In the western part of the area, a detail from a (modern?) ditch (SE 1572) was found running from northwest to southeast. The ditch cut across a number of features from the Middle Neolithic settlement, a pit complex (SE 1575), another oven (SE 1576), and a pit containing human remains as well (SE 1586). In the intact lower part of the pit, otherwise badly disturbed by the ditch, we were able to preliminarily identify the skeletal remains of two humans haphazardly thrown into it. Among the irregularly buried bones, on the western side of the pit, a small cluster of riverine shells was uncovered (Fig. 7).

In the territory of ramp "E", it was possible to observe the original ground surface only in the southeastern section where the area of Növény Street had filled up in the direction of the railway embarkment, without significantly affecting the former surface. Here, we found the natural depression (SE 944) observed during the research in 2010 and also in March 2011 along the new track of the storm water drainage channel. The depression extended in an approximately a east-west direction and had a clayey subsoil and was filled with black, muddy soil. Here, the depression reached a depth of 98.70 m a.B.s. The features from the Neolithic settlement could be followed on the northern

6. kép: Önállóan álló, földbe vájt kemence alsó részének maradványa
Fig. 6: Remains of the lower part of an individual semi-sunken oven

7. kép: Árokkal átvágott újkőkori gödör emberi maradványokkal
Fig. 7: Neolithic pit containing human remains cut by a ditch

8. kép: Az „E” rámpa területe déli irányból feltárás közben
Fig. 8: Area of ramp “E” from the south during excavation

9. kép: Középső neolitikus kút feltárás után
Fig. 9: Excavated Middle Neolithic well

időszakába keltezhető kerámiatöredékek feküdtek.

Az „E” rámpa területének kutatása során további megerősítést nyert az a korábbi megfigyelés, miszerint a település intenzív része a korábban lenyesett alacsony kiemelkedésen húzódott. A települési jelenségek déli irányban az egyre mélyülő térszín felé már kisebb számban jelentkeztek, az alacsonyabban fekvő felszínen víznyerőket, kutakat létesítettek az újkőkori középső szakaszában. Új korszakot jelent a középső rézkor előkerülése ezen a területen.

2011. augusztus 18. és 23. között, a 6-os számú főút közötti hídjának kivitelezését megelőzően, a 2010. évi ásatás „B” területének északi széléhez csatlakozva, a főút Duna felőli, bal pályájának területén áthaladó aluljáró szakaszon és az azt

edge of the depression although they were less dense on the sloping surface (Fig. 8). Besides some pits (SE 1670, 1588 etc.), we excavated a well as well that was dug into the northern edge of the depression. Its northeastern part was destroyed when the slurry wall was dug out (Fig. 9). The well sunk down into the greyish yellow subsoil was first observed at the level of 99.68 a.B.s, where its diameter was 4 m. The sidewall of the well conically narrowed to 110 cm. Its bottom was reached at a level of 96.50 a.B.s., where, after a natural layer of pebbles, water appeared. We did not observe any wash-outs in the well and the uniform fill contained a relatively high number of potsherds, some fewer animal bones, and a few stones thrown in the middle section. Based on the position of the finds, the Zseliz period well may still have filled in during the Middle Neolithic. Its upper part was filled later as a result of a natural process. We also unearthed another well-like pit that had been dug into the grey, sticky clay appearing beneath the natural depression (SE 1587). The feature observed at the level of 98.60-98.80 a.B.s. was dug down to 2 m. The lower layers of the fill that displayed traces of multiple wash-outs, contained a few pieces of middle neolithic pottery, while in the trough-shaped pit visible in the upper level of the fill lay potsherds dated to a younger phase of the Middle Copper Age.

During the research in the area of ramp “E”, the presupposition that the densest part of the settlement was situated on part of the low elevation that had been cut away previously, was reinforced. The number of the settlement features decreased to the south, towards the gradually sloping surface. In the lower areas, water sources, wells, were created in the Middle Neolith-

keletről párhuzamosan követő esőcsatorna árkában végeztünk szakfelülyegetet, mintegy 400 m²-en (1. kép 4). Az árvízvédelmi gát szerepét is betöltő 6-os számú főút homoktöltése alatt korábbi tereprendezés során lenyesett, változó vastagságú humuszmaradványt figyeltünk meg, amely alatt homokos kőzetlisztes-agyagos altalaj jelentkezett. Az aluljáró építéséhez szükséges nyugati részfaltól nyugatra eső sávban, a földkitermelés nyugati falában egy középső neolitikus gödör részletét tártuk fel (SE 961). A méhkasszerű gödör kevés kerámiát és néhány kagylótöredéket tartalmazott. Az aluljárót határoló résfalak, valamint a 6-os út középvonalában lehelyezett ideiglenes szádfal által közrefogott területen a 2010. évi megelőző feltárás során feltárt, avar korinak meghatározott árokrendszer (10. kép) további részletét találtuk meg (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011, 101–104). Az északkelet-délnyugati irányú, 2,5–3 méter széles, több belső vájattal tagolt árokvonulat (SE 962) délnyugati folytatása már előkerült a 2010. évi ásás során. Északkeleti részét a keleti résfal létesítése során megsemmisítették, így csak feltételezhetjük, hogy eredetileg északkeleten csatlakozhatott a derékszögben futó SE 30, 31 elvezetésű árokvonulathoz, ily módon északnyugati oldalát képezve egy, 2010-ben már előkerült, négyzet alakú térséget körülhatároló árokrendszernek. Ezt a feltevést valószínűsíti, hogy az esővíz elvezető csatorna keleti résfalán kívül, egyidejűleg kiasott árkában a széles árok folytatása nem került elő. Itt néhány ismeretlen korú objektum (árok?) részletét sikerült megfigyelnünk, de ezek összefüggését az avar kori árokrendszerrel a résfal kialakításakor történt bolygatás miatt már nem lehetett megállapítani. A csatornaárok északnyugati falában, nagyjá-

ic Period. The Middle Copper Age appears as a new phase of occupation in this area.

Archaeological observation was conducted between 18 and 23 August 2011, preceding the construction of the vehicular bridge for Route 6, in the territory of the tunnel section crossing the left carriageway of the route on the Danube side and of the storm water drainage channel running parallel to its eastern side, in an area totalling 400 m² adjoining the northern edge of site “B” from the 2010 excavation (Fig. 1.4). Under the sand embankment for Route 6 that fulfilled the role of a dam as well, the remains of a humus layer of varying thickness cut away during previous levelling work was observed. Beneath that layer, a sandy, silty and clayey subsoil appeared. In the band situated to the west of the western slurry wall necessary for the construction of the tunnel, in the western wall of the earth quarry, a detail from a middle neolithic pit (SE 961) was brought to light. The beehive-shaped pit contained a few pieces of pottery and some shell fragments. In the area situated between the slurry walls bordering the tunnel, and the temporary earthen curtain placed down the middle axis of Route 6, a further detail of the ditch system (Fig. 10) unearthed during the 2010 preventive excavation dating to the Avar Period was found (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011, 101–104). The southwestern continuation of the 2.5–3 m wide ditch (SE 962) oriented northeast-southwest and articulated with a number of inner grooves, had already been found during the 2010 excavation. Its northeastern part was demolished when the eastern slurry wall was erected. Thus, we can only suppose that in the northeast it may originally have joined ditch SE 30, 31 running at a right angle

ból a 6-os út középvezetékében egy további középső neolitikus gödör maradványait sikerült részlegesen megmentenünk. Az objektumot a 6-os út középvezetékében ideiglenesen lezáró szádfal lehelyezésekor teljesen átvágták, majd a csatornaárok kiásása során is jelentősen megbolygatták (11. és 12. kép). A metszettel és a még feltárható részlet alapján méhkas alakú gödörként rekonstruálható objektum betöltése tömör, vastag rétegben igen nagy mennyiségben tartalmazott kagylóhéjakat, amelyek alatt gyenge tüzelésnyomokat figyelhettünk meg. Ezen jelenségek alapján a középső neolitikus gödör különleges rendeltetését kell feltételeznünk.

A 6-os út bal pálya területén végzett szakfelügyelet során világossá vált, hogy az attól északra fekvő „A” területen előkerült középső neolitikus megtelepedés gyengülő intenzitással dél felé, a Duna irányába tovább is kiterjedt a korábban feltételezett-nél. A korszak kis intenzitású települési nyomait az avar kori település feltárásakor a 6-os út déli oldalán is sikerült megfigyelni (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011, 100–107). Az újabb adatok szerint a

to it and constituting the northwestern side of a square ditch system already recovered in 2010. This supposition is supported by the fact that the continuation of the wide ditch was not found in the ditch excavated at the same time for the storm water drainage channel outside the eastern slurry wall. Here, details of some archaeological features (ditches?) of unknown date were observed. However, their relation to the Avar Period ditch system could not be clarified due to disturbances caused by the construction of the slurry wall. In the northwestern wall of the channel ditch, approximately along the middle axis of Route 6, we were able to partially save the remains of one more middle neolithic pit. The feature was cut through completely when the curtain temporarily closing off Route 6 along the middle axis was laid down. Later, the area was once again badly disturbed during the excavation of the channel ditch (Figs. 11 and 12). Based on the section wall and the detail that could be unearthed, the feature was reconstructed as a beehive-shaped pit. Its fill contained a thick, compact layer of

10. kép:
Árokrendszer
metszete
Fig. 10: Section of
the ditch system

11. kép: Jelentős mennyiségű kagylót tartalmazó, méhkas alakú gödör
 Fig. 11: Beehive shaped pit containing a large amount of shells

12. kép: A gödör részlete feltárás után
 Fig. 12: Detail of the pit after excavation

két, korábban elkülönültni látszó települési hely összefüggését a középső neolitikum időszakában a továbbiakban nem zárhatjuk ki.

2011. október 25. és november 10. között a csomóponti aluljáró további összefüggő részén, a 6-os út jobb pálya, a nyugati lehajtó („Ny” rámpa), a középső („K”) rámpa, illetve a vasúti híd alatti területen végeztünk régészeti szakfelügyeletet, amelynek során mintegy 1500 m²-nyi területet kutattunk át.

Először 2011. október 25. és 27. között, a vasúti híd alatt végzett földmunkáknál (1. kép 5) biztosítottunk szakfelügyeletet, ahol a talaj kitermelésére a híd elkészültét követően, az úgynevezett milánói módszer szerint került sor. Ez az eljárás nem tette lehetővé a lelőhely területében törté-

shells, beneath which faint traces of firing could be seen. Based on these occurrences, it appears that the middle neolithic pit fulfilled some specific function.

During archaeological observation work conducted along the left carriageway of Route 6, it became clear that the middle neolithic settlement uncovered in site “A” (situated north of the area in question) extended further to south towards the Danube than previously supposed although the density of the settlement features steadily declined in that direction. Traces of the sparsely occupied settlement dating from this period could also be observed during the excavation of the Avar Period settlement on the south side of Route 6 (SZILAS–VIRÁG–BESZÉDES 2011, 100–107). Based on the more recent data,

nő vizsgálatát, így csak a függőlegesen, vékony rétegben bontott metszetfalban volt lehetőség régészeti jelenségeket megfigyelni. Ily módon a híd keleti szakasza alatt két egymás mellett elhelyezkedő, középső neolitikumra keltezhető, méhkas alakú gödröt sikerült megtalálnunk és részlegesen feltárnunk (SE 1625, 1626). A nyugati szakaszon egy oszlophelyet és egy további, északi részén géppel megbolygatott kerek gödröt találtunk (SE 1627), amelyeknek teljes feltárását a délről kapcsolódó „K” rámpa földmunkáinak szakfelügyelete során tudtuk csak megoldani.

A hídtól délre elhelyezkedő ún. „K” rámpa (1. kép 6), illetve az abba nyugati irányból levezető „Ny” rámpa (1. kép 7), valamint a 6-os út dél felől kapcsolódó jobb pályájának területén (1. kép 8) a közúti híd építését megelőzően, 2011. november 2. és 10. között végeztünk szakfelügyeletet. Ennek során megállapítottuk, hogy a „K” rámpa déli, illetve a kapcsolódó 6-os út jobb pályájának északi sávjában, valamint a „Ny” rámpa teljes területén, a 6-os út és a 30/a vasúti pálya között, egy korábban létesített, körülbelül 18 m széles, sóderos feltöltésű modern árok húzódik, amely ebben a sávban teljességgel megsemmisítette a régészeti jelenségeket. Ugyanebben az elpusztult zónában húzódik a 6-os út jobb pályahídját keletről majdan kísérő esővíz elvezető csatorna déli szakasza is. Ettől északra, a csatornaárok még érintetlen területen húzódik szakaszán a csövet sajtolással vezették át, így régészeti jelenségeket ott sem tudtuk megfigyelni.

A „K” rámpa még épen maradt északi sávjának nyugati részében, a híd alatt korábban előkerült gödör (SE 1627) folytatásán kívül, egymás közelében még további négy, a középső neolitikumba keltezhető gödröt tártunk fel (SE 1684-1687). A ke-

it cannot be excluded that the two middle neolithic settlements that previously appeared to be separate entities were, in fact, related.

Between 25 October and 10 November, archaeological observation work was conducted at another continuous stretch of the road junction tunnel, the territory of the right carriageway of Route 6, the western exit road (ramp “Ny”), the middle (“K”) ramp, and the area under the railway bridge. We researched a total of 1500 m².

First, construction work was observed by our archaeological team between 25 and 27 October 2011 during earth-moving work beneath the railway bridge (Fig. 1.5). Here, the earth was exploited following the construction of the bridge, applying the so-called Milanese method. This method did not permit the surface research of the archaeological site. The archaeological features could be observed in the vertical section wall where thin layers were removed. Thus, we were able to identify and partially recover two beehive-shaped pits dated to the Middle Neolithic, situated one next to the other, under the eastern part of the bridge (SE 1625, 1626). Under the western part of the bridge, a post-hole and one more round pit were found (SE 1627); the northern side of the latter had been disturbed by machine working. The complete excavation of these features could only be conducted during the archaeological observation work that took place during earth-moving for ramp “K” adjoining on the south.

Archaeological observation work was conducted between 2 and 10 November 2011, preceding the construction of the vehicular bridge in the area of the so-called ramp “K” situated south of the bridge (Fig. 1.6), ramp “Ny” running into

rek, méhkasszerű SE 1627 déli szakaszán egy középmagasságban húzódó keskeny padkán kissé oldalára billent, enyhén kettős kónikus gömbszelet alakú, igen vékony falú edényke állt (13. kép). Egy további méhkas alakú gödörben (SE 1684), az oldalról leomlott réteg tetején állatcsontok és kagylóhéjak feküdtek (14. kép). A beomlás alatt, a gödör közepén egy oldalra fordult miniatűr edényke feküdt.

A 6-os út jobb pálya alatti terület déli sávjában, a sóderes feltöltésű modern árok-tól délre szintén követni lehetett a középső neolit megtelepedés nyomait (15. kép). Ezen a területen 13 objektumot sikerült megtalálnunk (SE 1702-1706, 1708-1709, 1711), amelyek között méhkas alakú gödörök és néhány oszlophely is szerepelt.

3. Kutatások a Növény utca útfelületének északnyugati szakaszán („A” terület)

A Növény utca északnyugati szakaszán (1. kép 9) a lelőhely még megmaradt jelenségeinek feltárására a burkolat felszedését követő földmunkáknál 2011. október 27. és november 14. között nyílt lehetőség.

Az útfelület kialakításakor végzett földmunkák, illetve több közmű létesítése

it from the north (Fig. 1.7), and the right carriageway of Route 6 adjoining from the south (Fig. 1.8). At this time a 18 m wide modern ditch with gravelly fill that had been created earlier was observed, running along the southern lane of ramp “K”, the northern lane of the right carriageway of Route 6, and over the entire territory of ramp “Ny”, between Route 6 and railroad 30/a. The ditch entirely destroyed the archaeological features along this line. The southern section of the storm water drainage channel that will run along the eastern side of the right vehicular bridge of Route 6 is situated in the same, damaged zone. North of this area, in the section of the channel ditch that ran across an intact area, the pipe put in place by pressure so it was not possible to observe archaeological features.

In the western part of the still intact northern lane of ramp “K”, besides the continuation of the pit found earlier under the bridge (SE 1627), we unearthed four more pits dated to the Middle Neolithic, situated close to one another (SE 1684-1687). In the southern part of the beehive-shaped pit SE 1627, on a narrow

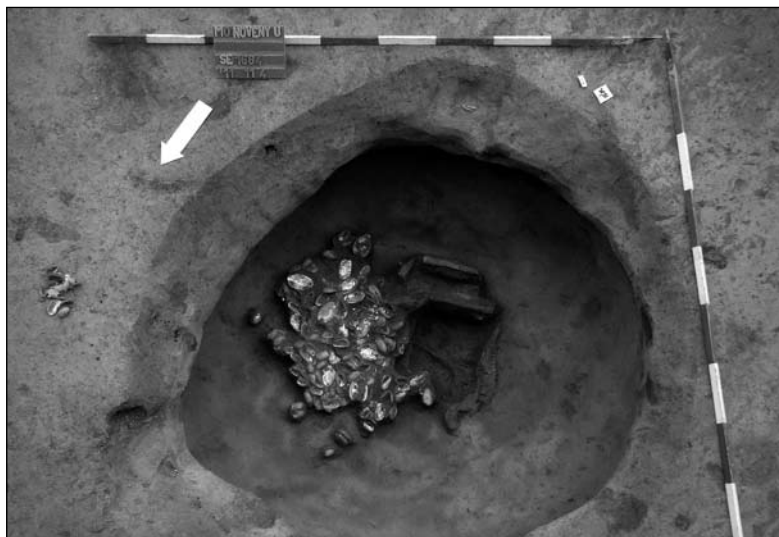

13. kép: Kerek gödör edénykével

Fig. 14: Round pit with vessel

során korábban már jelentős bolygatások érték a lelőhelyet a Növény utca északnyugati szakaszán is. Az útalapozás előtt végzett humusztalaj ismeretlen mértékben az altalaj felső rétegét is érintette, vélhetően elpusztítva a sekélyebb objektumokat, illetve a megtalált objektumok felső szintjét. Az altalaj feletti modern feltöltés eltávolítását ezúttal rézsúkanalás munkagéppel

shoulder, stood a small, gently tilted vessel. The vessel had a slightly double conical spherical segment shape and very thin walls (Fig. 13). In another beehive-shaped pit (SE 1684), animal bones and shells were found lying on top of a layer that had fallen down from the sidewall (Fig. 14). A miniature vessel was lying beneath the collapsed layer, in the middle of the pit.

14. kép: Méhkas alakú gödör feltárás közben, betöltésében kagylóréteggel és állatsontokkal
Fig. 14: Beehive-shaped pit during excavation with shell layer and animal bones

15. kép: Újkőkori objektumok feltjái
Fig. 15: Patches of Neolithic features

végezték, így a még megmaradt régészeti jelenségek jól megfigyelhetőek voltak. A munka során átkutatott 1300 m²-es területen így több mint 70 régészeti jelenséget (SE 1628-1683, 1689-1693, 1695-1701, 1706-1707, 1710, 1712-1723, 1748) sikerült még feltárni és dokumentálni. Teljes feltárást a korábban már vizsgált esővíz elvezető csatorna beásásáig végezhattünk. A csatorna és a szintén már átvizsgált „E” rámpa közötti, háromszög alakú területet szondázó jelleggel vizsgálhattuk.

A terület északi és déli szakaszán az erőteljesebb bolygatás miatt csak néhány objektumot tudtunk megtalálni. A terület középső részén viszont egy nagy kiterjedésű gödörkomplexum (SE 700) részletét, valamint több gödör alsó részét is meg tudtuk figyelni (16. kép). Az egyik egyenes aljú, kissé szögletesedő, szabálytalan kör alakú gödör betöltésének aljában bedobált köveket és két szétnyomódott edény – egy talpon álló fazék és egy oldalra fordult talpas tál (17. kép) – töredékeit találtuk meg (SE 1660). Sikeres adatokat nyernünk épület egykori létezésére is ezen a területen: egy északnyugat-délkeleti irányú cölöplyukos egy újabb oszlopos szerkezetű épület nyugati oldalát jelezte, és előkerült az épülethez tartozó középső tartóoszlopok egy része is. A keltezhető régészeti jelenségek mindegyike a középső neolitikumba, a DVK fiatalabb szakaszába, a Zseliz időszakba sorolható.

A szakfelügyelet során előkerült a 2010-ben megfigyelt (középkori?) árkok folytatása is.

4. Megfigyelések és feltárások a Nagytétényi úti összekötő útszakaszon („A” terület)

A 2010-ben folytatott feltárás során a Nagytétényi úti összekötő útszakasz középső részén a 27. számú szelvény nyugati

Traces of the neolithic settlement could be followed along the southern lane of the right carriageway of Route 6, south of the modern ditch with gravelly fill as well (Fig. 15). In this area, 13 archaeological features (SE 1702-1706, 1708-1709, 1711) could be identified including beehive-shaped pits and some postholes.

3. Research in the northwestern section of the road surface of Növény Street (Site “A”)

In the northwestern section of Növény Street (Fig. 1.9), it proved possible to unearth the remaining archaeological phenomena from the site during earth-moving work that followed the removal of the pavement, between 27 October and 14 November 2011.

The site had already been badly disturbed in the northwestern part of Növény Street as well, during the earth-moving related to the laying of the road pavement and public utilities. The removal of the humus layer before the road foundation work impacted the uppermost layer of the subsoil as well to an unknown extent, supposedly destroying the shallower features and also the upper part of the features that were finally recovered. The modern fill above the subsoil was removed here with a shovel-dredge, so the surviving archaeological phenomena were easily observable. Thus, we were able to unearth and document 70 archaeological features (SE 1628-1683, 1689-1693, 1695-1701, 1706-1707, 1710, 1712-1723, 1748) in the investigated 1300 m² territory. A complete excavation could be conducted as far as the ditch of the storm water drainage channel investigated before. The triangular territory between the channel and ramp “E” (previously investigated) could be researched using a test trench method.

végét, valamint a 35. számú szelvény déli, 1,5-2 méter széles sávját az ott húzódó telekhatároló kerítés, valamint a két szelvényt elválasztó gázvezeték 6-7 méter széles védősávja miatt nem tudtuk feltárni. A kerítés által érintett terület régészeti kutatását a földmunkákhoz kapcsolódó szakfelügyelet alkalmával 2011. szeptember 13. és 20. között végeztük el (1. kép 10), míg a gázvezeték védősáv területének (1. kép 11) megfigyelésére, a régészeti jelenségek feltárására, dokumentálására csak később, 2011. november 15-16-án kerülhetett sor.

A kerítés elbontása után, a földmunkával érintett, kivitelező által lehumuszolt közel 300 m²-nyi területen, a gázvezeték védősávjának két oldalán egy nagyobb és egy kisebb területen, összesen 33 régészeti jelenséget dokumentáltunk, amelyek többségükben kapcsolódtak a 2010-ben feltárt jelenségekhez (18. kép). A gázvezeték két oldalán egymásba ázott gödrök komplexumát tártuk fel a DVK legfiatalabb, Zseliz időszakából, amelyek mindkét irányban a védősáv alá húzódtak. A 27. számú szelvény nyugati végében feltárt gödrök viszonylag sok leletet tartalmaztak a középső neolitikum fent említett szakaszából. A nyugat-keleti irányú 35. számú szelvény déli sávjában nyugat felé egyre ritkuló újkőkori települési jelenségeket tapasztaltunk. A terület keleti részében még néhány, kevés kerámiatöredéket tartalmazó kisebb gödröt és oszlophelyet tártunk fel ebből a korszakból, míg a szelvény középső szakaszán már csak az egymással párhuzamosan északkelet-délnyugati irányban futó, vélhetően a középkorra keltezhető árkok (SE 804=SE 616, SE 827=SE 1615) folytatását találtuk meg. A szelvény nyugati vége üres volt, jelezve az újkőkori területhasználát nyugati szélét ebben a sávban.

Only a few archaeological features could be identified in the northern and southern part of the territory due to more intensive disturbances there. In the central part of the area, however, a detail from a large pit complex (SE 700) as well as the lower part of a number of pits (Fig. 16) could be observed. Stones thrown into the pits and shards from two crushed vessels – a pot standing on its base and a pedestalled bowl turned on its side (Fig. 17) – were found at the bottom of the fill of a slightly angular, irregularly round pit (SE 1660). Information about the presence of a former construction in this area could be gained as well: a row of postholes oriented northwest-southeast marked the western side of another structure supported by posts. Some of the central posts belonging to the construction came to light as well. Each of the archaeological phenomena that could be dated belonged to the Middle Neolithic, a younger phase of the Transdanubian Linear Pottery Culture, the Zseliz phase.

During archaeological observation work, the continuation of the (medieval?) ditch observed in 2010 was found as well.

4. Observations and excavations in the connecting road section at Nagytétényi Road (Site "A")

During the archaeological research conducted in 2010 in the middle part of the connecting road section at Nagytétényi Road, we were neither able to excavate the western ending of trench No. 27 and nor the 1.5-2 m wide southern band of trench No. 35 due to the presence of the fence edging the plots and the 6-7 m wide buffer zone for the gas pipe dividing the two sections. We conducted archaeological research on the territory impacted by the

16. kép: A Növény utca északnyugati szakaszának középső része északról

Fig. 16: Central section of the North-western part of Növény Street from the north

17. kép: Gödörobjektum, betöltésének aljában edényekkel és bedobált kövekkel

Fig. 17: Vessels and stones in the fill of a pit

A gázvezeték védősávjában, a kivitelező által utólag lehumuszolt közel 170 m²-nyi területen összesen 23 régészeti objektumot (SE 1724-1747) dokumentáltunk, amelyek többségükben kapcsolódtak a 2010-ben, illetve a 2011. szeptemberében feltárt jelenségekhez. A korábban már előkerült gödörobjektumok folytatása mellett rendszert alkotó oszlophelyeket is találtunk, amelyek vélhetően egy újabb

fence within the framework of archaeological observation related to earth-moving, between 13 and 20 September 2011 (Fig. 1.10). The territory of the gas pipe buffer zone (Fig. 1.11) was observed and the archaeological phenomena were excavated and documented later, on 15-16 November 2011.

Following the dismantling of the fence and the removal of the humus by the con-

északnyugat-délkeleti tájolású oszlopszerkezetes épülethez tartoztak (19. kép). A keltezhető objektumok mindegyike a középső neolitikumhoz, a Zseliz időszakhoz köthető. A védősáv nyugati zónájában korábban több közmű (gázelosztó, elektromos, illetve távközlési kábel) létesítések súlyosan károsították a lelőhelyet, ott csak töredékes régészeti jelenségeket tudunk megfigyelni.

Annak ellenére, hogy a 2011. évi kutatók sokszor igen kedvezőtlen körülmények között és több alkalommal a lelőhely korábban már sérüléseket szenvedett pontjain zajlottak, a több mint 5500 m²-en végzett megfigyelések és feltárások jelentősen bővítették ismereteinket, elsősorban a 2010-ben felfedezett és kutatott középső neolitikus településre vonatkozóan.

Az újabb kutatások alapján összefoglalóan elmondható, hogy a település teljes szélességben kiterjedt a Növény utca 6-os úttól északnyugati irányban haladó szakaszára, sőt jelenleg ismeretlen mértékben tovább húzódott az attól északkeletre, keletre fekvő területre is. Legintenzívebb része a Növény utca északnyugati és részben középső szakaszán jelentkezett, csakúgy, mint a 2010. évi ásatás során. Délnyugati irányú kiterjedésével kapcsolatosan a „vágányelhúzásnál” bizonyítást nyert az a korábbi feltételezésünk, hogy a települési hely teljes egészében megtalálható a Nagytétényi út, Növény utca, és a 6-út által közrefogott térségben is. Újdonsággként sikerült regisztrálnunk középső újkőkori települési jelenségeket az „A” terület délkeleti részén több alkalommal is dokumentált, de továbbra is ismeretlen hosszúságú, északkelet-délnyugati irányú természetes árok szerű mélyedéstől délre is, amely úgy tűnik, talán kevésbé játszhatott

tractor, we documented 33 archaeological features in the 300 m² territory impacted by the earth-moving, on the two sides of the buffer zone of the gas pipe, on two surfaces, a large one and a smaller one. Most of the features were related to those uncovered in 2010 (Fig. 18). On the two sides of the gas pipeline, a complex of superimposed pits dating from the youngest, Zseliz phase of the Transdanubian Linear Pottery Culture came to light. The pits extended beneath the buffer zone in both directions. The pits unearthed in the western end of trench No. 27 contained a relatively large number of finds from the above-mentioned phase of the Middle Neolithic. In the southern band of trench No. 35 oriented east-west, neolithic settlement features decreasing in density towards the west were discovered. In the eastern part of the surface, some small pits and postholes dating from the same Neolithic phase and containing a few potsherds were discovered. In the middle section of the trench, however, only the continuation of the supposedly medieval ditches were found, running parallel from northeast to southwest (SE 804=SE 616, SE 827=SE 1615). The western end of the trench was empty, which indicated the western edge of the neolithic occupation zone in this band.

In the buffer zone of the gas pipe, where the humus was removed later by the contractor, a total of 23 archaeological features (SE 1724-1747) in a territory of 170 m² came to light. The features were mostly related to those excavated in 2010 and in September 2011. Besides the continuation of the previously identified pits, postholes were found as well that proved to constitute a system, and supposedly belonged to another northwest-southeast

elválasztó, illetve lehatároló szerepet, mint korábban az feltételezhető volt. A korszak települési jelenségei attól délre némileg kisebb számban, illetve déli irányba csökkenő intenzitással fordulnak elő. A 2011-ben feltárt, közelebről is meghatározható újkőkori objektumok a Zseliz időszakra keltezhetőek és vélhetően kapcsolódnak a „B” területen korábban feltárt, igen szórványosan jelentkező Zseliz települési jelenségekhez.

A kutatások jelentős eredménye, hogy a Növény utca útfelülete alatt és a Nagytétényi úti lehajtón további épületalapok részleteit sikerült meghatározni, illetve néhány oszlophely előkerülése alapján egykori házak létezését feltételezhetjük a csomóponti aluljáró területén is.

A tároló-, nyersanyagnyerő-, illetve hulladékgyűjtő mellett 2011-ben több esetben kerültek elő olyan, szokványostól eltérő jellegű és tartalmú gödörök is, amelyek a kultuszérettel hozhatók összefüggésbe. Ilyenek azok az objektumok, amelyekbe a

oriented structure that was supported by posts (Fig. 19). Each of the features that could be dated were associated with the Middle Neolithic, Zseliz Phase. In the western part of the buffer zone, the archaeological site was seriously damaged when the public utilities (gas distributor, electric and communication cables) were laid down. Only fragmentary archaeological phenomena could be observed there.

Research in 2011 was conducted under unfavorable circumstances and more than once in those parts of the site that had previously suffered disturbances. Nevertheless, observations and excavations carried out on a territory of more than 5500 m² have significantly broadened our knowledge especially concerning the middle neolithic settlement discovered and researched in 2010.

Based on the most recent research we can conclude that the settlement covered the entire width of the section of Növény Street that ran northwest from Route 6.

18. kép: 2010-ben előkerült méhkas alakú gödör 2011-ben feltárt részlete
Fig. 18: Recently excavated part of a beehive-shaped pit first excavated in 2010

19. kép: Középső
neolitikus épület
részletének
oszlopgödrei
Fig. 19: Pitholes of
part of a Middle
Neolithic building

szemétködröktől eltérő módon, vélhetően áldozati céllal, ép vagy csaknem ép edényeket temettek el, illetve a szabályostól eltérő módon eltemetett emberi maradványokat tartalmazó gödör is. A szétszórtan heverő emberi csontokkal kapcsolatban feltételezhetjük, hogy a maradványokat még a neolitikum idején, különleges körülmények között másodlagosan temették a gödörbe. Mindenképpen figyelemre méltóak a jelentős mennyiségű kagylóhéjat tartalmazó objektumok is, annak ellenére, hogy kisszámú kagylótöredékkel gyakorta más gödörök leletei között is találkozunk. Ezek megszokottól eltérő jellegére az egyik gödörben előforduló tüzelési nyom, illetve a kagylóhéjakkal együtt eltemetett, egy esetben szájjal lefelé fordított edény is felhívja a figyelmet. A halak mellett az édesvízi kagylók könnyen elérhető, biztos fehérjeforrásként szolgáltak az elsősorban vízi, ártéri környezetben megtelepedett közösségek számára (GULYÁS 2011). E másodlagos élelemforrások felértékelődött szerepével lehet kapcsolatos a különleges körülmények között eltemetett, jelentős mennyiségű kagylóhéj előfordulása egyes

The settlement extended even northeast and east from this area to a still unknown extent. The most densely occupied part was situated in the northwestern and partly in the middle section of Növény Street, in the same way it was observed during the 2010 excavation. Concerning the extension of the occupation towards the southwest, the presupposition that the settlement covered the entire area bordered by Nagytétényi Road, Növény Street and Route 6, was demonstrated to be true during the work related to the relocation of the railroad track. One new result is the observation of middle neolithic settlement features found south of the ditch-like natural northeast-southwest oriented depression and documented more than once in the southeastern part of site "A". The length of this feature is still unknown. It appears that the dividing or border role of this depression was less significant than previously supposed. South of this natural feature the number of the settlement features dating from the Middle Neolithic was lower, and the density of the occupation diminished towards the south. Those

objektumokban. Jelentőségüket az említett emberi maradványok mellé eltemetett kagylóhalom alapján is feltételezhetjük.

Az újkőkori kút előkerülése ugyancsak jelentős a településen. Annak ellenére, hogy már a korai neolitikumtól kezdve létesítettek mesterséges víznyelőket, kutakat, a DVK területén ilyen objektum előkerülése ritkaságnak számít (HORVÁTH–JUHÁSZ–KÖHLER 2003; NÉMETH–TAKÁCS 2003). A fővárosban kutatott hasonló korú lelőhelyek közül is mindössze a III. kerület, Királyok útja 291. szám alatt végzett ásatáson tudtunk megfigyelni egy esetleg középső neolitikumba tartozó, kútként értékelhető objektumot (SZILAS–VIRÁG 2010, 45–46).

Eddig ismeretlen korszakot jelez a lelőhelyen a középső rézkor leleteinek előfordulása a természetes árok mélyen fekvő térszínén, amely megtelepedésre csak szárazabb időszakban lehetett alkalmas. Az eddig megismert jelenségek alapján területünkön nem feltételezhetünk tartós megtelepedést ebben az időszakban.

M. Virág Zsuzsanna

Irodalom/References:

GULYÁS 2011 – Gulyás S.: Az édesvízi kagylók szerepe a Kárpát-medencei közösségek gazdálkodásában és az ártéri környezet lokális és regionális adottságainak rekonstrukciójában. Szegedi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola Doktori értekezés. Kézirat. Szeged 2011.
HORVÁTH–JUHÁSZ–KÖHLER 2003 – Horváth, T. – Juhász, I. – Köhler, K.: Zwei Brunnen der Balaton-Lasinja Kultur von Balatonószöd. *Antaeus* 26 (2003) 265–300.

neolithic features excavated in 2011 that could be more precisely dated belonged to the Zseliz Phase, and are probably related to the very sparse Zseliz settlement features previously recovered on site “B”.

A significant result of the research was that under the road surface of Növény Street and at the exit road at Nagytétényi Road, we were able to identify the bases of further constructions, and based on the occurrence of some postholes, it can be supposed that there were formerly houses in the territory of the road junction tunnel as well.

In 2011, besides storage, borrowing and refuse pits, a number of pits were discovered. Their unusual characteristics and contents suggest that they might have been related to cultic life. Features that as opposed to refuse pits, contained complete or almost complete vessels buried supposedly for sacrificial purposes belonged to this group as does the pit that contained human remains buried in a haphazard manner. It is suggested that the scattered human remains were buried secondarily within the pit in the Neolithic, under special circumstances. Features containing a significant number of freshwater shells deserve special attention, despite the fact that some shell fragments often appear among the finds from other pits as well. The unusual character of these pits is emphasized by the traces of firing observed in one of the features and the presence of a vessel buried together with the shells, in one case placed upside down. Besides fish, fresh-water shells also served as an easily available protein source for the communities that settled in this wet environment on the Danube flood plain (GULYÁS 2011). The occurrence of a significant number of shells in certain features, bur-

NÉMETH-TAKÁCS 2003 – Németh, G. – Takács, M.: Urzeitliche und mittelalterliche Brunnen bei Lébény. *Antaeus* 26 (2003) 97–141.

SZILAS-VIRÁG 2010 – Szilas G. – M. Virág Zs.: Megelőző feltárás az egykori Fővárosi Tanács Üdülőjének területén (III. ütem) (Investment-led excavations on the territory of the former holiday house of the City Council of Budapest [phase III]). *Aqfűz* 16 (2010) 39–52.

SZILAS-VIRÁG-BESZÉDES 2011 – Szilas G. – M. Virág Zs. – Beszédes J.: Középső újkőkori, késő avar telepnyomok és a limesút részlete az M0 autóút Budatétény-Növény utcai csomópontjának feltárásán (Middle Neolithic, late Avar settlement traces and a segment of the limes road from the excavation of the Budatétény-Növény Street junction of the M0 motorway). *Aqfűz* 17 (2011) 87–112.

ied under special circumstances, may be related to the great cultural appreciation for this secondary source of nourishment. Their significance is suggested by the pile of shells buried near the human remains as well.

The occurrence of the Neolithic well in the settlement is also a significant phenomenon. Despite the fact that artificial water resources, wells, had already been constructed since the Early Neolithic, such features are rarely found in the area of the Transdanubian Linear Pottery Culture (HORVÁTH-JUHÁSZ-KÖHLER 2003; NÉMETH-TAKÁCS 2003). Among the sites dating from this period and researched in the territory of Budapest, a possibly middle neolithic feature that could be interpreted as a well could be observed only during the excavation at 291 Királyok Road (3rd District) (SZILAS-VIRÁG 2010, 45–46).

Middle copper age finds indicated a previously unknown phase of occupation at the archaeological site. These finds appeared by the low surface of the natural ditch that might have been suitable for settlement only in relatively dry periods. Based what is known at present, no permanent occupation of this area can be supposed during the above period.

Zsuzsanna M. Virág

Régészeti feltárás a Dísz tértől a Donáti utcáig tartó távhővezeték nyomvonalán

(Budapest, I. ker., Színház utca – Donáti utca, Hrsz.:1258, 1081, 6461, 6515, 14339/3, 14354, 14168, 1299, 1081, 2460, 14356, 14357)

2011. augusztus 1. és szeptember 21. között a Budapest I. kerület, Színház utca – Dísz tér – Király lépcső – Csónak utca – Donáti utca vonalon távhővezeték fektetése előtt megelőző feltárást végeztünk. Az átlag 1-1,20 méter széles árok mélysége a terepviszonyok és az előkerült egyéb közművezetékek függvényében 1,10-1,80 méter között változott.

A távhővezeték indításánál, a Színház utca északi, Dísz térre kivezető szakaszán a közműárok mélyítése során erős újkori és modern bolygatást tapasztaltunk. Eredeti réteg, objektum csak kevés helyen és csak részlegesen maradt meg. Ezen a szakaszon a korábbi már ismert bronzkori telep két gödrének részlete (HANNY-REMÉNYI 2003), a középkori település (FELD-GYURICZA-HANNY-PÖLÖS-VÉGH 1992, 242-244) egy 14. századi kerámiával keltezett gödrének kisebb szelete, a valószínűleg a Szent János kapu felé vezető középkori út csak a metszetsfalban érzékelhető rétege, továbbá újkori falmaradványok és néhány kisebb szakaszon az őshumusz maradt meg.

A középkorban a mai Dísz tér keleti oldala sűrűn beépített volt, középen a piactérrel (Szent György piac). A mai Színház utca torkolatánál állt a Szent János kapu. A tervezésbe bevont területen régészeti

Archaeological excavation along the path of the remote heating pipe between Dísz Square and Donáti Street

(Budapest I, Színház Street – Donáti Street, Lrn.: 1258, 1081, 6461, 6515, 14339/3, 14354, 14168, 1299, 1081, 2460, 14356, 14357)

Preventive excavation preceding the laying of a remote heating pipe was conducted along Színház Street – Dísz Square – Király Stairs – Csónak Street – Donáti Street, Budapest I, between 1 August and 21 September, 2011. The depth of the 1-1.20 m wide trench varied between 1.10 and 1.80 m depending on the surface and the occurrence of other public utilities.

As the public utility trench was being deepened at the beginning of the remote heating pipe, in the northern section of Színház Street leading to Dísz Square, traces of intensive modern disturbance became visible. Original layers or features survived only here and there and in fragmentary form. In this section, details of two pits belonging to a previously known bronze age settlement (HANNY-REMÉNYI 2003) have survived as well as part of a pit dated by 14th-century pottery from the medieval settlement (FELD-GYURICZA-HANNY-PÖLÖS-VÉGH 1992, 242-244), a layer from the medieval road that ran towards the Saint John's Gate – probably observable only in the section wall – modern wall remains, and the ancient humus at some smaller sections.

In the Middle Ages, the eastern side of present day Dísz Square was densely built-up, with the market square at its

1. kép: Újkori utcakövezés a Dísz téren

Fig. 1: Modern street pavement at Dísz Square

feltárás nem volt. 2009-2010 folyamán ennek környezetében közművek cseréjéhez, illetve a Dísz tér 1. kapurekonstrukciójához kapcsolódóan folytattunk kisebb régészeti megfigyeléseket. A munkák régészeti rétegeket nem érintettek. 2011. augusztus 1. és 16. között a teret keletnyugati irányban félig átszelő, mintegy 70 méter hosszú távhővezeték árkában dolgoztunk, több szakaszban. A Dísz tér 1. előtti járdaszakaszon (1. kép), az árok keleti sarkában feltehetően újkori utcakövezést (SIKLÓSSY 1931, 365, 390, 397), nyugatabbra a töröktől való visszafoglalás, illetve az ez utáni tereprendezés során keletkezett pincebetöltést találtunk (2. kép), benne sok vastárggyal (összeolvadt szögek, emelő, lakat, olló). Az árok nyugati szakaszán újkori csatornaárok és a modern közművek bolygatásai jelentkeztek. A tér közepén egy, már az altalajba mélyedő objektumot, feltehetően pincét észleltünk, amelyet nem lehetett teljesen feltárni (VÉGH 2006, 156–159). Betöltése a kiásás határáig visszafoglalás kori törmelék volt, északabbra a márgás altalajig modern bolygatás, illetve egy kisebb szakaszon a természetes őstalaj mutatkozott.

center (Saint George Market). Saint John's Gate was situated at the juncture of today's Színház Street. There had been no archaeological research carried out in the area connected to the planning. In 2009-2010, small-scale archaeological observations took place in the vicinity related to the replacement of public utilities and the reconstruction of the gate of 1 Dísz Square. These works did not affect any archaeological layers. Between 1 and 16 August 2011, in more workphases, we conducted work in the 70 m long trench of the remote heating pipe that partly runs across the square in an east-west direction.

Under the sidewalk in front of 1 Dísz Square, in the eastern corner of the trench, remains of a modern road pavement were uncovered (Fig. 1) (SIKLÓSSY 1931, 365, 390, 397) and west of that, the fill of a cellar that took shape after the reconquest of Buda from the Ottomans during the levelling work that followed (Fig. 2). The fill contained a significant number of iron objects (melted nails, a lever, a lock, scissors). In the western part of the trench, disturbances caused by the trench for a

A Hunyadi János úton a járda alatt húzódnó szakasz teljes hosszában és mélységében közművekkel bolygatott volt, így a Szent János kapu ide lokalizálható falait nem sikerült biztosan azonosítani (VÉGH 2006, 57). A kaputorony feltételezett helyén erősen visszabontott, roncsolt kőfal maradványa került elő (3. kép), de sem korát, sem funkcióját nem lehetett megállapítani. Ettől északra újkori falak, téglacsatorna és akna maradványai kerültek elő.

A Hunyadi János úttól a Király lépcső felé vezető szakaszon erős újkori feltöltés alatt egy észak-déli irányú újkori falszakasz, valamint az 1997-ben és 2001-ben a Csónak utca 1–3. számú telkek feltárása során már megismert, a Víziváros felől a Vízi kapu felé vezető két kövezett, török kori út újabb részlete került elő (TÓTH 2003, 101.; MAGYAR 2002, 70). Az itt csak kis alapterületen előkerült utak közül a korábbi kisebb kövekből rakott, gyengébb minőségű, míg a későbbi jobb minőségű, nagyobb kövekből, szépen rakott felületű volt (4. kép).

A Király lépcső déli oldalán végigfutó árok teljes hosszán csak újkori feltöltést

modern drain and public utilities were revealed. In the middle of the square, a feature cut into the subsoil, probably a cellar was visible which it was not possible to unearth completely (VÉGH 2006, 156–159). The fill, down to the level of the excavated part, comprised debris from the period of the reconquest of Buda. Northwards, we found modern disturbances down to the level of marly subsoil and, in a small area, the natural ancient soil.

The section under the sidewalk of Hunyadi János Street was disturbed by public utilities along its entire length and depth. Thus, we were not able to positively identify the walls of the Saint John's Gate located here (VÉGH 2006, 57). At the supposed location of the gate tower, remains of a badly destroyed wrecked, damaged wall were uncovered (Fig. 3), neither the dating nor the function of which was possible to define. North from there, remains of modern walls, a brick channel and of a pit were found.

In the section extending from Hunyadi János Road to the Király Stairs, under a massive layer of modern fill, a part of

2. kép: A Dísz tér 1. számú telken egykor állt épület egyik pincéjének betöltése
Fig. 2: Fill of a cellar of a former building at 1 Dísz Square

3. kép: A középkori Szt. János kapu toronyfalának alapozása modern roncsolásokkal
 Fig. 3: Basement of the tower wall of the Mediaeval Szt. János gate with modern disturbances

tartalmazott, régészeti jelenség nem került elő. Az Ybl villa felé észak-déli irányban befutó, járda alatti részén nyugat-keleti irányú, 120 centiméter széles, boltozatos tetejű, újkori téglacsatorna húzódott.

A Csónak utca déli szakaszán, az Ybl villa mellett húzódó részen a villa építésével egykorú, modern visszatöltést tapasztaltunk csak. A feltöltés alatt újkori téglakna, kőcsatorna, valamint egy észak-déli irányú téglakő vegyes falazású újkori fal roncsolt maradványa került elő. A villától északra, az újkori házak indulásáig a szikla eredetileg igen magasan jelentkezett, ezt egy beton támfal építése során megbolygatták és a közmű fektetési szintjénél mélyebbre kiásták. Ezen a szakaszon szintén csak modern visszatöltést találtunk.

a modern wall running north-south was found as well as a further detail from the two paved Ottoman roads leading from the Víziváros area to the Vízi Gate, already known from the 1997 and 2001 excavations on the plots of 1 and 3 Csónak Street (TÓTH 2003, 101.; MAGYAR 2002, 70). Only a small surface from the two roads was uncovered here. The earlier road was of poorer quality, composed of small stones, while the later one was of better quality, with a surface carefully put together from larger stones (Fig. 4).

The trench running all along the southern side of the Király Stairs contained only modern fill along its entire length and no archaeological phenomenon was identified. A 120 cm wide, vaulted modern brick channel runs west to east in the section under the sidewalk leading north-south to the Ybl Villa.

In the southern section of Csónak Street, in the part extending along near the Ybl Villa, there was only modern fill contemporary with the construction of the villa. Beneath the fill, a modern brick shaft, a stone channel, and the damaged remains of a modern wall with mixed stone and brick masonry, running north-south were uncovered. In the area over the villa that extended as far as the modern houses, the rock surface originally appeared fairly high, but it was disturbed during the construction of a concrete retaining wall, and deepened below the level where the public utilities were laid. Only modern fill was found in this section as well.

Under the broken up road surface in front of houses 5 to 11 Csónak Street, four earlier road surfaces could be unearthed. All four layers proved to have been created in the modern era (18th and 19th centuries). The pavement was composed

A Csónak utca 5–11. számú házak előtt felbontott úttest alatt négy korábbi útréteget sikerült feltárni. Mind a négy útréteg az újkorban (18–19. század) készítettnek bizonyult. A kövezések kisebbre és nagyobbra tört kőből és téglából álltak, továbbá két réteg vékony, habarcsos alábélelést kapott. A legelső rétegében nagyon kevés török kori kerámiát és döntő többségében 18. századi leleteket találtunk. Az útrétegek alatt 13. századi szemétdödröt, 14. századi sekély pincét, török kori tüzelődödröt és gabonátároló vermet (elszenesedett magokkal) találtunk. Hasonló objektumok kerültek elő különböző vízivárosi feltárásokon (BENDA 2006, 190.; BENDA 2012). A mai utca kanyarodásánál egy 15. századi útréteg került elő (5. kép). A középkori *castrum* és *suburbium* útjaival megegyezően, törtkőből és nagy kavicsokból rakott felszínén sok amorf vasdarab feküdt (BERTALANNÉ – GYÜRKY 1964, 345–364; BENDA 2004, 177.; BENDA 2006, 190). Az újkori út lényegében a mai Csónak utca vonalában húzódott, míg a középkori (és török korban is használt) elődje tőle valamivel nyugatabbra, való-

of stone and brick broken into pieces of varying size, with two thin layers of mortar bedding. The lowermost layer contained a very small amount of Ottoman pottery and mostly 18th-century finds. Below the road layers, a 13th-century waste pit, a shallow 14th-century cellar, an Ottoman fire pit, and a grain storage pit (containing charred seeds) were found. Similar features were observed at various excavations conducted in the Viziváros (BENDA 2006, 190.; BENDA 2012), and at the bend in the present street, a 15th-century road layer was uncovered (Fig. 5). Many amorphous pieces of iron lay scattered on its surface composed of crushed stone and large pebbles, similarly the roads in the medieval *castrum* and *suburbium* (BERTALANNÉ – GYÜRKY 1964, 345–364; BENDA 2004, 177.; BENDA 2006, 190). The early modern road ran approximately along the path of present day Csónak Street, while its medieval precedent (used in the Ottoman Period as well) was situated somewhat to the west, probably under present day Hunyadi János Street. In the same place, a large, 18th-century channel

4. kép: Török kori útfelület részlete

Fig. 4: Detail of an Ottoman period road pavement

színűleg a mai Hunyadi János út alatt futhatott. Ugyanezen a helyen bontottunk ki egy, a 18. században épített nagyméretű csatornát. A téglával falazott, kőlapokkal borított csatornában ma is folyik a Várhegyről a rétegvíz.

A Csónak utca 13–15. számú házak előtti szakaszon egy négyzetes alakú, fabélelésű verem került elő, betöltésében gazdag török kori leletanyaggal (6. kép). A vermek fabélelése általában akkor marad fenn, ha a föld alatt folyamatosan talajvízzel érintkezik, mint jelen esetben is (BENDA 2012). A Hunyadi János út átvágása régészeti szempontból negatív bizonyult, mivel a márgás altalaj közvetlenül az aszfalt alatt húzódott.

A Donáti utca 2–4. számú házak előtt több helyen a márgás altalaj és a mészkő-szikla bukkant elő. Foltokban középkori és újkori útréteg is kibontható volt, bár a bolygatások miatt csak kisebb részletek maradtak meg. A zárószakaszban egy, az altalajba ásott, nagyméretű, késő középkori pince keskeny „születét” tártunk fel. A pince betöltésébe szintén a középkorban szemétdödröt ástak. Mivel a pince a mai utca „alatt” található, ezért valószínűsíthető, hogy a Donáti utca vonala sem teljesen felel meg a középkori nyomvonalnak. Mivel a pince kőfalazatára utaló nyom nem került elő, ezért valószínűsíthető, hogy fagerendázattal erősítették meg egykor az altalajba mélyített tömbjét. A távhővezetéknek közvetlenül a házba való bekötés előtti részén egy újkori fal csonkját bontottuk ki.

Összefoglalásként elmondható, hogy a középkori városi topográfiai ismereteinknek megfelelően azokat a régészeti objektumokat találtuk meg és tártuk fel, amelyek várhatóak voltak. Sajnálatos, hogy a kiemelkedőbb épületeknek (Szent János

5. kép: Késő középkori útfelület részlete
Fig. 5: Late Mediaeval road pavement

was also unearthed. Confined groundwater still runs down from the Castle Hill in the channel, constructed of brick and covered by stone slabs.

In the section situated in front of houses 13 to 15 Csónak Street, a square pit with wooden lining was uncovered. The fill of the pit was rich in Ottoman finds (Fig. 6). In general, the wooden lining of pits survive if in the earth it was in was continuously kept wet by groundwater as in this case (BENDA 2012). Results of the cross-cutting of Hunyadi János Street were negative from the archaeological point of view as marly subsoil was situated right beneath the asphalt layer.

In front of the houses 2 to 4 Donáti Street, the marly subsoil and limestone rock appeared in more places. Details of medieval and modern-age road layer also

6. kép: Török kori
fabélelésű verem
Fig. 6: Ottoman
period wooden lined
pit

kapu, Dísz tér 1., városfal, középkori útszakaszok) a nyomvonal mérete miatt csak kis részletét volt lehetőségünk megkutatni. Öröndetes tény azonban, hogy a város évszázadok során elpusztított vagy elbontásra került emlékeinek – ezek felmérése és dokumentálása révén – egyre teljesebb képe rajzolódik ki előttünk.

*Benda Judit – B. Nyékhelyi Dorottya –
Tóth Anikó*

Irodalom/References:

- BENDA 2004 – Benda J.: Budapest, I. Toldy Ferenc utca 9. Régészeti kutatások Magyarországon 2003 (2004) 176–177.
BENDA 2006 – Benda J.: Budapest, I. Batthyány utca 56. Régészeti kutatások Magyarországon 2005 (2006) 190.
BENDA 2012 – Benda J.: Budapest, I. Szabó Ilonka utca 9. Régészeti kutatások Magyarországon 2011 (megjelenés alatt).
BERTALANNÉ–GYÜRKY 1964 – Bertalan Vilmosné – H. Gyürky K.: Középkori

came to light, though only small parts have survived due to the disturbances. In the closing section, we unearthed a narrow segment of a large late medieval cellar cut into the subsoil. A refuse pit had already been dug into the fill of the cellar in the Middle Ages. As the cellar was situated beneath the present road, it appears that the path of the Donáti Street does not correspond to the medieval one. As no traces of stone cellar walls were found, the square cut into the subsoil must have been reinforced once by a wooden beam structure. Right next to the point where the remote heating pipe reached the house, the remains of an early modern wall was unearthed.

In summary, the archaeological features identified and brought to light corresponded to our expectations based what was known previously about the topography of the medieval town. Unfortunately the extension of the trench did not allow us to research more than a small detail of the most significant constructions (Saint John's Gate, No. 1 Dísz Square, town wall,

útrendszer kutatása a budai Várnegyed területén (Erforschung des mittelalterlichen Strassensystems im Bereich des Burgviertels von Buda). *BudRég* 21 (1964) 345–364.

FELD–GYURICZA–HANNY–PÖLÖS–VÉGH 1992 – Feld I. – Gyuricza A. – Hanny E. – Pölös A. – Végh A.: 17. Szent György tér. *BudRég* 29 (1992) 242–244.

HANNY–REMÉNYI 2003 – H. Hanny E. – Reményi L.: A budai Várhegy bronzkori településtörténete (The History of the Castle Hill Settlements from the Bronze Age in Buda). *BudRég* 37 (2003) 237–276.

MAGYAR 2002 – Magyar K.: Török kori erődítések a budai vár déli részén. *Opuscula Hungarica* 3 (2002) 59–70.

SIKLÓSSY 1931 – Siklóssy L.: Hogyan épült Budapest? (1870-1930) A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története. Budapest 1931.

TÓTH 2003 – Tóth A.: Régészeti kutatások a Budapest, I. kerület Csónak utca 1-3. sz. telkek területén. Régészeti kutatások Magyarországon 2001 (2003) 99–110.

VÉGH 2006 – Végh A.: Buda város középkori helyrajza 1. *Monumenta Historica Budapestinensia* 15, Budapest 2006.

medieval roads). It is a positive result, however, that by surveying and documenting the remains, an increasingly complete picture of the monuments in the town that were destroyed or pulled down during the centuries is beginning to form.

*Judit Benda – Dorottya B. Nyékhelyi
– Anikó Tóth*

Régészeti adatok a Belvárosi Főplébániatemplom újkori építéstörténetéhez – előzetes közlés

(Budapest, V. ker., Március 15. tér, Hrsz.: 24314)

2010. augusztus 18. és 2011. február 22. között folytattunk régészeti munkákat a belvárosi Március 15. téren, ahol a Budapest Szíve Program keretében a Főváros felszíni rendezést és közmű-rekonstrukciót végzett. A templom körüli feltárások során olyan megfigyeléseket is tehettünk, amelyek nemcsak a középkori, de az írott forrásokban lényegesen gazdagabb újkori építéstörténetet is kiegészíthették.

Az épületről szóló első összefoglaló Némethy Lajos munkája, amely az alapítástól 1752-ig követi nyomon a templom történetét az írott dokumentumok felhasználásával (NÉMETHY 1890). Épületkutatást és feltárást Lux Kálmán (LUX 1933), valamint Bertalan Vilmos és Gerevich László (BERTALAN 1945) végeztek, amelyek sok kiegészítő adattal szolgáltak. A korábbi kutatások és újabb levéltári források felhasználásával készültek Déry Attila (DÉRY 1998, DÉRY 2005, 184–198) és Bazsó Gábor (BAZSÓ 1999) tanulmányai.

1684-ben és 1686-ban csak komoly ostromokkal sikerült Budát visszafoglalni a törököktől. Ez idő alatt Pest városa is súlyos károkat szenvedett. Ekkorra – úgy tűnik – a templom hajójának boltozata teljesen tönkrement, a szentély azonban továbbra is használható maradt. A túlélő

Archaeological data on the Early Modern Age building history of the Inner City parish church of Pest – preliminary report

(Budapest V, Március 15 Square, Lrn.: 24314)

Between 18 August and 22 February, archaeological research was conducted in the Inner City of Pest, on Március 15 Square where a reorganization of the area was carried out by the Capital City administration together with reconstruction of public utilities, within the framework of the 'Heart of Budapest' Program. During the excavations around the church, observations were made that contributed to our knowledge, not only on the medieval but also on the early modern age building history of the area, the latter much more abundant in written sources.

The first synthesis on the building was written by Lajos Némethy, which followed the history of the church from its foundation up to 1752, based on written documents (NÉMETHY 1890). Architectural research and excavations were conducted by Kálmán Lux (LUX 1933) and Vilmos Bertalan with László Gerevich (BERTALAN 1945). This work contributed certain complementary information. Attila Déry (DÉRY 1998, DÉRY 2005, 184-198.) and Gábor Bazsó (BAZSÓ 1999) wrote studies on the basis of the results of previous research and study of further archival sources.

In 1684 and 1686, Buda was retaken from the Ottoman forces at the expense

1. kép: Az északi kapuzat

Fig. 1: The northern portal

lakosság Széchenyi György esztergomi érsek adományából kezdte meg az épület helyreállítását. Az első adat 1688-ból a tető megjavításáról szól. 1725-ig csak a szentélyen végeztek tatarozásokat, kisebb átalakításokat. A városi tanács ekkor Paur János György építőmestert bízta meg a hajó helyreállításának munkáival. Paur az épület kontúráján nem változtatott, felhasználta a középkori főfalakat, és igazodott a korábbi boltozat kiosztáshoz is. Így készültek azok a barokk építészetben szokatlanul keskeny, kósárvíves dongák, amelyek a mai napig fedik az immár egyterű templomhajót. Megépült a nyugati toronypár, az új nyugati kapuzat, valamint a templomban nyugati karzata. A munkálatok 1741-re fejeződtek be.

A legújabb kutatások során kiderült, hogy az építkezés nemcsak a felmenő falakat érintette, hanem komoly alap-megerősítéseket is végeztek. Feltehetően nem tartották megfelelőnek a meglévő gótikus támpilléreket arra, hogy megtartsák a nagy, nyugati toronypárt. A délnyugati 2. pillér északi oldalán szondát nyitottunk ere-

of heavy sieges. During this period, the town of Pest also suffered serious damage. At this time, it seems that the vaulting of the nave of the church was completely destroyed although the choir could still be used. The surviving population began the reconstruction of the building from the donation of György Széchenyi, Archbishop of Esztergom. The earliest information, from 1688 tells us about the repairs to the roof. Up to 1725, renovations and small scale transformations were carried out exclusively on the choir. At that time, the town council entrusted the master builder, János György Paur, with the reconstruction work on the nave. Paur did not alter the contours of the building. He utilized the medieval main walls and accommodated the new structure to the system of earlier vaultings as well. This is the way the barrel vaults with three-centered arches, unusually narrow for Baroque architecture, were constructed. These vaults rise above the single nave up to the present day. Two western towers were raised as well as a western portal and a western gal-

detileg azzal a céllal, hogy megfigyeljük a 12. századi homlokzati fal és a gótikus támpillér viszonyát. Erre azonban nem volt módunk, mivel a pillért egészen az alapjáig egy mintegy 50 centiméter széles alappal megköpenyezték az újkorban. Az csak feltételezhető, hogy ez a köpenyezés a támpillér alapjait teljesen körbevette, és ugyanezt elvégezték a többi pillérel is. Erre utal az északnyugati két támpilléren megfigyelhető változtatás. A szélesebb alapokra új, durva mészkőből készült, egyszerű lábazati elemek kerültek, amelyeket vaskapcsokkal rögzítettek az eredeti falmaghoz. A nyugati homlokzati fal alapozását a barokk járószinthez képest mintegy 60 centiméter mélységig téglákkal kijavították, és ugyancsak téglából, kiegyenlítő sor került a pilléreken is megfigyelhető, új lábazati elemek alá.

A 18. századi építkezések során vesztették el igazán szerepüket a hajó északi és déli oldalán lévő késő gótikus kapuzatok. Mindkét oldalon az ötödik pillérközbe barokk stílusú kapu épült, az északi kapu fölé pedig a többivel megegyező méretű barokk ablak. Ezzel a déli kapu keleti oldalát, és az északi kapu felső részét elpusztították, a déli kapu közepe elé pedig új támpillért építettek. Az elfalazott bejáratok Lux Kálmán 1932-33-as kutatása során láttak újra napvilágot. A feltáró az elfalazásból kibontott, másodlagosan felhasznált kőanyag alapján a déli kapu elfalazását legkorábban a 16. századra keltezte, ennél pontosabb meghatározást azonban nem tett, az északi kapuval kapcsolatban nem is próbálkozott a keltezéssel. Mivel a tér a felújítás során új burkolatot kapott, lehetőségünk nyílt az északi kapunál az elfalazás vizsgálatára a középkori küszöb szintje alatt is. Itt került elő a kapu egyik, gazdagon tagolt keretköve, amely már íve-

lery inside the church. These construction works were finished by 1741.

The most recent research has revealed that not only were the walls impacted by the construction but the foundations were also strongly reinforced. The existing Gothic buttresses were supposedly not considered strong enough to support the large western towers. We opened a trial trench on the northern side of the second pillar to the southwest, originally with the aim of observing the relationship between the 12th-century facade wall and the Gothic buttress. We were, however, unsuccessful in this respect, as in modern times the column was surrounded by a 50 cm wide circumferential shell down to the footing (*Fig. 1*). It can only be supposed that the shell surrounded the foundation of the buttress completely, and that a similar structure was added to the remainder of the columns as well. This is indicated by the alterations that could be observed on the two north western pillars. New, simple base elements made from coarse limestone were placed on the broader foundations and fixed to the original core of the wall with cramp irons. The foundation of the western facade wall was renovated with bricks down to a depth of 60cms from the Baroque floor level. An additional, levelling row, also from brick, was placed under the new base elements observed on the columns as well.

The Gothic portals on the northern and southern side of the nave lost their function mostly as a result of the 18th-century construction phases. A Baroque portal was built between the fifth and sixth column on both sides while a Baroque window was also added above the northern portal, corresponding to the rest of the windows in terms of its size. By this time, the eastern

2. kép: Az északi toronyajtó előtti újkori kövezés
 Fig. 2: Modern age pavement stone in front of the
 northern tower door

sen hajlik (1. kép). Ez a darab akkor került ki eredeti helyéről, amikor az ablakot építették, hiszen annak éppen ezek az íves, felső elemek voltak útjában, az elbontott kőanyagot pedig helyben felhasználták a kapu befalazására. Ennek alapján az északi (de talán mindkét) kapu megszüntetését a 18. század második negyedére keltezhetsük.

Az egész tér történetében jelentős változást hozott, amikor az 1838-as árvíz után nagyobb méretű városrendezés zajlott. 1846-ban a tér szintjét megemelték, így a templom felmenő falainak alsó része, változó mértékben, a feltöltés és az új burkolat alá került. A kutatás során feltárhattuk a szintemelést megelőző térburkolatot, amely nagyrészt nagyméretű folyami kavicsból készült (2. kép). Ez a burkolat az északi torony ajtaja előtt szinte érintetlenül megmaradt, a déli toronyajtó előtt

side of the southern portal and the upper part of the northern portal had been destroyed and a new column was built in front of the southern portal, in the center. The walled-up entrances were brought to light during research by Kálmán Lux in 1932-1933. The archaeologist dated the walling-up of the southern portal to the 16th century at the latest, based on the re-used stone carvings he found walled into the opening. He did not, however, attempt a more precise dating, and he did not even try to provide any date concerning the northern portal. Since during the reconstruction works the square was given a new pavement, there was an opportunity to study how the northern portal was walled-up below the level of the medieval threshold stone as well. Here, one of the richly articulated curved stones of the gate frame was found (Fig. 2). This segment was removed from its original place when the window was created, as these curved upper elements from the frame fit in that place exactly. The stones of the demolished part were reused right on the spot when the portal was walled-in. Based on this data, the elimination of the northern portal (or probably both portals) can be dated to the second quarter of the 18th century.

A significant change in the history of the square was brought by the large-scale reorganization of the town that followed the 1838 Danube flood. In 1846, the level of the square was elevated, and thus, the lower part of the church walls now fell beneath the levelling and the new pavement to varying degrees. During our work the pre-levelling pavement of the square, composed mostly of large fluvial pebbles (Fig. 3), could be unearthed. This pavement was preserved almost intact in front

már lényegesen sérültebb állapotban volt, közvetlenül a főkapu előtt teljesen elpusztult. Ezen kívül a feltöltés alatt szerencsés módon megmaradt a templom két barokk festési periódusa. Mindkettő szürke, homokos habarcsra került sárga festés. A használaton kívüli északi toronyajtó szárkövén is megfigyelhető volt ez a két réteg, de ezt – a fallal ellentétben – nem vakolták le, hanem közvetlenül a kőfelületre került a festés. Ez a vakolás és festés nemcsak a fal-

of the door of the northern tower, and in a much more damaged state in front of the southern tower entrance. It was entirely destroyed in front of the main portal. In addition, two Baroque painting phases of the church luckily survived under the levelling. Both comprise yellow paint on gray, sandy mortar. It was also possible to observe these two layers on the jamb of the northern tower portal that had been out of use. Here however – unlike the

3. kép: A nyugati homlokzat előtti támpillér lábuzatán látható újkori vakolat és festés
 Fig. 3: The modern age plaster and paint on the pillar base on the western facade

4. kép: A nyugati kapuzat
 Fig. 4: The western portal

felületeket fedte, hanem megtalálhattuk a támpilléreken is (3. kép). Az elfedésnek köszönhetően itt maradt meg ez a két periódus a legnagyobb felületben, a nyugati homlokzaton és a tornyokon már csak apró nyomait lehetett felfedezni. (Vihart Anna és Horváth Ferdinánd festőrestaurátorok kutatása Mezős Tamás vezetésével.)

A térszint megemelése miatt a templom nyugati kapuzatának küszöbköve lejjebb került, mint a külső burkolat, így szükségessé vált a kapu átalakítása. Az már korábban is látszott, hogy a kaput keretező pilaszterelem lábazata utólagosan készült, azonban a feltárás során azt is megfigyelhettük, hogy milyen munkálatokat végeztek ekkor. Mivel a korábbi, sokkal egyszerűbb, egyetlen pálcattaggal díszített barokk lábazati elem eltakarásra került, az új térszint magasságában kivágtak egy darabot az eredeti kőelemből, és beillesztették a lényegesen díszesebb, gazdagon tagolt, új lábazatot, amelynek kőanyaga is eltér az eredetitől (4. kép). A küszöbkövet is megemelték, mégpedig elég hevenyészett módon. Noha az eredeti barokk lépcsőknek kő-tégla vegyes falazatú alapot építettek, ezt nem emelték meg, hanem a kapu szárkövének lábazatát is megbolygatva, kis téglapilléreket építettek két oldalra, középen pedig egyet, alátámasztásként. Az alapozás és a lépcsőfok között törmelékes földdel töltötték fel. Ez azonban nem biztosított megfelelő támasztékot, így a lépcső gyakrabban használt déli oldala kettétört. Mivel a külső lépcsőelem szélesebb volt, mint a kapu, a könnyebben megmunkálható lábazati elemet bevágták, és ide illesztették, immáron megfordítva. Ugyanígy a többi lépcsőfokot is megfordították, így frontális nézetük a templom belső tere felé került, és a megemelt külső szintről lefelé lehetett belépni. A lépcső-

wall – the surface was not plastered so that the paint was applied directly to the stone. This plastering and painting not only covered the walls but could be found on the buttresses as well (Fig. 4). Due to this covering, this was the most extensive surface where these two phases survived. Only small traces of it could be discovered on the western facade and the towers (research by the conservators Anna Vihart and Ferdinánd Horváth under the supervision of Tamás Mezős).

Due to the raised level of the square, the threshold stone of the western portal of the church became lower than the outside pavement. Thus, it became necessary to transform the gate. It was visible even before the base of the pilaster framing the portal was created in a later phase, but during the excavation the character of the works conducted at that time it could be observed. As the earlier, much simpler Baroque pilaster decorated only with a single roll moulding was covered, a part of the original stone element at the level of the new square pavement was cut out and fit into the much more decorated and richly articulated new base, the stone material of which differs from the original (Fig. 5). The threshold was elevated in a rather rough manner as well. Though they constructed a mixed stone-brick foundation for the original Baroque stairs this was not raised. However, small brick columns were built on both sides, also disturbing the base of the jamb of the gate. Another column was built in the middle as a support. The gap between the foundation and the stair step was filled with earth mixed with debris. This, however, did not provide adequate support. The southern side of the stair that was more often used broke. As the outer element of the stair

fokok hátsó, durván megmunkált részén is igazítani kellett, ennek melléktermékét, a kőfaragósifrát a kapu körül szétszórva találtuk meg.

Kovács Eszter

Irodalom:

BAZSÓ 1999 – Bazsó G.: Előtanulmány a Budapest belvárosi plébániatemplom homlokzattatarozásához kapcsolódó kutatáshoz. Kézirat. Budapest 1999.

BERTALAN 1945 – Bertalan V.: A belvárosi plébániatemplom mellett folytatott ásatások 1944 nyarán. *BudRég* 14 (1945) 469–490.

DÉRY 1998 – Déry A.: Belvárosi plébániatemplom. Budapest 1998.

DÉRY 2005 – Déry A.: Belváros – Lipótváros V. kerület. Budapest építészeti topográfia 2. Budapest 2005.

LUX 1933 – Lux K.: A budapesti belvárosi plébániatemplom. *TBM* 2 (1933) 1–31.

NÉMETHY 1890 – Némethy L.: A pesti főtemplom története. Budapest 1890.

was wider than the gate, the base element that was easier to work with was cut out and fit here in an already reversed position. All the other steps were reversed in the same way, so their fronts were turned towards the interior of the church and one could enter downwards from the elevated outside level. The roughly elaborated, backward surface of the steps had to be refined as well. The side-product of this, the waste from the stone-cutting, was found scattered around the portal.

Eszter Kovács

A Budapesti Történeti Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2011. évben

(A helyszínek számát lásd jelölve a 115. oldali térképen)

9. Budapest, III. ker., Barátpatak utca 6/a., Hrsz.: 63565

2011. szeptember 5. és szeptember 13. között a tulajdonos megbízásából feltárást végeztünk a fent nevezett telken, ahol egy mintegy 140 m²-es alapterületű családi ház építését tervezték.

A telek közvetlenül az úgynevezett békásmegyeri Pusztatemplomtól délre helyezkedik el, ahol a 19. századi kutatók után 1930-ban és 1933-ban, Garády Sándor folytatott feltárásokat (GARÁDY 1950). A középkori emlékek mellett a területen – a templomtól nyugatra nyitott kutatóárokban – újkőkori, kora bronzkori (Harangedény – Csepel csoport), kelta és néhány római kori lelet kerül elő. A környéken további kutatások, leletmentések folytak a II. világháború után, amelyek során ugyancsak újkőkori edénytöredékek, kora bronzkori (Harangedény – Csepel csoport) és késő bronzkori (urnasíros kultúra) temetkezések kerültek napvilágra (MRT 7, 3/4. lh, 43). A Barát-patak északi partján egy római kori őrtorony állt (VISY 2003, 57; VARGA 2011, 115). A békásmegyeri Duna-parton, a most vizsgált területtől délebbre több ásatás folyt az elmúlt években, amelyekből gazdag őskori leletanyag, valamint avar kori megtelepedés nyomai kerültek napvilágra

(BUDAI 2006; SZILAS 2008a; SZILAS 2008b; SZILAS 2009; SZILAS–VIRÁG 2010).

Az eredetileg próbafeltárásnak indult munkálatoknak már az első napján több régészeti korszak emlékényaga mutatkozott, ezért a KÖH-hel való egyeztetés után a próbafeltárást megelőző feltárásként kiterjesztettük a teljes területre.

A régészeti korú rétegek (amelyeket az alapozási gödör keleti felében tudunk megfigyelni) már közvetlenül az alig 0,2 méter vastag modern, humuszos kerti feltöltés (SE-1) alatt megjelentek: Elsőként egy mintegy 0,2 méter vastag, kevert, szürkés, paticsszemcsés, kavicsos humuszos (SE-2), majd ez alatt egy 0,35 méter vastag, sötétbarna, humuszos réteg következett (SE-3). Legalul, már közvetlenül a sárga, agyagos altalaj felett (SE-5) egy 0,2 méter vastag, szürkésbarna, humuszos sáv húzódott (SE-4).

A regisztrálható rétegekhez hasonlóan a régészeti korú objektumok is a négyszögletes alapozási gödör keleti felében jelentek meg.

Újkőkori (Zselíz időszak) leletanyagot találtunk egy sekély, szabálytalan alakú beásásban, de elképzelhető, hogy több kisebb cölöplyuk és beásás is ebből a korszakból származik. Egy nagyméretű, ovális, mély beásásból nagy mennyiségű kora bronzkori

1. kép: A Budapesti Történeti Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei

kerámia, valamint állatsont, agancsdarab, egy pattintott kőhegy és kő csontcsiszoló eszköz került elő. Egy másik nagyméretű, ovális, részben hamus, paticsos betöltésű, kissé méhkas alakú gödörben korai kelta (La Tène B?) leletanyagot találtunk. A felső humuszos rétegből (SE-3) és egy, csak részben a szelvénybe eső gödörből római kori leletanyag, köztük egy szinte ép *mortarium* is előkerült.

A munkaterület nyugati részén egy több mint 3 méter mély, nagyon kevert, intenzíven paticsos, humuszos betöltésű, ismeretlen rendeltetésű beásást találtunk, amelynek jelentkezési szintje közvetlenül a modern feltöltés (SE-1) alatt indult, ezt azonban – egy kelet-nyugati irányú szondát leszámítva – csak az alapozási szintig kutathattuk. Betöltése római kori és Árpád-kori (13. századi) kerámiát is tartalmazott. Az objektumnak csak egy része esett a szelvénybe.

A fentiek alapján legalább öt régészeti korszak emlékeivel számolhatunk a területen, ami a környék jó természetföldrajzi adottságaival, a Barát-patak és a Duna-part közelségével magyarázható.

Az ásatásban és a leletanyag pontos azonosításában nyújtott segítségért köszönettel tartozom Kiss Virág (középkor), Maráz Borbála (kelta), M. Virág Zsuzsanna (neolitik) és Szilas Gábor (bronzkor) kollégáimnak.

Lassányi Gábor

Irodalom:

BUDAI 2006 – Budai Balogh T.: A kissingi Pusztatemplom környékén végzett megelőző feltárásról (Excavation preceding development work in the region of Puszt-

tatemplom at Kissing). Aqfüz 12 (2006) 79–86.

GARÁDY 1950 – Garády S.: Ásatások a békásmegyeri ún. Pusztatemplomban és mellékén (Ausgrabungen bei der sog. Pusztakirche in Békásmegyer und in deren Umgebung). BudRég 15 (1950) 437–448.

MRT 7 – Dinnyés I. – Kővári K. – Lovag Zs. et al.: Magyarország Régészeti Topográfiája 7. Pest megye régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás (XIII/1). Budapest 1986.

SZILAS 2008a – Szilas G.: Többrétegű őskori lelőhely feltárása a békásmegyeri Duna-parton (Excavation of a multilayered prehistoric site on the banks of the Danube bank Békásmegyer). Aqfüz 14 (2008) 89–104.

SZILAS 2008b – Szilas G.: Budapest, III. ker., Királyok útja 291., Hrsz.: 63629/5. Aqfüz 14 (2008) 172–175.

SZILAS 2009 – Szilas G.: Megelőző feltárás az egykori Fővárosi Tanács üdülőjének területén (II. ütem) (Investment-led excavations on the territory of the former holiday house of the City Council of Budapest [phase II]). Aqfüz 15 (2009) 63–74.

SZILAS-VIRÁG 2010 – Szilas G. – M. Virág Zs.: Megelőző feltárás az egykori Fővárosi Tanács üdülőjének területén (III. ütem) (Investment-led excavations on the territory of the former holiday house of the City Council of Budapest [phase III]). Aqfüz 16 (2010) 39–52.

VARGA 2011 – Varga G.: Római kori őrtornyok Budapesten (Mitosz és valóság) (Roman Age Watch-Towers in Budapest [Myth and reality]). ArchÉrt 136 (2011) 115–134.

VISY 2003 – Visy, Zs.: The Ripa Pannonica in Hungary. Budapest 2003.

10. Budapest, III. ker., Szentendrei út nyugati oldal

A BTM Aquincumi Múzeuma és az Osztrák Régészeti Intézet a 2011. évben kötött keretmegállapodást különböző tudományos célú, közös régészeti munkák elvégzésére. A kooperáció első lépéseként – többhetes adminisztratív előkészítés után – a 2011. év késő nyarán került sor az aquincumi polgárváros nyugati részén, a városfalon belül és azon kívül is geofizikai felmérésekre. A több száz négyzetmétert érintő munka hiánypótló, a város nyugati oldalán ugyanis csak kisebb volumenű feltárásokra volt eddig mód. Az ásásokat itt elsősorban a településrész déli zónáját érintették, ahol lakóépületek és utca maradványai (PÓCZY – HAJNÓCZI 1973, 266–267), illetve egy fürdőépület részlete került elő (ZSIDI 1984, 461). A középső területen közműfektetésekhez és sínpálya-felújításhoz kapcsolódtak kisebb kutatások (ZSIDI 1984, 461–462; T. LÁNG 2006, 44–50), míg nemrégiben szondázó jellegű feltárás keretei között tártuk fel egy mozaikkal díszített épület néhány helyiségét a *forum* magasságában (T. LÁNG 2009, 18–29). A városból kivezető D utca mentén bolthelyiségek falai és az utca részleteit dokumentálták (PÓCZY 1976, 425; T. LÁNG 2007, 255–256). Így jelenleg a nyugati rész városszerkezetére vonatkozóan csak elszórt, összefüggéseket egyelőre csak kismértékben mutató információkkal rendelkezünk.

A geofizikai felmérés során első lépésként térképre vittük a nyugati városrész összes ismert régészeti adatát, majd az osztrák kollégákkal kijelöltük a felmérhető területrészeket, akik végül 2 hét alatt végezték el a felmérést. Sajnos jó néhány ponton a sűrű növényzet, valamilyen te-

repalakulat (pl. árok, vagy földhányás), illetve modern beépítés akadályozta ugyan a mérést, de a városfalon belüli, és részben a D utca mentén a falon kívül is sikerült nagyobb, összefüggő területeken mérni. Az alkalmazott módszerek a földradar és geomágneses mérési mód volt.

Az eredmények kiértékelése jelenleg is tart és reményeink szerint a felmérés alapján teljesen új kép rajzolódik majd ki a város nyugati területére vonatkozóan.

Láng Orsolya

Irodalom:

- PÓCZY 1976 – Póczy K.: 118. Keled u. BudRég 24 (1976) 425.
PÓCZY – HAJNÓCZI 1973 – Póczy K. – Hajnóczi Gy.: 43. III. Szentendrei út 139. Aquincum polgárváros. BudRég 23 (1973) 266–267.
T. LÁNG 2006 – T. Láng O.: Régészeti munkák az aquincumi polgárváros középső és nyugati részén: BKV-HÉV pályarekonstrukció (Archaeological investigations in the central and western parts of the Civil Town of Aquincum: BKV-HÉV suburban railbed reconstruction). AqFüz 12 (2006) 44–50.
T. LÁNG 2007 – T. Láng O.: 5. Budapest, III. ker., Kunigunda útja – Keled utca vonala, Hrsz.: 19599/1, 19838/6. AqFüz 13 (2007) 255–256.
T. LÁNG 2009 – T. Láng O.: Gazdagon díszített épület az aquincumi polgárváros nyugati részén (Richly decorated building in the western part of the Civil Town of Aquincum). AqFüz 15 (2009) 18–29.
ZSIDI 1984 – Zsidi P.: 21. Aquincum polgárváros. Hrsz.:19418, 19430, 19695. BudRég 25 (1984) 461–462.

11. Budapest, I. ker., Szabó Ilonka utca 9., Hrsz.: 14181/1

2011. április 6. és 22. között építkezést megelőző feltárást végeztünk a fent említett telken. Az életveszélyessé nyilvánított és kora tavasszal lebontott társasház helyébe exkluzív luxusingatlant kívántak építeni a beruházók. A háztól közvetlenül délre található telken 1997-ben folyt feltárás, amely során vastag, késő középkori feltöltési rétegbe ásott török kori temető részlete került napvilágra, amelyben igen sűrűn feküdtek egymás mellett, illetve egymáson a csontvázak (KOVÁCS 2001, 176). Ez alapján joggal vártuk, hogy ezen a területen is hasonló jellegű régészeti rétegekre és objektumokra lehet majd számítani. Meglepetésünkre azonban, a feltárandó terület domborzati viszonyai merőben eltértek attól, ami tőle akár 2-3 méternyire délre húzódott. A Várhegy lába – vagyis az altalaj, az agyagos márga – az utca szintjéig felért, csak a terület keskeny déli sávjában volt eredeti rétegződés. A hegyoldal rendkívüli meredeksége miatt viszont az 1923-ban épült házat igen erős feltöltésre alapozták, amelyet a lejtő felől két támfal (19. századi és modern kori) is

megerősített. Emiatt az ásatási terület a déli sáv kivételével két markáns részre oszlott: nyugati felén az eredeti sziklás, márgás altalaj, keleti felén az erős 20. századi feltöltés terült el.

A temető sírjai tehát az idén feltárt telken azért nem kerülhettek elő, mert az eredeti terepszint itt nagymértékű emelkedést mutatott. Az említett déli sávban egy késő középkori veremház vagy pince kis részletét találtuk meg, amelynek sarkába egy cölöplyukat mélyítették. Közvetlenül mellette egy 13. században készült, deszkabélelésű, élelem- vagy gabonátároló vermet bontottunk ki (2. kép). A verem aljára agyagot tapasztottak, hogy a talajvíztől a benne tárolt anyagokat megvédjék. Betöltésében 13. század közepén készült kerámiákat és sok állatcsontot találtunk.

Benda Judit

Irodalom:

KOVÁCS 2001 – Kovács E.: Toldy Ferenc utca 8–10. – Szabó Ilonka utca 7. RégFüz I.51 (2001) 176.

2. kép: Fabélelésű verem alján az agyagtapasztással (Budapest, I. ker., Szabó Ilonka utca 9.)

12. Budapest I. ker., Fő utca 30–32.,
Hrsz.: 14286

2011. október 10. és 20. között megelőző feltárást végeztünk a Szent Erzsébet kapucinus templom és kolostor északi kerengőrészében, a sekrestyét és a kerengőt összekötő lépcső építését megelőzően.

A barokk kolostor középkori előzményének tekinthető a háztömb nyugati részén, a Szalag utca 17–21. házászámok alatt feltárt, Szent István protomártírról elnevezett ágostonos kolostor. A templom északi fala mellett egy kis területű temető is előkerült, közepén egy *ossarium*mal (VÉGH 1998, 15–17.; VÉGH 2001b, 176.; VÉGH 2002, 117). A mai Fő utca mindkét oldalán módos polgárok kőből épült házai álltak, amelyeknek öt épületből álló részletét már korábban feltárta a kutatás (VÉGH 2001a, 178). A török korban a kolostortól keletre, a Fő utca mellett épült fel a Tojgun pasa dzsámi (GERŐ 1973, 286.; GERŐ 2003, 197–202). Az imaháztól északra minaretet, délre fürdőt építettek (GYÜRKY 1987–88, 73–78) és az épületek körül temetőt létesítettek. A *mahalle* része volt még az a középkori árucarnok is (GYÜRKY 1971, 235–240), amelyet a török korban Tojgun pasa boltjaiként emlegettek. 1686 után a dzsámit és a fürdőt a kapucinus szerzetesek kapták meg és a korai időkben templomnak, illetve szegény török gyerekek menhelyének használták. A rend fokozatos gazdagodásával párhuzamosan épült fel a barokk templom (HORLER 1955, 664–650), a kolostor, majd végül az iskolaépület, amelyek ma is állnak.

A kisterületű (14 m²) ásátás közvetlen környezetét tehát jól ismertük (BENDA 2005, 181–182), de még így is meglepetéssel szolgált a kéthetes feltárás. Az ása-

3. kép: 14. századi keresztboltozati csomópont
(Budapest I. ker., Fő utca 30–32.)

tás során természetesen előkerültek a 18. században épített kolostor korábbi építészeti periódusai. A kolostor kerengője az épület külső oldalán futott, míg a belső udvar felé nyílt a szerzetesi cellák sora. A 19. században ezt „megfordították”, ugyanis a belső udvart kerítő fal mellé helyezték a kerengőt, míg a cellák és a közösségi helyiségek (oratórium, refektórium, konyha) az épület külső peremére kerültek. Ezeket az építési és átépítési periódusokat az ásátás során a helyszínen is megfigyelhettük. Ami azonban valóban újdonságot jelentett, az egy késő középkori fal volt, ami a mai kerengő udvar felőli főfalának alapozásakor került elő. A hasított márgából rakott, kavicsos mészhabarcossal szilárdított kőfal a 16. században épült. Hasonló jellegű falakat és pincéket tártunk fel a Víziváros más telkein is (Pala utca 9., Jégverem utca 5., Kapucinus utca 4. – BENDA 2004, 187–188; BENDA 2008, 171). Az eredetileg lakóházként funkcionáló falnak nemcsak az alapozása, hanem a felmenő része is megmaradt, mivel azt, bár erősen visszabontott állapotban, a kerengő falába foglalták bele. Maga a lakóház a mai Iskola és Kapucinus utcák középkori elődjén állt,

amelynek ezen szakaszát (az épülettel együtt) lehetséges, hogy csak a barokk kolostor építések számoltak fel. Az ásátás során ezen kívül még – 1 m² alapterületen – kevés kerámiával datált római kori és bronzkori rétegek is előkerültek. Az ásátás túlnyomó részén a kolostor építések az eredeti földrétegeket megbolygatták, átforgatták. A plébános úr jóvoltából a BTM Középkori Osztályának Kőtárába került az a jó állapotú kőfaragvány (keresztboltozati csomópont), amelyet az atyák a belső kert rendezésekor találtak (3. kép).

Benda Judit

Irodalom:

BENDA 2004 – Benda J.: Budapest, I. Kapucinus utca 4–6. Régészeti kutatások Magyarországon 2002 (2004) 187–188.
BENDA 2005 – Benda J.: Budapest, I. Fő utca 30–32. Régészeti kutatások Magyarországon 2004 (2005) 181–182.
BENDA 2008 – Benda J.: Budapest, I. Jégverem utca 5. Régészeti kutatások Magyarországon 2007 (2008) 171.
GERŐ 1973 – Gerő Gy.: I. Fő utca 30. BudRég 23 (1973) 286.
GERŐ 2003 – Gerő Gy.: A buda-vízvárosi Tojgun pasa dzsámi és a Tojgun pasa mahalle (The Toygun pasha Mosque and the Toygun pasha Mahalle in Buda-Vízváros [Watertown]). BudRég 37 (2003) 197–208.
GYÜRKY 1971 – Gyürky K.: Adatok a budai Szent Péter külváros topográfiájához (Angaben zur Topographie der Budaer St. Peter-Vorstadt). BudRég 22 (1971) 223–245.
GYÜRKY 1987-88 – H. Gyürky K.: A középkori Buda Szent István külvárosa

a régészeti kutatások tükrében (Die St. Stephan-Vorstadt des Mittelalterlichen Buda im Spiegel der Archäologischen Forschungen). ArchÉrt 114–115 (1987-88) 62–79.

HORLER 1955 – Horler M.: Fő utca 30–32. In: Pogány F. (szerk.), Budapest műemlékei I. Budapest 1955, 664–650.

VÉGH 1998 – Végh A.: A középkori ágostonos kolostor felfedezése a Vízivárosban. Magyar Múzeumok 4 (1998) 15–17.

VÉGH 2001a – Végh A.: Budapest, I. Corvin tér. RégFüz I.51 (2001) 178.

VÉGH 2001b – Végh A.: Budapest, I. Szalag utca 19. RégFüz I.51 (2001) 176.

VÉGH 2002 – Végh A.: Budapest, I. Szalag utca 21., Corvin tér 10. Régészeti kutatások Magyarországon 1999 (2002) 117.

13. Budapest, II. ker., Gerecse utca 13–15, Hrsz.: 54098/3

Fent nevezett telken családi ház építését tervezték sávalapozással, ezért a tulajdonos megbízásából 2011. november 4-én és 7-én kétnapos régészeti megfigyelést végeztünk.

A terület ismert régészeti lelőhely. Kőszegi Frigyes az 1960-as évek második felében végzett leletmentést a szomszédos Dózsa György utcában, ahol kora vaskori település maradványait tárta fel (KŐSZEGI 1973, 260). 1971-ben ugyanebben az utcában egy leletmentés során középső rézkori, kora bronzkori (Makó-kultúra,) középső bronzkori (Vatya-kultúra), késő bronzkori (váli kultúra) és kora vaskor végi leletek (KŐSZEGI 1976, 403; KŐSZEGI 1972, 8) kerültek elő. A térség kelta-római objektumait és leletanyagát Pető Mária gyűjtötte össze. A környékről elsősorban késő kelta (LT-D) és kora császárkori le-

letek kerültek napvilágra (PETŐ 1997). 1966-ban Irásné Melis Katalin a II. ker., Pesthidegkút, Szabadság-tanya lelőhelyen végzett próbaásatást, amelynek célja a középkori Gercse falu helyének meghatározása volt. Ennek során szórványos településnyomok és a 13-16. századra tehető kerámia- és fémleletek kerültek napvilágra (IRÁSNÉ 1973, 280). A patakok közelében, védett völgyben elhelyezkedő térség az őskortól kezdve folyamatosan lakott volt, tehát számíthattunk a különböző korú régészeti objektumok felbukkasására.

A lakóház alaprajzához igazodva három hosszanti és három keresztirányú alapozási árkot húztak. A felső humuszréteg eltávolítását követően az épület alapozását 60, illetve 80 centiméter mélységig ásták ki. A terület északi felén húzott hosszanti alapozási árokban objektumok és leletek nélküli sárga agyagos réteget figyeltünk meg. A keleti keresztirányú árok északi felén, ugyanebből az agyagos rétegből, szórványosan, egy római kori talpgyűrűs edény töredékei kerültek elő. A középső és a déli hosszanti alapozási árokban, közvetlenül a felső humusz alatt, a kora bronzkori Makó-kultúra nyomai mutatkoztak. A sávalapozás metszetalában két beásás nyomát tudtuk megfigyelni, az egyik betöltéséből nagyobb mennyiségű kora bronzkori kerámia (Makó-kultúra) került elő, valamint kevés állatcsont, faszén és patics. A másik beásás lelet nélküli sötétbarna-fekete betöltésű volt. Ezeken kívül a kora bronzkori kultúrrétegből objektum nélkül jelentkeztek még edénytöredékek.

Igazolni lehetett tehát a kora bronzkori megtelepedés újabb nyomait, valamint szórvány kerámiatöredék alapján a római kori jelenlétet is feltételezhetjük.

Kiss Virág

Irodalom:

KŐSZEGI 1972 – Kőszegi F.: Pesthidegkút, Dózsa György út. RégFüz I.25 (1972) 8.

KŐSZEGI 1973 – Kőszegi F.: 17. II. Pesthidegkút, Dózsa György út. BudRég 23 (1973) 260.

KŐSZEGI 1976 – Kőszegi F.: 2. Pesthidegkút, Dózsa György út. BudRég 24/1 (1976) 403.

PETŐ 1997 – Pető M.: Kelta-római leletek és településmaradványok Budapest II/A. kerületében (Keltisch-römische Fundgüter und Siedlungsüberreste im II/A Bezirk von Budapest). BudRég 31 (1997) 247–254.

IRÁSNÉ 1973 – Irásné Melis K.: 37. II. Pesthidegkút, Szabadság-tanya. BudRég 23 (1973) 280.

14. Budapest, XXIII. ker., Péteri major, Hrsz.: 196049/27

2011. május 11-én a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztályára lakossági bejelentés érkezett, hogy a XXIII. kerületben, a Péteri majorban, egy használaton kívüli homokbányában kutyasétáltatás közben emberi csontokat találtak.

2011. május 12-én a bejelentés ellenőrzése, a helyzet felmérése és a szükséges leletmentés céljából a helyszínre mentünk. A lelőhely egy elkerítetlen, nyitott, füves rész a lakott terület legszélén, amelyet az M0 autópálya építésekor homokbányaként használtak.

Az előkerült sírt lábfelőli végén bolygatták meg, valószínűleg illegális homokbányászás során, de szerencsére csak igen kis kárt okoztak eközben.

A megbolygatott részen a sír gyenge, nem teljesen követhető faltján kívül, attól délre egy északnyugat-délkeleti irányú,

4. kép: Árpád-kori(?) csontváz sír (Budapest, XXIII. ker., Péteri major)

élesen rajzolódó, egynemű, tömött, sötétbarna betöltésű folt rajzolódott ki. Kibontása során egyenes, függőleges oldalú, 80 centiméter széles árok bontakozott ki, amely valószínűleg lövészárk lehetett, s szerencsésen éppen elkerülte a csontváz koponyáját.

Az emberi lábfejcsonatok a mai felszíntől kb. 80 centiméter mélységben, egy amorf gödör oldalfalából kilógva kerültek elő.

A sír nyugat-délnyugat – kelet-északkeleti tájolású volt, amelyben háton fekvő, nyújtott helyzetben eltemetett felnőtt csontváza feküdt (4. kép). Koponyája enyhén a jobb oldalára fordulva, kissé előre billenve helyezkedett el. Vállai, főleg a jobb váll felhúzott helyzetben, karjai szorosan a test mellett feküdtek, ami azt valószínűsíti, hogy a temetéskor textilbe csavarták a testet. Bal karját könyékben kissé behajlították, s mindkét kézfejét a medencéjébe helyezték. Lábai egyenesen feküdtek, kissé

távol egymástól, nem teljesen összezártan. Bal kezének ujjcsontjai között egy vas ár töredéke került elő.

A helyszín nagyobb mértékű átkutatására, mivel leletmentés történt, nem kerülhetett sor, de így is valószínűsíthetjük, hogy nem magányos sír volt. Bár tágabb környezete bolygatott (lakóépület, főút, közművek vannak a közelben), nagyjából 100 m² területen még van esély érintetlen temetkezések előkerülésére, amelyeket szerencsére földmunka egyelőre nem veszélyeztet.

A temetkezés korát régészeti módszerekkel pontosan megállapítani nem lehetett, segítségünkre a későbbiekben a tervezett C14 vizsgálat lehet. A tájolás, a rítus, valamint a melléklet alapján azonban elsősorban 10-11. századi eredetet feltételezhetünk, amelyet a környék egyéb lelőhelyei (BENCZE–SZIGETI 2009-2010), valamint az embertani összehasonlítás is alátámasztanak (az antropológiai elemzést Bernert Zsolt végezte).

Toth Anikó

Irodalom:

BENCZE–SZIGETI 2009-2010 – Bencze Z. – Szigeti J.: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 Bp 09) (Cemetery from the Hungarian conquest period on the route of the M0 ring road). BudRég 42-43 (2009-2010) 53–79.

15. Budapest, XXI. ker., Csepel, Nagy-Duna sor – Vas Gereben utca

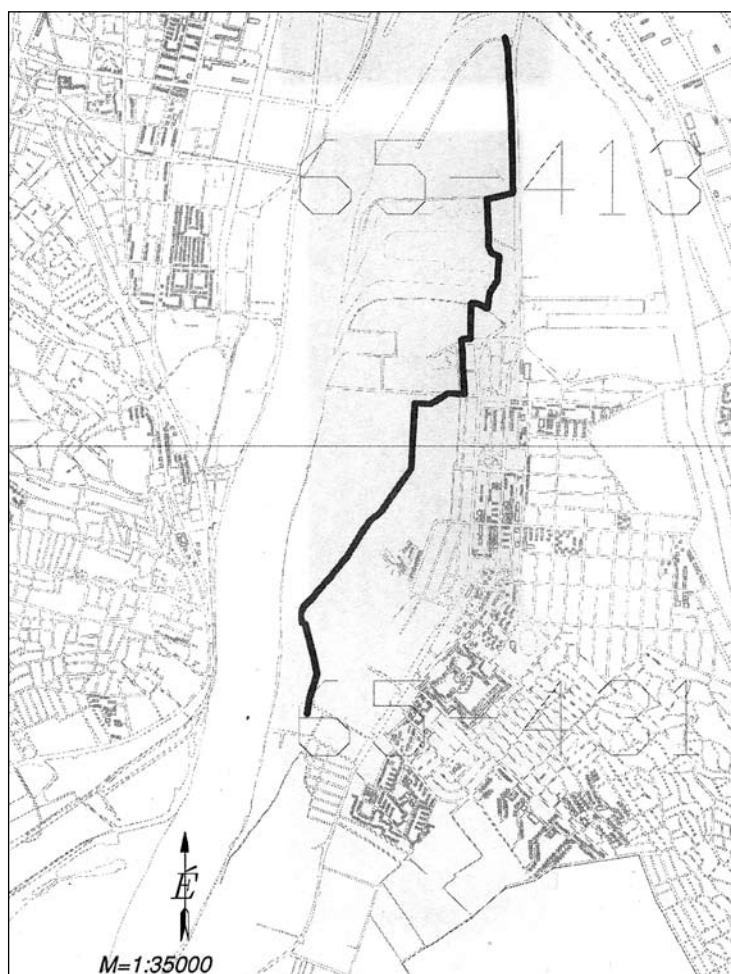
2011. április 11. és december 12. között végeztünk megelőző régészeti feltárást

és régészeti megfigyelést Csepelen a fenti szakaszon, csatornázási munkálatokhoz kapcsolódóan, amelynek során új nyomvonalon, 6,5 km hosszan és 3 méter szélességben, általánosan 3-4 méter mélységben fektették le az új csatornaelemeket. A kivitelezők döntően nyílt árkos szakaszokkal dolgoztak, a Szabadkikötő területén pedig sajtolásos technikával haladtak, ezért itt csak az indító- és fogadóaknáknak volt lehetőségünk megfigyeléseket végezni.

A nyomvonal a Nagy-Duna sornál a HÉV töltése mellett indult és vele párhuzamosan haladt a Szabadkikötőig. Ennek területén észak-déli irányba építették tovább a Petróleum utcáig, majd a Csógyár utcában folytatódott. A nyomvonala a Budafoki útnál nyugati irányban, majd a Központi úton először déli, aztán délnyugati irányban haladt tovább, egészen a Salak utca végéig (5. kép).

A terület északi részén szemetes, újkori feltöltést figyeltünk meg. Az egész terület egyetlen régészeti lelőhelye a Csatornázási Művek bejáratánál volt, ahol tíz bronzkori objektum került elő hálónéhezékekkel és

zamosan haladt a Szabadkikötőig. Ennek területén észak-déli irányba építették tovább a Petróleum utcáig, majd a Csógyár utcában folytatódott. A nyomvonala a Budafoki útnál nyugati irányban, majd a Központi úton először déli, aztán délnyugati irányban haladt tovább, egészen a Salak utca végéig (5. kép).

5. kép: Csatornázáshoz kapcsolódó megelőző feltárás és régészeti megfigyelés (Budapest, XX. ker., Csepel)

kerámiatöredékekkel. Ez a lelőhely a Horváth M. Attila és Endrődi Anna által 2008-ban feltárt kora bronzkori lelőhely folytatása lehetett (ENDRŐDI–HORVÁTH 2009). A területtől a Szabadkikötőig sóderes feltöltést dokumentáltunk. Annak ellenére, hogy a Szabadkikötő területéről több régészeti lelőhely is ismert, a tíz aknából és a rövid nyílt árkos szakaszból régészeti lelet vagy objektum nem került elő. Magyarázható ez azzal, hogy a nyomvonal a Dunától messzebb volt kijelölve, a régészeti lelőhelyek pedig inkább a Duna közelségében találhatóak. A kereskedelmi medencék közelében megfigyelhettünk egy újkori planírozási réteget, ahol látszott a medencék építése előtti egykori humuszréteg is. A Szabadkikötőtől délre a Csögyár utcában, majd a Csepel Művek területén végig vas-

tag, homokos réteg húzódott. Humuszréteggel csak egy-egy területen találkoztunk, az útburkolat alatt közvetlenül a sárga homokos altalaj következett, ami a Csepel Művek építésekor lezajlott nagyméretű tereprendezéssel hozható kapcsolatba. A Salak utcában 4-5 méter vastagságban újkori vörös, illetve fekete salak volt.

Terei György

Irodalom:

ENDRŐDI–HORVÁTH 2009 – Endrődi A. – Horváth M. A.: Budapest, XXI. ker., Csepel – északi szigetcsúcs, Hrsz.: 20990/4; 209996; 209973; 210011. Aqfüz 15 (2009) 182–184.

Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Budapest History Museum in 2011

(Marked as numbers on page 115)

9. Budapest III, 6/a Barátpatak street (Lrn.: 63565)
Parts (pits) of Middle Bronze Age and Late Iron Age settlements, stray finds of Roman and Arpad Period (*Gábor Lassányi*)
10. Budapest III, Szentendrei Road (Western part of the Aquincum Civil Town)
Geophysical survey in the framework of a cooperative research project with the Austrian Archaeological Institute (*Orsolya Láng*)
11. Budapest I, 9 Szabó Ilonka street (Lrn.: 14181/1)
Remains of Middle Age and Turkish period settlements (*Judit Benda*)
12. Budapest I, 30–32 Fő street (Lrn.: 14286)
Building phases of the Capuchin church and monastery (*Judit Benda*)
13. Budapest II, 13-15 Gerecse street (Lrn.: 54098/3)
Parts (pits) of Early Bronze Age and settlements, stray finds of Roman Period (*Virág Kiss*)
14. Budapest XXIII, Péteri major (Lrn.: 196049/27)
Single burial from the Arpad Period (*Anikó Tóth*)
15. Budapest XXI, Csepel, Nagy-Duna sor – Vas Gereben street
Parts (pits) of Early Bronze Age settlement, Modern Period layers (*György Terei*)

A Budapesti Történeti Múzeum további feltárást nem igénylő próbaátásai és régészeti célú megfigyelései 2011-ben

Archaeological observation work and test excavations carried out by the Budapest History Museum in 2011

(A helyszíneket lásd jelölve a 127. oldali térképen)
(See locations marked as numbers on page 127)

Próbafeltárások – Test excavations

16. Bp. XI. ker., Hunyadi János út 23.
– épületalapozás (*Beszédes József*)
– szórvány őskori kerámia (stray
Prehistoric ceramics)

Megfigyelések – Observations

17. Bp. III. ker., Lajos utca (Textilgyár
utca – Árpádházi Szent Erzsébet
tér közötti szakasz) – gázcső-
rekonstrukció (*Budai-Balogh Tibor*)

– római településnyomok (traces of a
Roman period settlement)

18. Bp. III. ker., Nánási út 3. –
geotermikus fúrások és zagylepítők
létesítése (*Budai-Balogh Tibor*)
– római kiserőd tetőomladéka (debris
of a Roman burgus roof)

19. Bp. I. ker., Budai Várfal, Savoyai
terasztól északra – támfal helyreállítás
(*Kiss Virág – Magyar Károly*) – Árpád
kori gödör (Arpadian period pit)

---

* A lista csak azokat a helyszíneket tartalmazza ahol
régészeti jelenségeket észleltünk.

---

* This list only contains locations where
archaeological features were detected.

A Budapesti Történelmi Múzeum további feltárást nem igénylő próbafeltárásai és régészeti célú megfigyelései 2011-ben
Archaeological observation work and test excavations carried out by the Budapest History Museum in 2011

Rövidítésjegyzék

Abbreviations

ActaArchHung	– Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Aqfüz	– Aquincumi füzetek. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései (Budapest)
ArchÉrt	– Archaeológiai Értesítő (Budapest)
BTM	– Budapesti Történeti Múzeum
BudRég	– Budapest Régiségei (Budapest)
DissPann	– Dissertationes Pannonicae (Budapest)
RégFüz	– Régészeti Füzetek (Budapest)
TBM	– Tanulmányok Budapest Múltjából (Budapest)

A 2011. évi feltárások közreműködői

Participants in the excavations in 2011

- Anderkó Krisztián – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Bencze Zoltán – régész (BTM Középkori Osztály)
- Benda Judit – régész (BTM Középkori Osztály)
- Bernert Zsolt – antropológus (Magyar Természet-tudományi Múzeum)
- Beszédes József – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Budai Balogh Tibor – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Daróczi Szabó László – archaeozoológus (BTM)
- Duschanek Júlia – technikus
- Csányi Nikolett – technikus
- Czakó Balázs – technikus
- Éder Katalin – régész (BTM Régészeti Adattár)
- Endrődi Anna – régész (BTM Ős- és Népvándorláskori Osztály)
- Gyenes Gábor – technikus
- Havas Zoltán – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Homyák Krisztina – technikus
- Horváth László András – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Horváth M. Attila – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Illés László – rajzoló (BTM Aquincumi Múzeum)
- Jakucs Gábor – régész (BTM Ásatási Iroda)
- Jóri Tünde – régészhallgató (ELTE)
- Hliva Tamara – adminisztráció (BTM Ásatási Iroda)
- Kiss Virág – régész (BTM Középkori Osztály)
- Koncz Miklós – műszaki ellenőr
- Kovács Eszter – régész (BTM Középkori Osztály)
- Kovács Tibor – geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
- Kozma Adrienne – régészhallgató (ELTE)
- Labancz Károly – műszaki vezető (BTM Ásatási Iroda)
- Lajtos Tamás – technikus
- Láng Orsolya – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Lassányi Gábor – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Liebhaber Réka – technikus
- Magyar Károly – régész (BTM Középkori Osztály)
- Maráz Borbála – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Nagy Alexandra – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- B. Nyékelyi Dorottya – régész (BTM Középkori Osztály)
- Németh Katalin – technikus
- Petrik Ildikó – adminisztráció (BTM Ásatási Iroda)
- Rostás Zsuzsanna – technikus
- Sándor Ildikó – régészhallgató (ELTE)
- Seres Viktor – geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
- Szeredi Anna – technikus
- Szilágyi Gábor – szerződéses régész
- Szilas Gábor – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Terei György – régész (BTM Középkori Osztály)
- Tézer Zita – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Tóth Anikó – régész (BTM Középkori Osztály)
- Váradai Adél – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Vámos Péter – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
- Végh András – régész (BTM Középkori Osztály)
- Viemann Zsolt – geodéta (BTM Középkori Osztály)
- M. Virág Zsuzsanna – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
- Zádor Judit – régész (BTM Középkori Osztály)
- Zsidi Paula – régész (BTM Aquincumi Múzeum)

A 2011. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói

Employers and patrons of the most important excavations in 2011

BUDAPEST FŐVÁROS ÖNKORMÁNYZATA
Főpolgármesteri Hivatal
1052 Budapest, Városház u. 9–11.
(Budapest, V. ker., Március 15. tér)

BUDAPEST TÁVHŐSZOLGÁLTATÓ ZÁRTKÖ-
RŰEN MŰKÖDŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1116 Budapest, Kalotaszeg u. 31.
(Budapest, I. ker., Színház utca – Dísz tér – Király
lépcső – Csónak utca – Donáti utca nyomvonal)

DAVIDA Invest Kft.
1037 Budapest, Fehéregyházi út 33.
(Budapest, III. ker., Raktár u. 54.)

KATLAN Befektetési Zrt.
1033 Polgár u. 8–10.
(Budapest, III. ker., Csúcshegy Harsánylejtő)

Krenyitzky György
1028 Budapest, Kossuth Lajos u. 46.
(Budapest, II. ker., Gerecse u. 13–15.)

MAGYAR KAPUCINUS DELEGÁCIÓ
1011 Budapest, Fő u. 30–32.
(Budapest, I. ker., Fő u. 30–32.)

NEMZETI INFRASTRUKTÚRA
FEJLESZTŐ Zrt.
1134 Budapest, Váci u. 45.
(M0 körgyűrű déli szektora – Növény utcai csomó-
pont)

NEMZETI FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG
1077 Budapest, Wesselényi u. 20–22.
(Budapest, III. ker., Szentendrei út 133–135.)

PRO-DUE Kft.
1051 Budapest, Szent István tér 11/b
(Budapest, II. ker., Margit krt, 19–21.)

SADE Magyarország Mélyépítő Kft.
1117 Budapest, Budafoki út 72-74
(Budapest, XXI. ker., Csepel, Nagy-Duna sor – Vas
Gereben utca)

Szerényi Béla
1037 Budapest, Fergeteg u. 11.
(Budapest, III. ker., Barátpatak u. 6/a)

SZNZ Kft.
2335 Taksony, Fő u. 24.
(Budapest, III. ker., Kékfestő köz 7.)

TALENTUM CSOPORT Kft
1052 Budapest Petőfi Sándor u. 10/II/1.
(Budapest, I. ker., Szabó Ilonka u.9.)

A Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályainak 2011-ben megjelent publikációi

Publications by the Archaeology Departments of the Budapest History Museum in 2011

(Összeállította: Keszthelyi Anna)
(Compiled by Anna Keszthelyi)

Évkönyvek

Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.), Tanulmányok Budapest múltjából 35. kötet. Budapest, BTM, 2011.
Hanny Erzsébet (szerk.), Budapest Régiségei 44. kötet. Budapest, BTM, 2011.

Sorozatok

Zsidi Paula, Vámos Péter (szerk.), Aquincumi füzetek 17. szám.
A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai 2010-ben (Excavations at the Budapest History Museum in 2010), Budapest, BTM, 2011.

Kiállítási katalógusok

Benda Judit, Benkő Elek, Magyar Károly (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). A Budapesti Történeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete közös kiállítása : kiállítási katalógus. Budapest, BTM, 2011.

Monográfiák

Hanny Erzsébet (szerk.), Repertórium a Budapest Régiségei 1-40. kötetéhez (összeállította Wellisch Márta). Budapest, BTM, 2011.

Intézményi, gyűjteményi anyagközlés

Fehér, B. (ed.), Tituli Aquincenses. Vol. III. Budapest, Pytheas, 2010.

Munkatársak publikációi

BENCZE Zoltán

Régészeti feltárás Felhévíz nyugati határán (Archaeological excavations on the western border of Felhévíz). Aquincumi füzetek 17 (2011) 74-80.

Gerő Győzőre (1924-2011) emlékezünk (In memoriam Győző Gerő [1924-2011]). Budapest Régiségei 44 (2011) 276-277.

-- Zádor J., Egy budavári polgárház története : Budapest, I. Táncsics Mihály utca 27. (The history of a Buda citizen : Budapest, I. Mihály Táncsics street No 27). Tanulmányok Budapest Múltjából 35 (2011) 7-38.

BENDA Judit

-- Benkő E. – Magyar K. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011.

Pecten Maximus, avagy egy Santiago de Compostelai zarándokjelvény Budán (Pecten Maximus, oder ein Pilgerzeichen von Santiago de Compostela in Buda). Tanulmányok Budapest múltjából 35 (2011) 39-54.
A piactól az árucarnokig. Kereskedelmi célra készült épületek a középkori Budán. Történelmi Szemle 43 (2011/2) 259-282.

A kereskedelem topográfija. A kereskedők térhasználata a késő középkori Budán. Korall 45 (2011/3) 80-101.

BESZÉDES József

- M. Virág Zs., Újkőkori, rézkori és római kori településrészletek Albertfalván (Parts of Neolithic, Copper Age and Roman Period settlements at Albertfalva). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 81-86.
- Szilas G. – M. Virág Zs., Középső újkőkori, késő avar telepnyomok és a limesút részlete az M0 autópályán Budatétény-Növény utcai csomópontjának feltárásán (Middle Neolithic, late Avar settlement traces and a segment of the limes road from the excavation of the Budatétény-Növény Street junction of the M0 motorway). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 87-111.
- Kovács E., Újabb eredmények a Belvárosi Plébániatemplom és a Március 15.téri erőd kutatásában (New results from the investigations of the Inner City Parish Church and the late Roman fort on Március 15 Square). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 112-122.
- Budapest, XI. ker., Október 23. út, Hrsz.: 4190/1; 5276. *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 160.
- Budapest, XI. ker., Építész utca, Hrsz.: 43627, 43779. *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 161.
- Az albertfalvi tábor és a település kutatásának eredményei Nagy Tibor után (Ausgrabungsergebnisse von dem römischen Lager und der Siedlung in Albertfalva nach der Tätigkeit von Tibor Nagy). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 58-74.

BUDAI BALOGH Tibor

- Valentinianus-kori burgus a Római parton (A Valentinian Period burgus on Római Part). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 52-64.
- Késő római sírok a „Hercules villa” északi előterében (Late Roman graves in the northern foreground of the „Hercules villa”). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 65-73.
- Az utolsó kísérlet. I. Valentinianus és a birodalom határvédelme. *Ókor* 10 (2011/1) 85-97.
- ROMA. Egy késő római téglagraffito értelmezési lehetőségei. *Ókor* 10 (2011/2) 64-69.
- Iam pridem Syrus in Danuvium defluxit Orontes? Az Aquincum polgárvárosi szír városnegyed körüli tényekről és tévhitekről. *Ókor* 10 (2011/3) 73-82.
- A hatalom művészete. Páncélos szobrok az Aquincumi Múzeum gyűjteményében (Die Kunst der Macht. Panzerstatuen in der Sammlung des Museums von Aquincum). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 138-164.

CHOYKE Alice

- Not the plastic of the past: the significance of worked osseous materials in archaeology (Nem a múlt műanyaga : a megmunkált, kemény állati eredetű anyagok fontossága a régészetben). In: Gömöri J. – Kőrösi A. (szerk.), Csont és bőr : Az állati eredetű nyersanyagok feldolgozásának története, régészete és néprajza (Bone and leather : History, Archaeology and Ethnography of Crafts Utilizing Raw Materials from Animals). Budapest, MTA, 2010, 19-30.
- Sarmatian worked animal bones from END0170. In: Vaday A. – Jankovich B. D. – Kovács L. (eds.), *Archaeological investigations in County Békés 1986–1992. Varia Archaeologica* 25. Budapest, Archeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences, 2011, 307-319.

CSONTOS Katalin

- Uzonyi I. – Verebes A. – Cserháti Cs. – Csedreki L. – Kis-Varga M. – Kiss Á. Z., Characterization of a millefiori glass find from Aquincum by SEM-EDX and micro-PIXE methods. *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B* 269 (2011) 2389-2392.

DARÓCZI-SZABÓ Márta

- Terei Gy., Szájjal lefelé fordított edények és tartalmuk az Árpád-kori Kána-faluból (Pots buried upside down and their contents in the Árpád era village of Kána). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 198-226.
- A budavári Csikós udvar török kori állatsontjai (Animal bones from the turkish era of the Csikós courtyard in Buda). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 248-258.

ÉDER Kata

- A Nagy Tibor-hagyaték jelenlegi helyzete (Der gegenwärtige Stand des Nachlasses von Tibor Nagy). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 75-77.

ENDRŐDI Anna

-- Horváth M. A. – Kovács E., Újabb kutatások Szigetszentmiklós-Üdülősoron, az M0 autópálya nyomvonalán (Recent investigations at Szigetszentmiklós-Üdülősor along the path of the M0 motorway). Aquincumi füzetek 17 (2011) 139-150.

FACSÁDY Annamária, R.

Nagy Tibor (1910-1995) (Tibor Nagy [1910-1995]). Budapest Régiségei 44 (2011) 7-8.

Statuettes et reliefs de Venus à Aquincum, Budapest. In: Nogaes, T. – Rodà, I. (eds), Roma y las provincias: modelo y difusión. Roma, „L’Erma” di Bretschneider, 2011, 365-372.

HAVAS Zoltán

Új adalekok a római kori szőlőműveléshez Aquincum környékén (New data on viticulture around Aquincum in the Roman era). Budapest Régiségei 44 (2011) 183-197.

HORVÁTH László András

Nagy Tibor kutatásai az őskorban. Budapest Régiségei 44 (2011) 15-16.

Eine kupferzeitliche Bestattung in Budapest-Aquincum. In: Marko Dizdar (ed.), Panonski prapovijesni osviti Zbornik radova posvećenih Korneliji Minichreiter uz 65. obljetnicu života. Zagreb, Institut za arheologiju, 2011, 289-304.

-- H. Simon K., Nalazi srednjeg brončanog doba s nalazišta Gellénháza – Budai-Szer II. (županija Zala). In: Marko Dizdar (ed.), Panonski prapovijesni osviti Zbornik radova posvećenih Korneliji Minichreiter uz 65. obljetnicu života. Zagreb, Institut za arheologiju, 2011, 325-353.

HORVÁTH M. Attila

A népvándorlások kutatása és Nagy Tibor (Das Werk von Tibor Nagy in der Forschung der Úr- und Völkerwanderungzeit). Budapest Régiségei 44 (2011) 17-19.

Késő bronzkori település és szkíta temető részlete az M0 körgyűrű déli szektorának nyomvonalán (Parts of a Late Bronze Age settlement and Scythian cemetery in the path of the southern sector of the M0 Motorway). Aquincumi füzetek 17 (2011) 123-129.

-- Endrődi A. – Kovács E., Újabb kutatások Szigetszentmiklós-Üdülősoron, az M0 autópálya nyomvonalán (Recent investigations at Szigetszentmiklós-Üdülősor along the path of the M0 motorway). Aquincumi füzetek 17 (2011) 139-150.

KÉRDŐ Katalin

Aquincum kezdetei és a településszerkezet változásai a Vízivárosban a római kor évszázadaiban. Régészeti adatok Aquincum-Víziváros történetéhez (Early Ages of Aquincum and the changes in the Settlement structure of the Víziváros during the Centuries of roman Ages). Budapest Régiségei 44 (2011) 165-182.

KOVÁCS Eszter

-- Beszédes J., Újabb eredmények a Belvárosi Plébániatemplom és a Március 15. téri erőd kutatásában (New results from the investigations of the Inner City Parish Church and the late Roman fort on Március 15 Square). Aquincumi füzetek 17 (2011) 112-122.

-- Endrődi A. – Horváth M. A., Újabb kutatások Szigetszentmiklós-Üdülősoron, az M0 autópálya nyomvonalán (Recent investigations at Szigetszentmiklós-Üdülősor along the path of the M0 motorway). Aquincumi füzetek 17 (2011) 139-150.

LÁNG Orsolya

Az aquincumi „Festőház” : régi adatok és új eredmények (The „painter’s house” in Aquincum: old data and new results). Budapest Régiségei 44 (2011) 32-44.

Hitelesítő ásátás az ún. Festőház és környezetének területén, az aquincumi polgárváros déli városfalánál (Control excavation on the territory of the so-called Painter’s House and its surroundings by the southern town wall of Aquincum Civil Town). Aquincumi füzetek 17 (2011) 18-35.

Budapest, III. ker., Budapest – Esztergomi vasútvonal Keled utcai szakasza. Aquincumi füzetek 17 (2011) 151-152.

LASSÁNYI Gábor

Kora bronzkori és római kori temetőrészlet feltárása a volt Óbudai Gázgyár déli részén (Excavation of parts of Early Bronze Age and Roman cemeteries in the southern part of the former Óbuda Gas Factory). *Aquincumi füzetek* 17 (2011), 36-51.

-- Vámos P., Two North African jar in Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 62 (2011) 147-161.

MAGYAR Károly

Budapest I. Fő utca 2. Hrsz.: 14337/1. *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 157-160.

-- Benda J. – Benkő E. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011.

A budai vár feltárása (Recovering the Castle of Buda). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 30-34.

A budai középkori királyi palota építészeti összképe (The Architectural Image of the Medieval Royal Palace of Buda). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 35-37.

Leletek a budai középkori palotából (Artifacts Unearthed at the Medieval Palace of Buda). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 44-47.

NÉMETH Margit

Nagy Tibor és az aquincumi tábor kutatás (Tibor Nagy and the research of the legionary fortress in Aquincum). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 45-57.

NYÉKHELYI Dorottya, B.

Budapest I. Szentháromság tér, keleti oldal, Hrsz.: 6531. *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 155-157.

PAPP Adrienn

Budapest török fürdőinek kormeghatározása (Chronological Determination of the turk Baths in Budapest). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 259-273.

Architecture in turkish-occupied Hungary. In: Tanman, M. B. – Demirsar Arli, V. B. (ed.), *Exhibition on Ottoman Art : 16-17th Century Ottoman Art and Architecture in Hungary and in the Centre of the Empire*. Istanbul, Avrupa Kültür Baskenti, 2010, 61-69.

Building and builder: Constructions under Sokollu Mustafa Pasha's reign in medieval Buda. In: Biedronska-Slota, B. – Ginter-Frolow, M. – Malinowski, J. (eds.): *The Art of the Islamic World and the Artistic Relationships between Poland and Islamic Countries*. Krakow, 2011, 75-83.

SZILAS Gábor

-- Beszedes J. – M. Virág Zs., Középső újkőkori, késő avar telepnyomok és a limesút részlete az M0 autótűt Budatétény-Növény utcai csomópontjának feltárásán (Middle Neolithic, late Avar settlement traces and a segment of the limes road from the excavation of the Budatétény-Növény Street junction of the M0 motorway). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 87-111.

SZIRMAI Krisztina

Nagy Tibor munkássága (Die Tätigkeit von Tibor Nagy). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 9-14.

TEREI György

-- Darócz-Szabó M., Szájjal lefelé fordított edények és tartalmuk az Árpád-kori Kána-faluból (Pots buried upside down and their contents in the Árpád era village of Kána). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 198-226.

- Szabó K. – Merkl M., Régészeti és restaurátori munkák 2010-ben Szigetszentmiklós-Dunára dülő késő középkori temetőjében (Archaeological and conservation work at the late medieval cemetery of Szigetszentmiklós-Dunára dülő in 2010). *Aquincumi füzetek* 17 (2011) 130-138.
- Vártopográfiák Magyarországon (Castle Topographies in Hungary). In: Kirizsán I. – Szabó B. – Takács E. (ed.), *Várak, erődítések újra használatban (Fortresses once again in use)*. Kolozsvár, Editura K., 2011, 173-184.
- Gerevich László – a Budapesti Történeti Múzeumban eltöltött évek (László Gerevich – His Years in the Budapest History Museum). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), *Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997])*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 13-15.
- Csút középkori falu feltárása (Csút, Medieval Village Exploration). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), *Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997])*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 16-17.
- Az albertfalvi középkori udvarház feltárása (Exploration of the Medieval Mansion-house at Albertfalva). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), *Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997])*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 21-22.
- Várak és civil szervezetek Magyarországon (Castles and Non-Governmental Organisations in Hungary). *Transsylvania Nostra* 5 (2011/2) 38-42.

TÉZER Zita

- Szkíta kori településrészlet Budapest XV. Kerület Rákospalota-Újmajor lelőhelyéről (The Scythian age site at Rákospalota-Újmajor). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 100-137.

TÓTH Anikó

- Budapest, III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő, Hrsz.: 20655/10-11, 67-69, 72, 74, 91-92, 94-96. *Aquincumi füzetek* 17 (2011), 153-155.
- Török kori településrészlet a budavári palota Csikós udvarából (Teil einer Siedlung aus der Türkenzeit im Csikós- (Hirten) Hof des budaer Burgpalastes). *Budapest Régiségei* 44 (2011) 227-247.
- Turkish ceramics recovered during the archaeological excavations on the Castle Hill of Buda. In: Biedronska-Słota, B. – Ginter-Frolow, M. – Malinowski, J. (eds.): *The Art of the Islamic World and the Artistic Relationships between Poland and Islamic Countries*. Krakow, 2011, 223-234.

VÁMOS Péter

- Zsidi P. (szerk.), *Aquincumi Füzetek* 17. A Budapesti Történeti Múzeumi ásatásai 2010-ben (Excavations at the Budapest History Museum in 2010). Budapest : BTM, 2011.
- Lassányi G., Two North African jar in Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 62 (2011) 147-161.

VÁRADI Adél

- Kocsonya, A. – Fórizs, I. – Kovács, I. – Kasztovszky, Zs. – Szőkefalvi-Nagy Zs., Colourants and Their Provenance of a Late Medieval Glass Goblet Found in Eger (Hungary). In: Turbanti Memmi, I. (ed.), *Proceedings of the 37th International Symposium on Archaeometry* 13-16th May 2008, Siena, Italy. Siena : Springer, 2011, 91-97.

VÉGH András

- Egy reneszánsz felirat töredékei és a budai királyi palota csillagképei. *Művészettörténeti Értesítő* 59 (2010/2) 211-232.
- Urban development and royal initiative in the central part of the kingdom of Hungary in the 13th-14th centuries. Comparative analysis of the development of the towns of Buda and Visegrád. In: Susanne Claudine Pils, S., C. – Sonnlechner, C. (red.), *Stadtgründung und Stadtwerdung : Beiträge von Archäologie und Stadtgeschichtsforschung*. Linz, Österr. Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung, 2011, 431-446.

Les synagogues de Buda (XIV et XV siècles) fouilles récentes. La synagogue. Le mikve. In: Paul Salmona, P. – Sigal, L. (red.): Archéologie du judaïsme en France et en Europe. Paris, La Découverte, 2011, 215-227.

VEREBES Anett

-- Csontos K. – Uzonyi I. – Cserháti Cs. – Csedreki L. – Kis-Varga M. – Kiss Á. Z., Characterization of a millefiori glass find from Aquincum by SEM-EDX and micro-PIXE methods. Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B 269 (2011) 2389-2392.

VIRÁG Zsuzsanna, M.

Újkőkori agyagszobrocska töredéke Budapestről a Szépvölgyi útról (Neolithic clay figurine fragment from Szépvölgyi road Budapest). Budapest Régiségei 44 (2011) 80-99.

-- Beszedes J., Újkőkori, rézkori és római kori településrészletek Albertfalván (Parts of Neolithic, Copper Age and Roman Period settlements at Albertfalva). Aquincumi füzetek 17 (2011) 81-86.

-- Szilas G. – Beszedes J., Középső újkőkori, késő avar telepnyomok és a limesút részlete az M0 autótút Budatétény-Növény utcai csomópontjának feltárásán (Middle Neolithic, late Avar settlement traces and a segment of the limes road from the excavation of the Budatétény-Növény Street junction of the M0 motorway). Aquincumi füzetek 17 (2011) 87-111.

ZÁDOR Judit

-- Bencze Z., Egy budavári polgárház története : Budapest, I. Táncsics Mihály utca 27. (The history of a Buda citizen : Budapest, I. Mihály Táncsics street No 27). Tanulmányok Budapest Múltjából 35 (2011) 7-38.

Buda középkori lakóházépítészete (The Architecture of Town Houses in Medieval Buda). In: Benda J. – Benkő E. – Magyar K. (szerk.), Paloták, kolostorok, falvak. Gerevich László (1911-1997) középkori kutatásai (Palaces, monasteries, villages. Medieval Excavations of László Gerevich [1911-1997]). Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2011, 24-25.

ZSIDI Paula

-- Vámos P. (szerk.), Aquincumi Füzetek 17. A Budapesti Történeti Múzeumi ásatásai 2010-ben (Excavations at the Budapest History Museum in 2010). Budapest, BTM, 2011.

Régészeti feltárások Budapest területén 2010-ben (Archaeological excavations in the territory of Budapest in 2010). Aquincumi füzetek 17 (2011) 8-12.

Nagy Tibor és az aquincumi Mithras-kutatás (Tibor Nagy und die Mithras-Forschung von Aquincum). Budapest Régiségei 44 (2011) 20-31.

Les valetudinaria dans les camps militaires, L'exemple d'Aquincum. L'archéo thema: revue d'archéologie et d'histoire 16 (2011) 35-37.

-- Újlaki Pongrácz Zs., A városkép történeti vizsgálata régészeti módszerekkel: Aquincum, a főváros római kori városelődje – a városi régészet és annak örökségvédelmi hatósági háttere. Urbs : magyar várostörténeti évkönyv 6 (2011) 189-215.

Zsidi, P.: Kultstätten in der Topographie der Zivilstadt von Aquincum. In: Religion in Public and Private Sphere. Acta of the 4th International Colloquium The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia (Ed. Lazar, I.) Koper 2011, 157-182.

Zsidi, P.: The role of the Danube in the topography of Aquincum. In: Ten thousand years along the Middle Danube. Life and Early Communities from Prehistory to History (Ed. Kovács, Gy., Kulcsár, G.). Varia Archaeologica Hungarica XXV. Budapest 2011, 241-264.

Zsidi P.: Módszerek és eredmények az aquincumi topográfia kutatásában. In: „Fél évszázad terepen”. Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából (Szerk. Kővári K., Miklós Zs.) Budapest 2011, 261-278.